

17435

Հ. Դ. Դ. Դ. Դ. Դ.

Գրեց

ՓԱՅԼԱԿ ՄԻՔԱՅԵԼԵԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԾԱՐ “ՅԱՌԱՋ” ԹԻՒ 2

ՓԱՐԻԶ

1933

891.99

Մ-78

19 NOV 2011

891.99

5-78

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ «ՅԱՌԱԶ»

፳፻፲፱ 2

ՓԱՅԼԱԿ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

ԱՐԵՒ, ԱՐԵՒ...

1933

Տպագրութիւն ՏԵՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ, Փարիզ

Printed in Paris.

77435-

01.01.2013

79d+2

Հոգիս քոչնիկ մըն է,
Օդ ու լոյսի, երգ ու ծիծաղի կարօտ,
Բայց երգը, որ իր ալուցքէն կը քոչի,
Անտես ու ստուերոտ սանդուղներուն վրայ
Կ'իյնայ շնչահեղձ:
Շողա', շողա', բարի՛ արեւ, հիւա՛նդ եմ...

.

Քիչ մըն ալ դեռ,
Ա՛հ, շողա', շողա', բարի՛ արեւ հիւանդ եմ...
Վերջին անգա՛մ մըն ալ,
Դեռ իրիկո՛ւն չեղած
Ու, դեռ տամուկ գիշերին վըհուկը զիս չընդգրկած,
Վերջին անգա՛մ մըն ալ,
Փարէ՛ հոգւոյս խանդաբորբ ու կաթոգի՛ն
Հիւա՛նդ եմ, բարի՛ արեւ, շողա', շողա՛...

ՄԻՍԱԳ ՄԵԾԱՐԵՆՑ

1427-2001

ՍՐՏԱԳԻՆ ԶՕՆ՝ ՇԱԽԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆԻՆ

Դեռ մինչեւ ե՞րբ պիտի յամառիս ստորմա-
նալ՝ այս մութին մէջ ու այս մութին վրայ .
դուն որ լաւ գիտես թէ կեանքի դուռին մուրա-
ցիկը, եւ մահուան դուռին մուրացիկը՝ նոյն
հասակն ընկնա՞նք...

Ա.

... Թը՛ք, քըրք, քըք... քըք, քըրք, քըք...

Շողեկառքը կը վազէ մրճահարելով երկաթ երկզը
ճամբուն, ու սեւ շուքերով, դարմացումով կը դառ-
նան մեր չորսդին՝ ոտքի ելած բլուրները, հեռուներն
ասղնտող լոյսերը, քողարկուած, սգաւոր ծառերը, մոռ-
ցուած, ցանցաւ տուններուն ու անոնց շուքերուն սիւր-
էթները:

Մասնաբաժինին մէջ մինակ եմ գրեթէ. — կայտառ
ծերութիւնով, ինքնագոհ վաճառականի արտաքինով
մարդ մը, դիմացս, չորս հոգինոց նստարանին վրայ եր-
կարած՝ քնացեր է:

Փոքրիկ լոյսը կը վառի, մշուշ ցանելով մասնաբաժ-
նին փայտէ պատերուն, երկաթեայ ցանցերուն:

Ճամբորդութեան միօրինակ աղմուկով, անիւներուն
եղանակով խօսքերէն ձերբազատուած «լուրթիւնը» ա-
ւելի զգալի է: Երբեմն կը ճգճգայ վակոնը, ու ապակիին
կը դպին վարագոյրին ծայրերը:

Ես ալ նոյնը կ'ընեմ. ուսերուս քաշելով հինցած վե-
րարկուս, պայուսակս գլխուս տակ կ'երկարեմ իմ կող-
միս նստարանին վրայ: Բախտ մըն է ութ հոգինոց մաս-
նաբաժինը երկու հոգիով ունենալ:

Դուրսը զով է, դարնանամուտ ըլլալուն: Արդէն Գլ-
չերները աշուճ կը փչեն: Իսկ հոս ջեռուցիչներուն տա-
քութիւնն է, թէեւ ընդհատ — ընդհատ գոց պատուհանին
ձեղքերէն հովի չարածձի թեւ մը կը սողոսկի ներս, ու
քսուելով ծոծրակիս՝ որոշ կը դարձնէ մարմնիս միւս
մասերուն քաղցր դաղջութիւնը: Կը կլորուիմ մակոտ ու
ծոյլ կատուի մը պէս, կ'ամփոփուիմ, կը թմրիմ, կը դո-
հանամ...

Աչքերս կը գոցեմ:

Դժուար է քնանալը, գիտեմ, այսպէս հագուադէպ,
ու յոգնեցուցիչ պարագաներու: Ինչքան ալ ամէնէն վշ-
տագին մտածումներս իսկ ցուրտին դիմացող, այլ փա-
փուկ մուշտակներ հագնին ու այնպէս քսուին հոգիիս:

Ինչքան ալ օտարի մը պէս նայիմ բոլոր դիւ կաղ-
մող բաներուն վրայ, որոնք բացակայի պէս ըլլան, ու
որպէս թէ հաղիւ իրենց հեռաւոր խօսքը, մարող շշուշը
կամ դանդաղութեամբ, հանդարտութեամբ կարդաց-
ուած նամակը ըլլար:

... Թբբ, Բբբբ, Բբբ... Միօրինակ ու օրօրուող
ձայներուն մշուշովն է նորէն էութիւնս պարուրուեր...
Արդեօք ո՞րքան ատեն պիտի կրնայի այսպէս երթալ,
կոնակի վրայ, նեղ նստարանին կաշիէ կոնակին, ական-
ջըս անիւներուն ու երկաթուղիին աշխատանքին, եւ ծու-
լութիւնս ալ ապահոված ձեպընթացին հինգ ամբողջ
ժամեր անդադար գլորելու իրողութիւնով... Միայն
մէկ կ'աւերժութիւն, շա՛տ կարճ է...

Երջանկութեան մօտ, անոր թեւը մտնելու պատ-
րաստ գզացումի մը գիտակցութիւնն ունիմ — հանգս-
տութիւն, անհոգութիւն, արթուն թմրութիւն: Այրող
ու այրուող արթնութիւններս կ'անթեղուին կամ կը
մոխրանան, ու ցաւը կը մոռնամ...

Ահա ինչո՞ւ կ'ուզեմ խորհիլ բոլորին մասին որ ինձ-
մէ դուրս են, հեռու կամ մօտ, որ լեռներ ու հողեր կան

մութի ու արեւի տակ, ովկիաններ ալեկոծ կամ խաղաղ,
անտառներ ու քաղաքներ աճողութեան ու փճացումի
կղբայր փոխն ի փոխ: Կ'անցնիմ մեղմ ներողութեամբ
մը բոլոր հաճոյքներուն, ծիծաղներուն ու սէրերուն քո-
վէն, ու բոլոր թշուառութիւնները անտրտում անտար-
բերութեանս կ'արժանանան:

(Որովհետեւ ոչ ոք ուրախ չեղաւ ուրիշին համար,
ու ոչ ոք չլացաւ ուրիշին համար. գութն ու բարութիւնը
ամաններ են ոսկեղօծ, կամ թղթապատ եւ կամ վարնոց
հողէ փարչեր — ոչ թէ պարունակութիւնը փարչին —
որ մեր ունայնամտութիւնն ու հաճոյքները կը թաղեն
իրենց խորքին մէջ) ... Ասիկա ըսողը ո՞վ է...

Օ՛, կորսուիլ էութեան ու չէութեան հոսանքներուն
միջեւ, հեռանալով ինքնիւրմէ, լքելով ինքզինք...

... Թբբ, Բբբբ, Բբբ... Բբբ, Բբբբ, Բբբ...

Ահաւասիկ մարդ մը, այս քովինս. ի՞նչ. այո՛, ան-
նախընթաց է այս. այնպէս որոշակի կը տեսնեմ իր ամ-
բողջութիւնը ու ոչինչ կը մնայ դարմացում յորջոր-
ջուած նախապաշարումէս, եւ ոչ ալ անպատասխան հար-
ցում: Բացուած անօթի մը, կիսուած սնտուկի մը պէս է
անիկա ուր կը տեսնեմ նոյն արիւնէն թոյն ու թթուի
պատրաստութիւնները, ու նոյն թթուին ու թոյներուն
կաթիլներով արիւնին անթիւ շարժումները... Խե՛ղճ
գործիք՝ բռնակալ գեղձերու, ափիղ գծերը ալ բաւական
չեն ճակատագիրդ գրելու համար... կղակդ կ'երբրայ,
հեզնագին հեղուկը կը կաթի ատամներուդ վրայ, բայց
ստամոքսդ կը նեղուի դժուարամարս ճաշէդ...

Բանա՞մ, տարածե՞մ ուղեղիդ ծալքերը... Ա՛, ինչ
տգեղ որդերու բնակարան, մէկզմէկու պինդ փակած,
իրարու մէջք կրծող որդերու բնակարան, ուր երազդ ա-
մէնէն առաջ կը տեսնեմ, — կը վախնաս հասնելու, ճն-
շուած ծանրութիւնով մը ու խթանուած ահաւոր բաղ-
ձանքով մը...

Թբբ, Բբբբբ, Բբբ... Բանանք սա խորշը, քրքրենք, ամենէն դիմացկունը կ'երեւի, մանաւանդ հետաքրքրութիւնս սանձը տուաւ հաճոյքին, նման միապաղաղ ջուրերուն, անվիշտ վերապրումին... Հո՛ւ հո՛ւ, մանո՛ւկ մը, դեռ ատամները լման չեն, շատ կը գործածէ «մայրիկ, հայրիկ» բառերը, ատոր համար իսկ ամենէն քիչ կը հասկնայ... «Փչէ՛, ձագս, փչէ՛», «փո՛ւֆ», «ապրի՛ւ մանչս»... «պապի խնձոր», «հա ձագուկս խնձոր եւ տանձ ալ»...

Կուլայ այս միւս կէտը, բայց կամաց, չարթննայ ծերուկը:

«Փո՛ւշ կայ մատիդ... չէ՞, նորէն դրացիին տղան... ապո՛ւշ, ան քեզմէ փոքր է, ծեծ ուտել կ'ըլլայ անկէ, ձա՛յնդ, մի՛ դուար»... «Մամա, ալ չեմ ըներ»: — Ի՞նչ բան չես ըներ, յիմա՛ր, այդ էր պակաս»...

Բանանք, տարածենք, քարտէսի մը նման... Հէք ծերուկս, այս որքան փոսած մասեր, նեխած անկիւններ, ասո՛րք ալ պնդացնելու էիր, ինչո՞ւ ես մոռցեր, սուտ զղջումներու առիթի՞ն համար... — «Նանի գլուխս կը ցաւի»... «Վախ պղտիկս» — «Նանի շալակդ առ, շալակդ» — «Եկուր պղտիկս...»: Եւ ստահակը... ոտքերը կախ պլլուեր է Նանիին վզին, կը քսուի անոր կոնակին... Նախին չի կասկածիր, տղան ալ չի գիտեր ու դժացածը անկեղծ է...

Քիչ մը աւելի մթութիւններուն ախցինք: Արդէն փողոցի լաճ է «էչու մը» հասակով, տեւական փախտականը: — «Ո՞ւր այսօր» — «Բերդին կողմը, թղենիին տակ»: Ու Խորթակով, տարեքոտ մէկուն շարժումներով կը պատմէ ստախօսը «Թէ ինչպէս իր հայրը լեռները ելեր, հրոսակութիւն ըրեր, քաջութիւններ անհամար»: Ու լռութեամբ՝ հպա՛րտ է... Սակայն կը կարկամի, սուտը բռնուեր է, մինչ ինքն իսկ կը դարձանայ այդ հէքեաթին անճշտութեան...

Ճբգ, նբգ, նբգ...

Պղտիկ պատուհանին պղտիկ վարագոյրը յանկարծ մեծ դողով մը կը բռնուի, ու կը թրթռայ ապակիին վրայ. իր շունչին ցուրտով ծոծրակէս վար սարսուռ մը կը սողոսկի. ու վայրաշարժը կ'արագացնէ աւելի. իր հեւքը կուրծքիս կը վարնուի ցաւազին աղաղակի մը պէս: Ծուխի ալիք մը կը հասնի մինչեւ ունդերուս: Հաճելի է նախ, ապա ախհաճոյ, արթնցնող: Աչքերս կը բանամ, քիչ մը կը սեւեռեմ լամբին որուն լոյսը կտոր — կտոր կը մկրատուի յաճախ ու վակոնը կը շարունակէ ճգճգալ, քնաթաթախ կոտորտութիւ: Ծերուկը կը քնանայ շնչելով աղմկալից:

Մթնա՛ծ է, ծերուկս:

Ես որ այնքան միամտութեամբ իր ուղեղին տեղ իմինս էի բացեր, իմ յիշատակներս: Ի՞նչ տելի պարզ թէ ես թշուառ եսէս, եսերէս զատ ոչինչ չտեսայ, չտուի...

Սակայն հարկ չկայ վրդովուելի նորէն, ապարդիւն, ապակիացած իրողութիւններ ճանկոտել... Գոցէ՛ աչքերդ, գոցէ՛, քնացիր մնացածը... ցո՛ւրտ է... Քր՛իս, քր՛ քր՛...

Անպիտան, նորէն եկաւ, թաշկինակս ալ լեցուն է, բոլորովին թաց. կարմի՞ր է արդեօք... Հանդարտէ՛, հանդարտէ՛... Թըք, թըք, թըք... Այո՛, այո՛, արիւն ըլլայ կամ ոչ միեւնոյնն է. աջ գրպանիս մէջ երկու թաշկինակ լեցուն են արդէն... Ի՞նչ միլիոններ, հէ՞, ի՞նչ միլիոններ... Մի՛ խնդար, նոր հազի նոպայ մը կընա՛ւ երկար ըլլալ... «Եւ մանաւանդ զգոյշ բոլոր ուժեղ շարժումներէն, յուզումներէն, շատախօսութենէն ու յոգնութենէն»... Զանձրացայ, տոքթէօր, ձանձրացայ, կ'ուզե՞ս շարունակեմ — մի՛ ծխեր, մի՛ խմեր, մի՛ քալեր, մի՛ սիրեր, մի՛... մի՛... — «Տղայ չես դուն, պարզ է, հո՛ս, ճիշդ՝ հոս է գլխաւորը, քանի մը բիծեր ալ վե-

ըր. ծանր չէ, քաջութեամբ, համբերութեամբ...» :

— Կը հասկնամ, տոքթէօր, երեւի ասոր համար կը դանդաւորէի թէ ըսական «հերոսութեամբ չեն տանիր կեանքը...» : Դուն որ խրատ տալու առաւելութիւնն ալ ունիս, ուժեղ, առողջ մարմնի մը հետ... հէ՞ տոքթէօր, այստեղ, այս կողմը...

Բացեր եմ կուրծքս, հեռացուցեր վանդակին արդեւքները: Թոքերս արագ — արագ կ'ուռնին, ու պարպուած կէտը, որ սարդի ոտայնի մը պէս կարծես ահա պիտի պատուի... մաշած թիւեր կան, մազմզուկներ, կը դիմադրեն բայց եւ կ'ուտուն: Եւ արիւնի մազերակները թոյլ ու հիւծած կուգան թափիլ, այրուիլ, ժահրոտիլ... Քը՛խ, քը՛, քը՛... չէ՛, հոգս չէ ծերուկը, միայն թէ բոլոր թաշկինակներս աղտոտեցան. դանելի խոնաւութիւն...

Յետոյ, սիրելի տոքթէօրս, բան մըն ալ պահեցիր, սրտիս վրայ մաս մը քօղ ձգեր է, երբ հարցուցի թէ ի՞նչ էր, նմանապէս ձախ ստոծանիիս տակի յաճախողէպ «կէտը», ոչինչ, ըսիր... Ի հարկէ ոչինչ...

Թըֆ, քըֆըր, քըֆ... Ի հարկէ ոչինչ...

Վարադոյրը կը կանոնաւորեմ, կը դառնամ աջ կողմիս: Անիւներուն ձայնը աւելի հնչուն դարձաւ պահ մը. լոյսերու քովէն կ'անցնինք. քաղաք մըն է: Մէջքիս մեծ ոսկորը կը ցաւի անյարմար դիրքէս. ուշադրութիւն կայ կիսախուփ աչքերուս մէջ:

Շուք մը կ'անցնի միջանցքէն. կանգ կ'առնէ լայն պատահաններէն մէկուն քով. ուրիշ մը վախկոտ դեղեւումներով անոր կը մօտենայ: Զոյգ մը եղան: Կը համբուրուն կը քրօյ: Կը նայիմ, մութին ծածկածը կը լրացնեմ երեւակայութիւնով. ախորժով ալ. ու խոսոված կը դառնամ, կը գոցեմ աչքերս:

Երկա՞ր կը տեւէ ցրուածութիւնս, ու խանդարուած

երդը անիւներուն. չեմ գիտեր: Հեռացողներու փսիսութեամբ հանդարտած, սիրտս, կ'երեւայ:

Սիրտս:

Աշխատէ՛, սիրելիս, աշխատէ՛. կարելի չէ հաշուել քնքշութիւնն ու զոհողութիւնը գործիդ, մինչ այնքան պիտի կապերով բռնուած ես, կաշկանդուած. կ'անդրադառնա՞ս երբ եւ իցէ բեռին որ բաժին է ինկեր քեզի, ո՞վ դուն ազնուազոյն աշխատաւոր, վեհանձն ու լուին... Վասն զի դուն երբեք քու մասիդ չխօսեցար, չթններս, ու աչքերս, ու դեռ մատներս անբարոյ շահագործեցին քեզ... Ահա՛, անուն մը կայ խօսքերուս ծայրը, աղջիկ մը մեղրադոյն աչքերով... Դուն կը սեղմուիս, կը ցաւիս ամէն անգամ երբ կ'ուզեմ իր մազերը շոյել: Ո՛չ, ո՛չ կ'ըսես, կ'ըմբոստանաս, մեղք է, մի՛ ապականեր...

... Ու այդ մըմունքը հասնում մըն է, ինքն իր մէջ լաց մը որ չի կրնար կոկորդիս իսկ հասնիլ... որովհետեւ կը տրամաբանեմ, չարութեամբ, ի՞նչ տարբերութիւն, սիրտս իմ ազնիւ, քանի որ բազմաթիւ անգամներ իր ճշդութիւնը արցունքով տեսար — թէ երբ այդ անուշ աղջիկը մեղրաչուի՝ այնպէս համբոյրի մը տենչով կ'աղուորնայ, սիրտս իմ, սիրտս իմ մանուկ, եթէ դիտնար, տեսնէր այս վերաւոր, բզբաւած թոքերը, լսէր ճշդօրէն այս կարմիր հազը պիտի... դարձեա՞լ... կը կասկածի՞մ: Դուն ի դուր վշտադին կը հառաչես, թէ գուցէ տեղեակ իրողութեան չուզեր բարակ մատներով ձեռքերուս մէջ տաքութիւններ ստեղծել. թէ կը զոհուի, քեզի, մեզի համար, միամիտ սիրտս. մի՛ սրբողիւր երբ կը թուլնամ երբեմն այնքան, խնդրող այնքան, երկդիմի, «քրօյ» չըսուելիք... խօսքերով, չէ՞ որ ես շատ յաճախ գութ, արգասատանք միայն կը տեսնեմ, կը զգամ... Ներէ՛ սիրտս իմ բարի, տկարութիւններուս որ վերջ ի վերջոյ ջամբած արիւնովդ կ'ուռճանան եւ հետեւաբար քու տկարութիւններդ են, աւա՛ղ...

Փապուղիէ մը կ'անցնինք: Հազարաւոր մուրճեր պատուհաններուն, տախտակամածներուն եւ առաստաղին վրայ թափով կը քակեն ու կը շինեն: Փափուքի պէս է ծխախառն օդին խուժումը: Ու կարծես գէպ ի վար, անդունդ մըն է որ կը գլորինք: Արագութիւնը կը կրկնապատկուի, կ'եռապատկուի մեր քովերէն փախչող սեւութիւններուն կրկնապատկող երեւոյթով:

Դուրս: Մեր ետեւն է դործարանի մը տակաւ մարող աղմուկը: Կը շտկուիմ. աստղեր կ'երեւան հեռուն: Խաղաղ ալիքներով կը ծփայ յարդգողը:

Եւ քիչ մը աւելի արթուն եմ:

Թբբ, Թբբբ, Թբբ... Թբբ, Թբբբ, Թբբ... Թմրի՛նք, Թմրի՛նք... Չթողուլ որ արթննան կրկին բոլոր հարցումները. պէտք է գոցել աչքերը բոլոր հոգիի չարանքներուն դիմաց...

Ի՞նչ հարկ նայիլ ինքն իրեն, ինչպէս ես կ'ընեմ հիմա, սեւեռել այդ երկարած, անշարժ տօգունութեան՝ որ ես եմ...

Անօգուտ տեղը հեծկլտալ — «Ո՛ւր կ'երթաս, ո՛ւր», կամ, «Քանի՞ անգամ եղաւ երթուղարձգ այս ճամբէն... մեռցո՛ւր անգտանելիին յոյսը, ո՛ւշ է, մեռցո՛ւր կարօտներդ, բաղձանքներդ, յոյսերդ...»:

Թբբ, Թբբբ, Թբբ... Կարօտնե՛ր. կարօ՞տ պէտք է կոչել վերջիշումը բլուրն ի վեր վառող այտերով վազքի մը, անյադ ախորժով ճաշի մը, մեղրահամ համբոյրի մը, անհաղ ծիծաղի մը, կամ մերկ դիդերներով արեւին տակ երկար շնչառութիւն մը...

Բաղձանքնե՛ր... Բաղձա՞նք պէտք է կոչել մահառան շուրջը դեգերող հիւանդագին մոլորումներս... ուղեւ որ երկա՛ր, երկար ըլլայ այս ճամբան, այսինքն իր վերջաւորութեան մօտ անկում մը, արկած մը ըլլայ ու ամէն բան միջէն... Ի՛նչ հոգ «միւսները». անձնասէ՛ր, այո՛ նոյնն է: Նոյնն է այս տօգոյն մարդուն մէջ, չէ՞

որ «թողերն ալ դեղձեր են ու բոլոր դեղձերուն պէս որոշ պայմաններու տակ ճակատագրական...»: Դառնանք արկածի՛ն... Չբբ, չբբ, չբբ...

Կամուրջ մըն է. եթէ փլէ՛ր... Անցանք... Աւելի հանդիստ եմ, փախստական երանութիւն մը փչեց ականջիս՝ վտանգէ մը ազատուողի խարկանքը... ա՛հ դուն կեղծիք...

Բաղձանքներդ ալ կեղծ են, ունայնամտութիւնդ փառասէ՛ր՝ իր փետրաթափ թեւերով անդունդներու մէջ (երեւակայական) թռիչքներ կը փորձէ... հաճոյք մը չխոստովանող, ծոյլ, գիշացող... Գոցէ՛, գոցէ՛...

Եւ գիտե՛ս ինչ. յոյսն է դարձեալ. յոյսը որ ամէնուն ետին, զանազան դիմակներով իր աղտոտ դրամը կը քչէ. ան որ միշտ կ'ըսէ ժպտադին կամ լալով — որովհետեւ գիտէ թէ այս երկուքով միայն կարելի է զինաթափ ընել բոլոր կարելի հպարտութիւններս, առնական անհամբերութիւններս. կ'ըսէ թէ առաջինը չեմ, եւ ոչ ալ վերջինը, թէ ամէն վիճակ իր «ազնուութիւնը ունի, իր «առաւելութիւնները». ինչո՞ւ պարտուիլ չփորձած ամէնը. յաջողեցան այնքան ուրիշներ. վերանորոգուեցան... Նայէ՛, կը կրկնէ, նոր հորիզոններու կ'երթանք, նոր օդերու ուժին...

Միայն, ուրկէ՞ կուգաս դուն, որմէ՞ ես դուն, ո՛վ Յոյս. ամբողջութեանս մրո՛ւրը թէ իր աղնուադոյն բուրմունքը...

Թբբ, Թբբբ, Թբբ... Ուրկէ կուգամ ես... Թբբ, Թբբբ, Թբբ... Ո՛ւր-կէ կուգամ ես...

Պատուհանին առջեւն եմ: Չանգաւածային մուկն է տիրապետեր ու յոգնած աչքերս կը կորսուին անծանօթ հեռուններուն վրայ: Պահէ պահ սիւնի մը, ծառի մը փախուստը քովէս, սեւ խաչերու պէս է: Ոտքերուս տակ գերեզման մը կայ կարծես:

Կը հազամ ու կը թքեմ. ցուրտը կը պլլուի ոտքե-

րուս: Կ'երկարիմ նորէն առաջուան դիրքով, այլ ձախ կողմիւ վրայ:

Եւ գլուխս ծածկած, կը սախակամ աչքերս որ դոցուին. ալ տրտում եմ:

Չուզելով վերադառնալ մտորումներուս, կ'ենթադրեմ թէ կը սարսում. եւ խկապէս կը սարսում... Կ'երեւակայեմ թէ անխնայութիւն հետ համաչափ կը վազեմ. եւ իրապէս կը վազեմ. եւ վայրաշարժին հետ կը շնչեմ. կը հեւամ... Ինչ լա՛ւ է այսպէս, վազել, սուրալ, աղմուկ բարձրացնել պզտիկ կայարաններուն առջեւ ու թռի՛լ, թռի՛լ... Թըք, քըք, քըք...

Կը յղենիմ սակայն. վիզս լարուած չուանի նման է. կը ցաւի. ուստի կը թողում կառքին հեռանալ ինձմէ, անցնիլ, կորսուիլ: Իր վրան բեռ մըն եմ ալ:

Ապարդիւն անցաւ այս միջոցն ալ:

Ձեռքերս օդնութիւններու կարկառուելու դողոցն ունին. անօդնական՝ իրարու կը պլլուին, մէկզմէկ տաքցնել կը ջարհան, մէկզմէկ կը սեղմեն, կը ցաւցեն ու դժգոհ, վայրացած կը հեռանան:

Իմ մատներէս քանի մը հատը կը դպին աջ գրպանիս մէջ մանրուք քանի մը դրամներու: Անոնց տաքին — հակառակ որ մարմնէս առեր են եւ որ մետաղեայ է այժմ — չորութիւններու բռնակալ զգայութեամբ կը բռնուիմ: Անճարակութեամբ մատներս կը փորձեն դիմադրել, հակաճառել անոնց «նիւթական» եզրակացութիւններուն, որ միաժամանակ մեկնակէտներ են. կ'ըսեն անոնք — «Ուշ տեղ տուիր մեղի, երիտասարդ, մինչ պէտք էր աւելի խելացի նայուածքով մը նայէիր մեղի. քեզ լսեցինք. կարծես աղատուելիք չունիս անընային, միջոցին մէջ առկախ դատումներէ: Ինչո՞ւ կը մոռնաս, մեզի հանդէպ ունեցած անտարբերութեանդ կը պարտիս շա՛տ, շատ բան. խեղճութիւնդ ամբողջ... Ու այս պահուն դարձեալ, գիտակցօրէն կ'ուզես ժխտել մեզ...»

Օ՛ր, ճիշդ է, մենք նորեկներ չենք, ոչ մէկ առանձնայատկութիւն. մեր գոյնն ալ միեւնոյնը եղաւ միշտ... եւ եթէ գոյնդ չստացանք, քեզի չմիացանք, եթէ մոռցանք քեզ ու չծառայեցինք քեզի, ո՞վ է յանցաւորը... Դուն կրնաս շարունակել ամպերը խառնշտել, կամ մագերուդ ծայրերն իսկ պատասխանատու փնտռել... շարունակէ՛, մենք ըսինք մեր ըսելիքը...»:

Դուք ըսիք ձեր ըսելիքը. որքան ուշ սակայն... Մ...ը հասկեցայ որ ալ չպիտի կրնայ օդնել: Գ...ը երես դարձուց: Դ...էն լուր չկայ... «Երկա՛ր եղաւ, երկա՛ր»:

Ըսել որ այս վիճակներուն չհասած վերջացնել էր նպատակս: Ուրկէ՞ կուգաս յոյս... ամէնուն կոնակէն կը ժպտիս նորէն «գուցէ՛, ո՞վ գիտէ», եւ մանաւանդ «քիչ մըն ալ, քիչ մըն ալ...»:

— «Ուրկէ՞ կու — գամ — հէ՞...»:

— «Քը՛լ, քը՛լ, քը՛լ...»:

Քնացի՛ր, հեռացի՛ր: Խորհէ՛, թէ այս պահուն կրնայ դառնուիլ բարի սերտ մը, անծանօթ թէեւ, որ ուզէ յուզուիլ խորտակուած երիտասարդութիւններուն, թունաւորուած սէրերուն, ու գեղեցիկ հանգրուաններու աշխատանքովը գիտապաստ հոգիներուն համար...

Ուրկէ՞ կուգաս յոյս. ինչո՞ւ կ'առաջնորդես դարձեալ զիս գութ մուրալու... Ա՛հ դուն, այդ միջոցով արդեօք ատրճանակի սեղմուելու մօտ բլթակին վրան իսկ տեղ կը գտնես, կը պզգես, կը սպասե՛ս...

Ա՛խ, դուր է քաջութիւն կեղծել. դուր է գսպել արցունքները որ կը կախուին արտեւանունքներէս: Ինչքան կ'ուզէի այս տանջահար գլխուս յենարան՝ մօր մը թեւը, որուն գութը իրեն ու սէրը ինձի համար պիտի ըլլար, պիտի սրբէր այս սառն քրտինքը ու ըսէր խօսքերուն էն յուսահատականը. — «Յուսա՛, տղաս...»:

Արցունքն՛ր, որոնք ոչ հեկեկանքէ եւ ոչ ալ սրտ-

հատնումէ կը ծնին. որոնք կը սահին խոնաւ ու գաղջ
գծով մը այտերէս մինչեւ ուռնգերուս եղբրքները, կը
կենան պահիկ մը խտրացնելով, զգայնոտ քերուրտու-
քով մը անոնց կողքին, ու ապա, կ'երթան հանգչիլ շրթ-
ներուս վրայ, իրենց աղովը չորնալու...

... Թբբ, Թբբբ, Թբբ... Թբբ, Թբբբ Թբբ...
Այսպէս է շարունակ. մէկ զգացումէն միւսին, մէկ յու-
շէն կամ պատկերէն ուրիշ յուշի մը կամ պատկերի մը
փոխն ի փոխ, արագութեամբ, հիւանդաբէն ցնցումնե-
րով կը տարուբերիմ...

Տեւական, հաստատուն ոչինչ կայ մէջս, ու պատա-
հական խաղաղութիւններն իսկ կը փոխուին ալեկոծ ու-
կիաններու, նկար ուկիաններու՝ շրջանակներուն: Ալե-
կոծ ուկիան՝ որուն մութն ու տաժանքը դարձեալ հա-
ճոյք կուտան ինծի. ո՞վ թշուառութիւնս ուխտաւորի...

Ու խորէն — քանի որ արցունքներէս աղի համն ալ
հատաւ — մտածումներուս վառող բովը այրել կ'ուզէ,
բոցերը երկարած կարելի բոլոր նիւթերուն: Ու նորէն,
— այս անգամ անգիտակ յենակէտին — կ'ուզեմ հաւա-
քել տարտամութեանս քղանցքները, ու սեւեռել այս խա-
խուտ գաղափարներու, պղպջակ զգայութիւններու շա-
տրուանին վրայ ու փնտռել, հասնիլ, միջակ բաներով,
պզտիկ ու գաճաճ սպասումներով գոհանալու, ախտա-
գին հաճոյքով գինովնալու՝ պատճառին:

(Որովհետեւ մեծ թուրութիւն մը եւ անորակելի տը-
կարութեան մը նշանակութիւնը ունի աղբանոցներուն
թէ գերեզմաններուն վրայ բուրոյ ծաղիկը...): Ո՞վ է
ասիկա:

(Որովհետեւ մեծ թուրութեան մը և անորակելի տը-
քով անգամ՝ հիւժած, անարի դնդերներուն կեանքը եր-
կարելուն մէջ խոր զգուելիութիւն մը կայ...):

Ո՞վ է ասիկա:

Ես չեմ, ո՛չ. ինչ հարկ «անկեղծութիւն» կոչել պայ-

ծառ գողութեան արձագանգը որ տպաւորութիւնն է.
թէեւ այդ ալ շոյող գեղիւնի պէս է:

Թբբ, Թբբբ, Թբբ, Թբբ, Թբբբ, Թբբ... Հարկաւ
տաքցած ըլլալու են անիւներուն մագիները, ուր իւղը
կը կաթի զովացուցիչ կաթիլներով, հարկաւ կը հեւայ
չոգեկաթսան, բայց մոխրացող կրակին վրայ ածուխ ու
չոգիացող հեղուկին վրայ պաղ ջուրը կայ. եւ պիտի
ըլլայ... Ձէ՞ որ կը շարունակենք երթալ, թէեւ ես իր
վրայ լոկ բեռ մըն եմ:

Բեռ մը՝ այնքան խտորէն կաշկանդուած իր կա-
պերով՝ որ ինքնակորոյս՝ ազատ է, մեկամաղձոտ երգե-
րուն յուսահատութեամբ պէս.

«Սակայն խաբուած ու տարագիր: Յանձնուած դե-
կին՝

Ծովերուն, հովերուն,

Ես կ'երթամ:

Ու գիշեր է ամէն կողմ...

Ձեն ձգեր դէթ յոգնութիւնս չափեմ,

Նայիմ անթիւ վէրքերուս, կորուստներուս...

Եւ ո՞ւր պիտի կանդ առնէ նաւն այս թշուառ,
Ծերացած.

Կ'անդիտանամ...

Միայն ըսին, (որոշ է այս), թէ մութին լոյսն է
յաջորդող...

Բայց արդեօք դէպ մայրամուտ չե՞մ դիմեր,

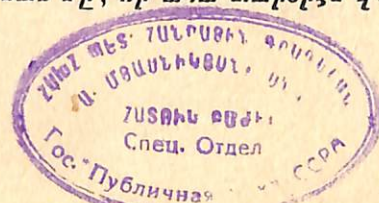
Վերջալոյս մը չէ՞ սպասողը՝

Ժամանումիս...

... Ողորդիկն եմ սրբնթաց հովերուն, ծովերուն...

Կ'անդիտախամ...»:

Անիւները շարունակելով երգել, կը միանան հեռա-
ւոր երաժշտութեան մը, որ ահա տարօրէն կ'արթննայ,

ծանրանալով խիստ ու քնարեր բուրմունքի մը, նման դէմքս ու վերարկուս պատող սեւին :

... Լոյս ու սեւութիւն ու ամէն բան լեցնող անտեսանելի ներկայութիւնը խունկին՝ որուն ծուխը չկայ : Գլխահակ ճակատներ ծուռ ուսերու վրայ . վշտին վարժ , ապակիացած աչքեր :

Շուիէնի հոգին իր եղանակին թեւերով կը տարածուի , կը ծաւալի պզտիկ միջոցին մէջ , անհունութեան կապելով զայն :

Բարձրութեան մը վրայ սգապսակ գերեզման . լուսարձակ գրեր՝ «նահատակ»...

Ոտքի , այլ յոգնած որբութեան մը բեռով՝ անտարբեր եմ ամէնուն հանդէպ . ամէնը անտարբեր են՝ ինծի հանդէպ : Եւ ամէնը ինծի պէս են :

Մահերգը որ կը յուզէ , կը թրթռայ , կը հեծկլտայ , կը գոռայ կատաղի՝ իշնալու համար ընդհուպ դիտապատ . կը սահի կամ կը գլորի , յանկարծ կանդ առնելու համար տիրական . շնչելու երկար , ու սխալալ մոռնչով մը մահուան ճակատին իր անգորութիւնը փչելու համար՝ ատելութեամբ... մահերգը չարդիւներ ինձ ծանր թախիծի մը տակ ձգած թէեւ , նայել , ծանր աշխատանքէն մաշած եղունգներով մատներուս , վերաւոր ձեռքերուս...

Մահերգը չարդիւներ անդրադառնալ ծոցի գրպանիս մէջ գերիվար տիրոջ մը յոխորտաքնով բաղմած կապոյտ տետրակիս :

Շուիէնի շունչով , իր շունչին չափով շրթներս անգամ մըն ալ կը հեզեն , դոց սորվուած դասի մը պէս , այդ տետրակը դարդարող գեղեցիկ գրերը , որոնք սխալ անուն մը կը յօրինեն , հայրենիքի մը մէջ անհայրենիք գոյութիւն մը կը ճշգրտեն , «ազատ աշխատանքի պայմանով» երիտասարդութիւն մը կը վարձեն , ու տխուր , մա-

նուկ լուսանկարի մը տակ չափահաս տարիք մը կը ստեն...

Վա՛խ , վա՛խ հայր իմ , ոչխարի մահով «նահատակութեանդ» համար Շուիէնի ռազմական մահերգն ենք փոխ առեր . դո՞հ ես...

Ոսկորներուդ առջեւ՝ որոնք միայն լուսանկարուելու համար մեծցան , դարդացան ու ապա շեղջակոյտ կաղմեցին , ահա , գլուխս կախ յարգանքի երկիւղածութիւնը չէ որ ունիմ , աւա՛ղ , անարգանքի մը մուրն է որ կուգամ քեզի լալ , դուն իմ սիրելի , բարի հայրիկս , որ նախընտրեցիր ծռիլ քան ըմբոստօրէն կոտրել . փորձեցիր միամիտ խորամանկութիւնը (որովհետեւ չահամոլ) , բայց ոչ շինող , ծախսող յանդգնութիւնը . ու ժպտիլ երբ պէտք էր հայհոյել , չահիլ , դիզել երբ պէտք էր զոհել , երբ պէտք էր բարձր հոգիով մը հասկնալ ու ջանալ հասկցուիլ , փոխանակ հինցուած , օ՛հ , չատ հինցուած խաչի մը տակ անյատակ ու անմաշելի դանձանակ մը լեցնելու... փոխանակ մարդկօրէն , մարդկօրէն գիտնալ ապրելու...

Կը լսե՞ս , մահերգն է աղբիւրներուն առջեւ . կ'ըսէ .

— Մաքրուելու , ազնուանալու , ըմպելի դառնալու համար , կը ջրեմ , կ'եղբայրանամ կը զոհուիմ . այլ եւ կը տաշեմ , կը մաշեցնեմ , կը քշեմ ու արեւին դիմաց ջինջ ճակատագիրս կը գրեմ ես , նախ քան ամպանալս...

Դուն ապրիլ չգիտցար . թէեւ հիւանդի սնարիս քով աչքերուդ խոնաւնալը , ու մօրս գեղեցիկ ճակտին վրայ շրթներուդ փափկանալը տեսեր եմ ես... դուն որ գրեքրը կը սիրէիր ու քու պատմածներդ , ու քու խօսքերդ ամէնէն լաւերն էին ինծի համար :

Հայր իմ , քեզ անարգեցին , աշխատանքդ գողութիւն անուանեցին , ուժեղ ու արդար մարմինդ խոշտանգեցին , աչքերուդ առջեւ քեզի ամէնէն սիրելի եղող բաները , սրբութիւններդ կեղտոտեցին , փճացուցին , որով-

հետեւ հոն, այն հողին վրայ որ քու անունդ ունի, եւ ուր մարդիկ ապրել են գիտեր, դուն մեռնի՛լ ալ չգիտար...

Կը տեսնեմ տակաւին սեւ սաթեայ գոհարեղէնի մը պէս այն ատրճանակը — որքա՛ն մանուկ հետաքրքրութիւններս, հերոսական երազներս է իր փողին լուսթենէն հոսեցուցեր, — երբ աղբանոցի մը խորը գնաց, զաղանորէն թաղուել, անմիա զգուշութիւններովդ, վախովդ ամօթահար...

Ու բզբտուած, մահուան մօտ, անկէ հազիւ գերի մը կամուրջով դատուած դուն շարունակեցիր խոնարհիլ, կեղծել, աղաչել եւ մանաւանդ համբերել...

Ինչո՞ւ, հայր իմ, ինչո՞ւ մեռնիլ չգիտցար, ինչո՞ւ մանուկ ոտքս չխլեցիր իբրեւ պաշտպանութեան վերջին միջոց, ու չջախջախեցիր դանկա լայրջ ու անարդար ճակտի մը վրայ... Ինչո՞ւ...

(Դուն ուժեղ էիր. վկայ՝ դաստակներու լայնութիւնը: Քու հոգիդ զուրկ չէր անդթութեան անհրաժեշտ թոյնէն. ես տեսեր եմ հանդարտօրէն մատաղցու աղաւնիներու վիզը սլորեւիդ, ու գոզ կատու մը մէկ հարուածով սպաննելդ):

Կ'իմանա՞ս, Շոփէնի ցասումն է, կը փոթորկի, կը փոթփոթի.

— «Որպէս զի մեր նայուածքները հպարտութեան ու վեհանձնութեան փայլը ստանան, պէտք է որ մեր բռունցքները դէմ գէմի, փրկարար կայծը արձակեն. որպէս զի մեր մեծութիւնները իրենց արժանի, մեծ ու հաւասար դրօշը հագնին, պէտք է որ նախ մեր արիւնները մէկլմէկու միատեսակ գոյնին գիտակից ըլլան, մեծ պայքարի մը մէջ, բարձր խորհուրդով մը լուսաւոր... մարդկօրէ՛ն...»:

Հիմա ի՞նչպէս կ'ուզես որ, հայր իմ, այս ժառանգութիւնով, — օ՛ր կը զգամ արիւնիս մէջն մի կաթիլին

հետ — չերկմտիմ ամէն բանի հանդէպ, քայլերս չըլլան վարանոտ, չըլլամ ժպիրհ արժէքներուդ ու գեղեցիկութիւններուդ դիմաց, կամ կարենամ ունենալ վրէժ մը անխառն ու աղնիւ...

Ո՞ւր առաջնորդուիմ, ի՞նչպէս, երբ հասարակ ընելիքներուս, միջակ նպատակներուս համար իսկ քու յիշատակէդ անցուցած ամէն ճառագայթ կը դարձնէ զիս կասկածոտ, երկչոտ, ճղճիմ ու գերի, ո՛հ, հայր իմ, գերի քու թերութիւններուդ...

Եթէ գիտնայիր թէ որքան ծանր կը ճնշէ այս կեանքը իր անունով որուն կապեցիր զիս... Գլխարկս կը հանեմ թէեւ, բայց Շոփէնին սուգը չէ որ այս տրամութիւնը խոր ամօթէ մը պիտի կարենայ բաժնել...

— «Լոուրիւս սպասցուցէ՛ք դրան քով իր օտար եղանակով, Շոփէնը, քոյ մտիկ ընէ. այդ չէ ամէնը»:

Լայն ճակատ մը՝ մեծ բերանի մը ու կարճ հասակի մը վերեւ.

— «Իմ քանկագին հայրենակիցներս, այսօր դարձեալ վերլիշումի հանգրուանն է, անձնագոհ խոյանմներուն, կռիւին պատիւը պահող արիւնքներուն: Ժայռերուն կուրծքերը պատռող, աննախընթաց հերոսութեամբ մը քաջութիւնը գերազանցող հայրդիւններուն օրն է...»:

Չորս պատերը խուլօրէն կ'արձագանգեն. մարմարէ արձաններ՝ հեղանքէն զարմացումի կ'անցնին:

— «... Թող ծռիմ գետին բոլորիդ հետ, շրթունքներս փսխու անոնց անիւնին, քոյ աստուածաշնչական սաստկութեամբ մը արտաբերուող երդումս...»:

Մանկիկ մը կուլայ վախցած: Կը խեղդեն իր ճիչը:

— «... Ու այժմ մնացորդները անոնց, այդ մեծ ցեղին, կայծեր՝ ժողովուրդները առաջնորդող փարօսին, դո՛ւք, փառապանծ ֆակատներ, քարձրացէ՛ք ու հաղորդուեցէ՛ք անոնց իտէպով, ուխտեցէ՛ք լրացնել անոնց...»:

Ա՛հ, ուրեմն դուք ինծի պէս չէք, միայն ես եմ տե-
սեր միւսը, ուրեմն ես եմ լքուածը, ես եմ միայն որբը,
ուրեմն... Հա՛, հա՛, հա՛, հա՛...

Ամբողջովին արթննալէ, աչքերս բանալէ առաջ,
քովս, երկու հոգիի դանդաղ շեշտով խօսակցութիւնը կը
լսեմ:

Կը շարունակեմ քնացած մարդու անշարժութիւնս,
թէեւ մէկ կողմս թմրած է ու մէջքս կը ցաւի:

— «Կը խոստովանիմ, տարօրինակ հաճոյքները
միշտ իբրեւ հասարակ կարծուած բաներու մէջ փնտռած
եմ:

Ձայնը ծերուկ վաճառականինն է. ենթադրածիս բո-
լորովին հակառակ՝ մեղմ ու գիտուն մարդու ծայր ելե-
ւէջն ունի: Կը շարունակէ՝ միշտ սեւեռուն նորեկի մը
զոր չեմ տեսներ:

— «Այս ամենապարզ ծառը որ ուշագրաւ փայտ մըն
ալ չունի, կը ցուցնէ այնպիսի յատկութիւններ, քմա-
հաճոյքներ ու նախասիրութիւններ որ առաջին ականա-
րկով, անծանօթ հետաքրքրի մը մտացածին կրնան թուիլ:

«Փորձի համար հատ մը տնկէ այգիի մը մէջ: Պի-
տի տեսնես որ ժամանակ մը յետոյ իր կեղեւը պիտի
կոկուրի, քաղաքավար մարդու մը շնորհները պիտի առ-
նէ, տերեւները նուազ փշոտ ու փուշերը նուազ տոկուն
պիտի ըլլան: Աւելին. իր խէժը նոյն առատութեամբ ու
նոյն աղտոտ անհոգութեամբ չի թափիր ամէն կողմ.
Ծածուկ խորշերէ կը ծորի, ու իր նախկին հոտը չունի,
կը բուրէ պտուղներ որոնց քով կը դառնուի խնձոր, ծի-
րան կամ թարմ ընկոյզ. նուազագոյն պարագային ա-
նոնց թարմ կեղեւը... Նոյնպէս կը զգուշանայ իր ճիւ-
ղերը դպցնելէ միւսներուն, ինչպէս մարդ պիտի զգուշա-
նար հարսի մը շղարչը պատուելէ. եւ այս ամէնուն հետ
կը ծիւրի, կը նիհարնայ, կարծես ներքին նախանձէ մը,

անկարելի տենչանքէ մը բռնուած: Իր շրջապատին նմա-
նելու, անոր հասնելու անկարելիութեամբ խռոված: Եւ
ուշ կամ կանուխ կը խեղդուի անոնց աշնանահար տերեւ-
ներուն կամ դարնանայորդ բուրմունքին տակ...

«Նայէ՛, այն բարձունքը. հոն բարձրացած խիզախ
բարունակ մը նոյն ծառէն պիտի ունենայ չոր ու կարծր
կեղեւ. հովերը խիստ են հոն, արեւը ժլատ կամ չռայլ՝
չարախինդ փոփոխութիւններով, ու խոնաւութիւնն ալ
սառեցնելու համար է միայն: Գրեթէ բնաւ խէժ չպիտի
ունենայ. անգործածելի ըսուելու չափ երակաւոր ու
կոշտ փայտ մը. ամբողջութեամբ փուշեզոյն եւ փու-
շե՛ր, փուշեր: Եւ արմատներ զորս կարելի չէ կացնել
կամ սղոցել դիւրութեամբ, ինչպէս վարը կրնայ պատա-
հիլ ատիկա: Իրեն քով երթալու համար խսկ աշխատանք
պէտք է: Իր մոլեգին ազատութիւնը ապրելու համար
անչափելի բռնութեամբ մը կը ծծէ բոլոր մօտակայ բոյ-
սերուն կեանքը, աղահ, այլամերժօրէն: Որ սակայն,
այս ամէնէն դուրս գեղեցիկ է. վայրի եղնիկի մը, շատ
աւելին, անկաշկանդ առիւծի մը գեղեցկութեամբ...
Թռա — լալա՛... զարմանալի է չէ, այս բանաստեղծա-
կան խանդավառութիւնը՝ քանի որ վաճառական մըն
եմ...»:

Ես կը շտկուիմ քիչ մը, որովհետեւ թմրութիւնը
սառոյցի պէս կը նեղէ ձախ գիտոս. կը զսպեմ յօրանջում
մը, վախնալով խանդարող հազի մը վերածելէ: Կը նա-
յիմ գաղտնօրէն նորեկին որ երիտասարդ է, որուն կի-
սադէմքը հազիւ անորոշութեամբ կ'երեւայ. բայց կէս
զոյգ շրթներու վրայ սկեպտիկ ժպիտ մը լոյսի երակի
մը պէս կը դառնայ. այնպէս որոշ իբրեւ թէ ճերմակ
օձի մը գալարումն ըլլար:

Ծերուկը իբր թէ չի տեսներ զիս, անհոգութեամբ
կը մօտենայ գլխուս քով, պատուհանին. կ'իջեցնէ քիչ

մը անոր ասպակին: Ռուսները դուրս տնկած երկար կը չնչնէ:

Նորօրինակ զգայութիւնը ունիմ համաչափ կերպով իր շունչը թողնելու մէջ ընդունելու. այդ շունչը խէժ կը հոտի, ու միեւնոյն ատեն կը կարծեմ լսել անխնեւորուն քսող ճիւղերու խշրտուքը, վայրաշարժին հեւքոտ ճիւղը որ կը բարձրանայ դառիւմերէ մը:

— «Տեսնել պէտք է, կը շարունակէ մարդը իստեղով իր տեղը ու դառնալով նորեկին, աւաղուտ, թոյլ ու խրուտ «լանտ» երուն վրայ իրենց մեղկութիւնը: Հոն արդէն խնջոյքի են. առատութեան իրենց սեղանին քով՝ կը ճաշակեն ու կը թուլնան: Իրենց մշտատեւ յափրացումը չի ձգեր մեծնալ կամ գերնալ. որովհետեւ բորբոքուն առատ աւելնով մը միշտ պէտքն ունին վէրքի մը որմէ կը ծիւրին անընդհատ: Այդ իսկ պատճառաւ չեն վրդովուիր օտար ձեռքերէ. կը թողուն որ օգնելու պատրուակով՝ օգտուն իրենցմէ. կը բաւէ որ բացուած վէրքը իրենց տարողութենէն անդին չանցնի: Այդ «տարողութիւնը» ստրկութեան կը մօտենայ յաճախ. մինչեւ մայր երակները իրենց կեանքին: Բայց կը դիմանան դարձեալ, մոլեգին հաճոյքով մը՝ անձնատուր: Կախուած, անդոյն, փշրուած փուշեր, տերեւներ: Յոգնած, անդամալոյծ ճիւղեր: Իրենց թափթփած արտաքինը արհամարհանք կ'առթէ. եւ ծովը՝ որուն ընդհանրապէս չափով մը մօտ կ'ըլլան անոնք, միայն եւ միայն իր կապոյտ ու միապաղաղ ծովութիւնը կը փոխանցէ անոնց: Փոթորիկը որ միայն խաղ մըն է ալիքներուն համար՝ ջարդ մըն է անոնց. կը թափին խեղճ ճարճատումներով, կը լռեն: Չնչին կայծ մը կրակի, որուն դիմադրելու ոչ մէկ պատրաստութիւն ունին, կրնայ ամբողջ սերունդներ մոխրացնել: Եւ խորքերը որ կը ծլին, նոյն հողին վրայ, գրեթէ բնաւ տարբերութիւն մը չունին նկարագրով. խնջոյքը նոյնն է, առատութիւնը նոյնը. ծովին կապոյտն

ալ նոյնը. հեռաւոր, միապաղաղ ու ծոյլ. որուն կը նային միշտ՝ քնանալու համար...:

— Օ՛հ, ինչ ձաթճրանալիօրէն միօրինակ է այս ամէնը, կ'առարկէ նորեկը դժգոհութեամբ, կը զարմանամ ձեր ճաշակին, համբերութեան. ուրկէ՞ կը գտնէք:

— Կը սխալիք, ինչպէս ըսի նախապէս, երկու հակադիր խառնուածքներու խառնուրդն եմ. աւելի ճիւղ. քանի մը խառնուածքներու բնակարանը՝ ամէն մէկուն իրեն առանձին անկիւնով, այնպէս որ — կը խոստովանիմ ասիկա — եթէ անոնց կեանքին այս ըստ իս կոյս մարդը իմ հետաքրքրութիւններս ու փնտռողի պահանջս կը գրգռէ ու կը գոհացնէ, — որովհետեւ մեծամտութիւն չըլլար եթէ կոչեմ աշխատելու եղանակս «ծառերուն հոգեբանութեան ուսումնասիրութիւնը», — միւս կողմէ նիւթական շահը կը լրացնէ երբեմնակի ամուլ պրպտումներու պարապը: Մի՛ մոռնար, վաճառական մըն եմ, վաճառականի դաւակ:

— Ի՞նչպէս:

— «Գիտատեղի տարածութիւններ տրամադրութեան տակն են. շահագործումիս: Բայց ձգենք այս մասը. յիշեմ կէտ մըն ալ եւ... կ'աճապարեմ, կայարանը հեռու չէ: Այն է թէ, փորձեցի պատուաստել այս ծառը. ո՛չ, բոլորովին զարտուղի ձեւով մը. մէկ գիւտիս փորձն էր, ժխտող բոլոր կիրարկուած պատուաստի փորձարկումները: Պատուաստեցի սալորի ծառին հետ: Բարդ ու մասնադիտական է, ուստի մանրամասնութիւնները զաղտնիքի մը պէս կը պահեմ: Միայն տրեւիքը. պտուղներ. ճշմարիտ. նոյն իսկ կարելի է ուտել: Սալոր չեն, ոչ ալ մեր ճանչցած պտուղներէն որ եւ է մէկը. կըր, փակչուն: Կուտերը ամուլ են: Չմոռնամ ըսել, կուտերը կը պարունակեն թոյն մը որուն տեսակը դեռ չկրցայ որոշել. քիչ քանակութեամբ սակայն: Դեռ կը խորացնե՛մ. չի կրնար անօգուտ ըլլալ... մանաւանդ...:

— Կուշտ մարդու պարապմունք, պաղութեամբ կը միջամտէ միւսը. անբնական փորձեր, որոնք պարզապէս տխեղժ ալլասերումներու կ'առաջնորդեն. ի՞նչ կարելի է սպասել բոլորովին մէկզմէկու հակառակ, մէկզմէկ ժխտող, նիւթական — բնախօսական երեւոյթներու զուգաւորումէն. ամենայաջող պարագային արդիւնքը կ'ըլլայ չակերտաւոր լաւ մը կամ գէշ մը, զուրկ որ եւ է բացարձակ յատկութենէ:

— Բը՛ռ 'ռ', իր ծիծաղովը կը թնդացնէ մասնաբաժինը՝ ծերուկը, երիտասարդ, կորսնցուցիւր, եւ քանի մը կէտերով միասին: Նախ ընդունէ՛, ամբոխավարութիւն, ըսել կ'ուզեմ անտրամաբան կոշտութիւն կը ճառագայթէ «կուշտ» բացատրութիւնը, անընդունակ համոզումի՛ պայքարին լծուելէ, որովհետեւ քանի որ իսկական ծառեր չենք վերջապէս, պէտք է ըմբռնել թէ «կուշտութիւնները» — ոչ յափրացումները — պայման են, ինչպէս նախասենեակներ, աւելի աղնիւ անօթութիւններու հասնելու համար: Երկրորդ. քու յեղափոխականութեամբդ որով ալ ալիքն չլինի կարծեցիր, պահպանողական մըն ես, աւելի քան կարելի է ենթադրել. — ինչքան ալ վերջինը օրինակներուս, պարզ խաղ մը ըլլայ մտքի կամ ենթադրութեան, — եւ երրորդ, յետադիմական մըն ես գիտական ըմբռնումներովդ, եւ կամ եթէ կատարեալ տգէտ մըն ալ չես, առնուազն բառերը իրենց գրեթէ ու ձայնական յատկութիւնով քու գլխուդ կը մօտենան. անծանօթ ես անոնց ուժին, անոնց ետին պահուած ասլոող ու ապրեցնելու ընդունակ գաղտնիքը չես ճանչնար. ոչ իսկ ուշիմ բառախաղ մը... վասն զի երիտասարդ, չակերտաւոր բառերու հետ, կ'ուզե՞ս որ ըսեմ նոյնպէս բաներու հետ, բացարձակը, ժխտական կամ ոչ, արդէն յարաբերական է, եւ խիսթը տարածու...մէ՛ ժ...ին:

— Les billets, s'il vous plait!

Ձեռք մը ուսիս կը դպի ու կը ցնցնէ: Ընդոստ կը շտկուիմ, աչքերս ճմուռէն: Շունչս կը նեղէ ու քրտինք կայ ճակտիս:

Գլուխս տակաւին այնքան երազով, իրականութեամբ, խառնալիւնդոր մտածումներով, արտառոց խօսքերով լեցուն է որ, նախ կը կենամ սառած, չհասկնալով մարդուն ըսածը. յանցաւորի պէս նայուածքս սարսափահար կ'ուզէ տեղ մը պահուելու. ապա կը ցատկեմ գրեթէ՝ կախուած գլխարկիս վրայ, կը խլեմ գայն, ու ձեռքերուս մէջ դարձնելով ջղայնօրէն, մէջը բան մը կը փնտռեմ: Լարուած լարերու պրկումէն հեռու չեմ: Բայց տոմսակներու քննիչը կը կրկնէ մեղմութեամբ.

— Ձեր տոմսակը, պարոն...

— Ա՛, այո՛... Կայարանը հեռո՞ւ է:

— Ո՛չ, երկու վայրկեանէն...

— Շնորհակալութիւն:

ձերմակ ու հիւանդ լոյս մը որ արշալոյսի հեռաւոր գաղափարն իսկ չի տար, պատուհանին մշուշոտ ապակիին է իջեր ու չի համարձակիր ներս դալ: Ոչ ոք կայ ութ հոգինոց մասնաբաժնին մէջ. ծերուկն ալ իջած է: Միսմինակ եմ:

Բ.

Չուրիցերիական սահմանին մօտ, Ալպեաններու մէջ-
քին, առա՛տ են անդունդի վրայ սեւեռուն ժայռեր, ամ-
պացօղ ջրվէժներ: Շողեկառքը անցաւ բարձունքներուն
եզերքէն՝ մատի վրայ խաղցուած խաղալիքի մը նման:

Ես կեցայ. ան կը շարունակէ. — Գնա՛, երթաս բա-
րով. ծուխդ մի՛ մոռնար հոս, ա՛յ տնաշէն...

Ի՛նչ տարածութիւն. կապոյտի ու կանաչի ի՛նչ շը-
քեղ միացումներ:

Դաշտավայրերն ու թուիերը, կովերը եւ իրենց բա-
ռաշիւնը, ճամբաներուն քով կծկտած աքսորական վայ-
րի խոտերը, կածաններն ու խոպան անկիւններ մոռ-
ցուած ծառերը, իրենց մինչեւ գետին ճիւղաւորուած
անհոգութիւնը, բոլո՛րը, հայրենիքս կը յիշեցնեն, հը-
պարտ Բարձր — Հայքը:

Արդեօք ասիկա խաբկանք մը չէ՞. կամ լեռնային
թեթեւ օդին ազդեցութիւնը, գրեթէ միեւնոյն բարձրու-
թեան մթնոլորտային ճնշումը... Թերեւս: Միայն,
կուրծքս այնպէս կենդանութեամբ կ'ուռի. այնպիսի
խերքին ուրախութեամբ մը լեցուն եմ, որ դժբախտ մար-
դու նախապաշարումով կը ջանամ համոզել ինքզինքս
թէ, ոչինչ կայ արդարանալի... վախճալով հիասթա-
փեցնող վերջաւորութենէ մը:

Բայց ո՛չ. աւելի ուժեղ է արիւնիս վաղքը. հեռու
ինձմէ պարտութիւններուն մղձաւանջը. ո՞վ է որ չի վա-
տահիր ինծի աստղերը գրաւելու թռչող բանակը...

Ուսերս հսկայ ծանրութենէ մը թեթեւցած են կար-
ծես: Յուրտ է, սակայն հաճելի: Կը շնչեմ երկա՛ր: Չեմ
հազար: Տաք մշուշով մը աչքերս կը լեցուին, գլխապը-

տոյտի մը հետ, ու կրկին կը պայծառանան:

Վերը, արեւէն ասմադուն երկնքի այտերուն, փունջ
մը ձիւնաթոյր ամպեր՝ բրնձափոշի կը քսեն... Իբր թէ
ճակտիս վրայ ըլլային՝ փափո՛ւկ է իրենց բամպակը...

(Օ՛հ, կասկած չկայ, եթէ սկիզբները հոս եկած ըլ-
լայի, այս կողմերը, փրկուած էի. գոնէ կարենամ եր-
կար մնալ):

Բոլոր նկուն մտածումներս մոռցած ըլլալ կը թը-
ւիմ: Անշուշտ, կը համոզեմ ինքզինքս, առաջուանը չեմ
կրնար ըլլալ. բայց կրնամ կաղաւորուիլ. ուժեղնալ, ա-
պա աշխատիլ. — Օ՛հ, ինքնավարութիւնը, ազատութիւ-
նը կեանքին — կարենալ աշխատիլ, աշխատիլ, իր սեփա-
կան ձեռքերով հաց ուտել... Ի՛նչ երազ:

...«Մեծ դժէն» հեռու, փոքրիկ, չորս խորտուրտ
ճամբաներու, նեղ երկաթուղիին ու քարի դէղերուն մի-
ջեւ կորսուած կայարանին քով կը սպասեմ որ կառքը
գայ: Մինչեւ ապաքինարան տանող օթօն:

Կայարանին դրանք քով երկու մարդիկ կը ճաշեն ա-
խորժով: Աշխատաւորներ են ուժեղ. անտաշ արտաքի-
նով, կախուած պէխերով: Կը ծամեն, ու կը կոնծեն կար-
միւր գինին:

Ամիսներէ ի վեր առաջին անգամ ըլլալով գայլի ա-
խորժակ մը կոկորդս կը բարձրանայ, աչքերուս մէջ ա-
գահութեամբ կը տեղաւորուի: Երանութեամբ կը լորձ-
նոտի բերանս:

Շատ արժէքաւոր դանձ մը վերադտած մէկուն պէս,
կը ժպտիմ նայելով երկու մարդոց որոնք անտար-
բեր են, ու թերեւս անհրապոյր ալ: Եւ հիմա, ես վստահ
եմ թէ անոնք ամէնէն սքանչելի մարդիկն են. բարի՛,
աշխատասէր:

Եթէ ուղէի գնել, պատահ մը գոնէ. պուտ մըն ալ
գինի: Ձէ՛, սպասենք: Գուցէ աւելորդ ալ չունին:

Կը հեռանամ չէնքէն: Կը քալեմ թեթեւօրէն խոնաւ

գետնին վրայ ու ոտքերս փոքրիկ քարերուն հետ կատակներ կ'ընեն: Ահա պահածոյի տուփ մը, բո՛ւհ, կը ցատկէ ու կը ճչայ՝ փողոցային գինովի մը պէս, եւ հիմա, նոր սկսուած պատին քով՝ անձրեւէն խմած պարունակութիւնը կը փսխէ... Ձէ՛, ծերացած չեմ. բայց ծերութեան մը մէջ մանկական չարութիւններ, մանկութիւններ ընել կը կարծեմ: Եւ արդէն բռնի ցեխոտած կօշիկներս աւելի սիրուն են. քիչ մըն ալ տախտիս քսե՞մ, հա՞, քսե՞մ...

Սովորութիւն ունիմ, երբ ես ինծի հետ, բոլորովին մինակ կ'ըլլամ, աջ ոտքիս բթամատով ու ցուցամատով, կօշիկիս մէջ, — ի հարկէ քիչ մը երեւակայութեան միացուած շարժումով մը — գրել, աւելի ճիշդ՝ ստորագրել: Հիմա, մինակ հոս, դաշտին առանձնութեան մէջ, կը փորձեմ աջ ոտքիս մատներուն բոլոր կարելի ճարտարութեամբը, կօշիկիս ծայրը գրիչի վերածել ու գրել հողին վրայ. — «Կեցցէ՛ կեանքը...»: Սակայն շատ ձախաւեր, տգեղ բան մը կը դառնայ, մինչ հակառակը կը սպասէի... Կը խնդամ... Ի՞նչ լաւ է մանկանալ. նետել մէկգի բոլոր դիտուած, ապրուած ու վարժուած բաներուն ծանր վերարկուն: Թերեւս աւելի լաւ քան անդիտակից մանկութիւնը ինքը. որովհետեւ այս առաւօտ կրնամ փաստել թէ արժէքը՝ հաճոյքը զգալուն մէջ չէ, այլ հաճոյքին հասկացողութեանը մէջ, եւ ասկէ ալ տառապանքներուն անհրաժեշտութիւնը... Ի՞նչ, չըսի՞ր որ չպիտի տրամաբանես, չպիտի տրտմիս իմաստներուն յոգնութեամբ... Ուրե՞մն:

Օթօս կուգայ: Նիհար է, դեղին մազերով կառավարը: Սովորական: Քչիկ մը կ'առնուիմ պարզ պարտականութիւն մը կատարողի իր ձեւերէն: Ես որ կ'ուզէի գոնէ ըսել, պատասխանել հարցումներու, — թէ ճամբորդութիւնը երկար ու յոգնեցուցիչ էր, թէ երկու անգամ «գիծերը» հարկադրուեցայ փոխել, եւ թէ գիշեր ժամա-

նակ կայարանները պարպուած ամէն շարժումէ, մութ եկեղեցիի մը պաղ կերպարանքն ունին:

Հոգ չէ. երեւի զբաղած է. եւ յետոյ պարտաւոր է շատախօս ըլլալ, որովհետեւ իմ փափկա... Օհ, ըսել կ'ուզեմ լաւ տրամադրութեամբ մը գոհ անձնասիրութիւնս հետաքրքրութիւն շարժել կ'ուզէ, զբաղիլ:

— Սիկարէթ ունի՞ր:

— Ո՛չ:

Տխմարս. գոնէ գլանիկ գնած ըլլայի. բայց ի՞նչպէս գիտնայի: Դժգոհեցաւ. եւ իրաւունք ունի: Ձէ՛, բարեկամս, անհոգ եղիւր, պղտիկ նուէր մը կուտամ քեզի եւ կը հաշտուինք: Թէեւ, գիտե՞ս, քեզմէ նուազ հարուստ եմ ես... Թէեւ «նուէր» կոչուած այդ աղտոտ կերպը դրամ տալու, ստորնացնող, մուրացկան դարձնող վարձատրութիւնը առելով կ'ատեմ. թէեւ գիտեմ թէ վճարուած պարտականութիւնը կը կատարես, ու այդ յաւելեալը «խողէն մաղ մըն է» պարզապէս, եւ թէ պէտք չէ որ ընեմ... Ու թէեւ... Սակայն պիտի տամ, այս ընդունուած դարչնի սովորութիւնը անգամ մըն ալ թող կիրարկուի. քանի որ հաւանաբար, դուն ինծի նման չես խորհիր, մանաւանդ այս պահուս, ու պէտք է որ կերպ մը նայուածքիդ պաղութիւնը հալեցնեմ... Այնպէ՛ս թրթռուի եմ դեռ եւս ապրելու, նոր օրերու սպասող արիւնով...

Կը տեղաւորուիմ լուին: Հին օթօ մըն է անհաւասար շնչառութիւնով ու անկանոն պայթումներով. հիւանդ կուրծքի մը պէս:

Կ'անցնինք գիւղին մէջէն. շուն մը կեանքին իր բաժինը կուտայ քաղաքավարութեամբ հաչելով. հաչելու պէս: Կատու մը անոր քովէն կ'անցնի արհամարհանքով: Ծուռը կը լռէ ու կը յօրանջէ՝ ձանձրոյթով: Կատուն ի՞նչ կը պատասխանէ. չեմ տեսներ: Կ'անցնինք:

Կիներ ու տղաք կը նային մեզի. չափէն աւելի սովոր-

րական բանի մը նայելու պէս: Գրեթէ չեն նայիր: Գուցէ մեր ետեւէն եկող բանի մըն է իրենց աչքերը: Մանուկ մը ոչ իսկ ձգեց պրկուած պոչը հորթին: Ու չդարձաւ անոր խայուածքին ուղղութեան: Չտեսաւ մեզ:

Դուռը բաց դոմ մը ըլլալու է մօտերը. վկայ՝ թրիքին հօտը որ կը դարնուի քիթիս ալեծուփ վարագոյրի մը պէս:

Մարդ մը կաթ կը տանի թիթեղով. երկվայրկեան մը չտեւեց մեզի դառնալը. մեքենաբար: Եւ ոչ ոք բարեւ առնել – տալու մտադրութիւն ունի: Ե՛ւ, գիտեն թէ ինչ է. ծանօթ է ամէնուն՝ կառքն ու պարունակութիւնը...

Եւ ամսը որ կը քսուի ճակտիս, խման է երկնքին այտերը գգուող ամսին. փափուկ ու ճերմակ:

Արդէն կրկին դաշտ ելած ենք: Նորածիլ արօտավայրը, մաքուր, պնծուած, կը դառնայ կառքին շուրջ: Դիմացէն ճերմակ գլխարկներով լեռները աչխուփ կ'ընեն արեւին տակ: Մինչ կովերը իրենց դունչերը տնկած կը բառաչեն խնդրաղին անոնցմէ բան մը ուղելու պէս, ու կը հնչեցնեն իրենց վիզերէն կախ դանդակները: Անուշ կը հնչեն կովերուն կարօտը մեղմացնող այդ փոքրիկ զիւերը:

Գեղեցիկ է, քաղցր, երանաւէտ առաւօտը, դարնանային բնութիւնը, կեանքը, կեանքս...

— Հիանալի է ձեր երկիրը, կ'ըսեմ կառավարին:

— Կը կարծէ՞ք. կրնայ ըլլալ. ես ձանձրացած եմ: Արդէն այս կողմերէն չեմ. երեք տարի կ'ըլլայ...:

Մնացածը չեմ լսեր: Մեքենան կազ կը փչէ՝ կենալու մօտ տենդաճար սրտի մը ածապարանքով: Հովիւ մը կայ անդին, ծառին կրթնած. ո՛չ, հովիւ չէ. աղջիկ մըն է. փայտէ կօշիկներով հովուուհի մը: Բա՛մ. հրացանի պայթիւն. նասպաստակ կ'որոսան:

Նորէն խումբ մը տնակներ կ'անցնինք: Պանրագոր-

ծարան մըն ալ: Եփող կաթի, կազմուող պանիրի թըթուող հօտը կը ճեղքենք շտապով: Կը դառնամ. մեր ետին բարձր, անկիւնաւոր տանիքները կարմիր, կը շողան:

— Հո՛ն է սանաթօրիոմը, ճերմակ շէնքը: Աջ կողմինը թմբի պարտէզն է. ետեւը փայլող պատուհանները՝ երկրորդ մասն է:

Մարդը մոռցած է մերժուած սիկարէթը. դժգոհութիւնը: Աչքերուս հետաքրքրութիւնը կը գոհացնէ բարութեամբ:

— Միայնակ է:

— Այսինքն այո՛, գետնայարկը եւ առաջին յարկը:

— Քանի՞ հոգի են ընդամէնը:

— Հիւանդները... 95:

Հը՛մ, «Հիւանդները», որ միեւնոյնը չէ...

— Իսկ միւսները:

— Հինգ «քոյր», մատակարարը, երեք լուացարարուհի եւ տնօրէնը՝ որ է բժիշկը:

— Այդքանով կը լրանա՞յ գործը:

— Հիւանդներն ալ կ'աշխատին, կրցողները. փոքրիկ վճարումով մը: Անշուշտ հարուստներ չկան հոս. այս գնով ի՞նչ կարելի է: Գործաւորներ, քեզի, ինծի պէս անտէր մարդեր: Լաւագոյն պարագային պատերազմի վիրաւոր, կազէ բռնուած եւ կառավարութենէն թշակաւորուած: Չփառքի տեղ. սանաթօրիոմ իսկ դժուար է կռելի (*) ...

— Դուք, կ'ըսեմ զգուշութեամբ, չէք... չէ՞ք վախնար վարակուելէ:

— Ե՞ս, mon pauvre vieux, ես ալ հիւանդ եմ. դի-

(*) Հեղինակը աւելորդ չի գտներ ստորագծել այս հանգամանքը:

մացկուն հիւանդ մը սակայն. կինս ալ հոն կ'աշխատի:

— Իրա՞նք...:

Ժպիտս այնքան մեծ է որ մարդը պաղած ինծի կը դառնայ... «մաղթա՞նք է արդեօք» ըսելու հարցական խայտաճքով: Եւ կարճ, գրեթէ խստութեամբ.

— «Միեւնոյն բանը չէ՞», կ'ըսէ: Շրթունքները կը սեղմէ:

Կը խորհիմ թէ ամէն բան վերջացաւ մեր միջեւ. ի՞նչ գէշն եմ Աստուած իմ, եւ ըսել որ, (քանի՞ քան որդեկանամ) ամէնէն անխառն գոհունակութիւնը դժբախտութեան մէջ երջանիկ կարծեցեալ ուրիշի մը՝ քեզի բախտակից ըլլալուն գիտակցիլն է:

Ի դուր կը փնտռեմ խօսակցութիւնը վերսկսելու միջոցներ:

Օթօն կը կենայ:

Գ.

Իրիկուն.....

Սիրելի քոյրս,

Վերջալոյս է արդէն: Արեւն իր հինայած մատները երկարեր է բաց պատուհանին ապակիին ու անկէ սեղանին, թուղթին վրայ: Նամակս արեւին շողերուն տակն է. լուսաշող պիտի ըլլայ իր լուսանցքը...

Բայց հետաքրքրութեանդ անցնինք, ու եթէ մտաւորանքները իր դրան մօտեցեր է արդէն՝ հեռացնենք շուտով: (Կը տեսնե՞ս այս դարձգարծիկ արտայայտութիւնը. ինծի դժուար է արեւով սկսիլ ու արեւելքով չազդուիլ... Դուն կը ժպտիս, գիտես թէ բոլորովին այդ չէ պատճառը, թէ այս մէկը, միջոց մըն է միայն զգացնելու՝ կենդանութեամբ, տաքութեամբ վազող արիւնիս ներկայութիւնը):

Երեւակայէ՛. ուժէս վեր կարծուած այս ճամբորդութիւնը յաջողութեամբ վերջացուցի. ճամարիտ յաղթանակ մը: Կարծածէս շատ աւելի դիմացկուն եմ եղեր. եւ այս նամակը անմիջապէս գրելուս խաւտակն ալ այդ է արդէն. թէ եւ յոգնած:

Կ'աճապարեմ, տրամադրութիւնս շատ բարձր է. դիտնայի ի՞նչ օդ է ծածած, ա՛հ, դուն քաղքենի, խեղճ քոյր, իրական զրկուածները դուք, մենք ենք, քաղաքին թունաբոյր օդին ստրուկ: Կարծես ամէն մէկ շունչիս արիւն կը շերարկեմ երակներուս, զով ու համեղ ռուսգերուս մէջ, տաք ու գինովցնող ալրոմով մը կուրծքիս տակ... Երբ վաղն իրիկուն, ջութակի դասէ՛ր վերադարձիդ առնես նամակս, գիտցիր որ աննախընթացօրէն ուրախ եմ:

Բժիշկը, շատ լաւ մարդ մը, բարի ալ, ըսաւ որ ունեցածս մեծ բան մը չէ: Մեծաւորուհին, չոր ու խիստ սլառաւ մը, բայց ոչ գէշ, կ'ենթադրեմ, հակառակ անմիջապէս ու խորթ ձայնով մը շէնքին օրէնքները մի առ մի ինծի կարդալուն, շեշտելուն:

Եւ հիւանդներ, դրեթէ երիտասարդներ, բոլորն ալ: Կրկին իր ջուրը ինկած ձուկի պէս հանդիստ եմ: Բարեկամ կը գգամ ամէնուն հանդէպ: Դեռ վերապահ ենք. սակայն որքան պարզութիւն. իրարու հետ եղակի կը խօսին. ու շուտով ծանօթութեան սահմանը կը լայննայ: Գոհ եմ: Կրնամ աւելի հասկնալի ըլլալ, նմանցնելով տեսակ մը նախակրթարանի ուր իբր թէ վերադարձած ըլլամ արձակուրդէ մը. աւելին. սկստած խաղ մը կը թուի ինծի, ուր անծանօթ չկայ. խաղընկերը կը ճանչնայ գիւմարինը...

Երբ ճաշարահ մտանք, ձմրան դայի յիշորձակով մը կերայ. գիտելու էիր. դուն որ լուռ, կամ խօսուն աչքերով՝ հոգեկը կը հատցնէիր պատառ մը աւելի կերցնելու համար: Հաւատա՛, կը նայիմ այդ հարիւրի մօտ գլուխներուն, ու չեմ կրնար չխորհիլ, թէ բոլորն ալ ինծի պէս են... Արդեօք այս պատերէն դուրս գտնուած բոլորն ալ մեզի պէս չե՞ն... այնքան քիչ է մեր անոնցմէ տարբերութիւնը...

Միակ բանը որմէ կը նեղուիմ առ այժմ, մայիսի վերջաւորութեան հակառակ՝ ցուրտն է: Բայց դուցէ յոգնութիւնն է պատճառը. եւ յետոյ չէ՞ որ ամառն է եկողը. հէ՞, քոյր իմ, զուարթ, առողջարար... Ապա երեւակայէ բուժուած վերադարձս, ի՞նչ խելայեղ ցիծութիւն, կատակ չէ՞...

Կը յիշես փոքրիկ հայելին դոր կորսնցուցիւր անցեալ օր. քովս է. կը ներես, չէ՞: Հիմա կը նայիմ իր վճիռ խորքին ուր սովորական տփուկութեան փոխան կարմիր կայ երեսին վրայ: Եւ երբ կը դարձնեմ, դուն կը

ժպտիս կոնակի կափարիչին տակ, լուսանկարիդ մէջէն: Այո՛, գիտեմ որ կը ներես այս պղտիկ գողութեանս: Կը տեսնես, բան չեմ կրնար պահել, որոշեր էի չըսել, մինչեւ վերջ... բայց ե՞տ պիտի ուզես արդեօք... Ձեմ կրնար հաւատալ, անուշ քոյր, մոռցիր ատիկա ու մի մոռնար ինծի ըսել շուտափոյթ պատասխանովդ թէ ի՞նչ նրուագեցիր՝ նամակէս յետոյ: Գիտնայի՛ր, երկու բազուկներուս մէջ չսեղմուող հետաքրքրութիւն կայ... Ո՛ւր... դէհ, գիտցիր...

Եւ յոգնած եմ. ու կը շատախօսեմ. տարօրինակ է ասիկա և որքան բնական: Շոյող մշուշ մը կայ ամէն առարկայի վրայ որ զիս կը շրջապատէ: Պարզ ու նեղ անկողինները, լերկ սեղանը, արեւին մատներն ալ հինայուած, խաղաղութեամբ թաթաւուն են: Ութ հոգիի համար է այս ննջարանը, բայց միակ եմ. միւսները ցաւէն յետոյ պարտէզին մէջ պտոյտով, խօսակցութեամբ դրադած են: Քեզի հետ միմիակ եմ, քոյր իմ: Ահա ինչու շատախօս եմ ու հաղորդական: Մանտօլինի ձայն մը կուգայ կուշտի սենեակէն. ուրախ ճանկուտոց մը ան ալ:

Ալ վերջացնեմ: Միտք ունիմ կանուխ պառկիլ: Երազել որ նամակէս առաջ, մեծ, անսահման թեւերով օղանաւի մը յանձնուած, կուգամ քեզի շատ կանուխէն, ու եղութեանքդ ձեռնոցին կաշին չհանած՝ կը սեղմեմ կարօտադին:

Եղբայրդ

.....

Դ.

— Սը՛սս... :

Կիսաբաց դրան մէջ կ'երեւայ Գարրիէլ Քէնսաքի գլուխը : Իրեն հետ սեղանակից ալ եմ : Սրտաբաց չէնչող տղայ մը . շագանակագոյն մազերով ու քթին արմատը քիչ մը ծուռ : Երեսին վրայի ցաները մթազնելէ աւելի վստահութիւն կը ներշնչեն :

Առաջին առթիւ իրեն խայելու հարցումով մը, ու չինչ խօսքով մը մօտենալու պէտքը կը դգաս : Երեւի ատոր համար էր որ հագիւ մէկ ժամուան ծանօթ՝ դարձաւ յանկարծ կրունկին վրայ, պարտէզ երթալէ առաջ ու ըսաւ հաճելի ժպիտով մը . «Օր մը քեզի կը պատմեմ քթիս ծոռութեան հերոսամարտը...» : 18 տարու հագիւ, այն ալ ծոծրակին կողմէն նայելով : Իսկ դէմքէն հագիւ 16 տարու :

— Սը՛սս, կը կրկնէ ցուցամատը շրթներուս . աչքերը խոլոր — մոլոր : Կը մնջկատակէ՝ լուռ մնալու հրաւիրելով զիս :

Ձեմ հասկնար : Կը մօտենայ ու ցած ձայնով .

— Սա մարդոց գլխուն խաղ մը խաղամ . չըսե՛ս...

— Եթէ ուզեմ...

— Դուն նորեկ ես դեռ . վայրկեան մը դուրս կ'ելլես ննջարանէն ու յետոյ կ'ըսես որ հոս չէիր : Յետոյ, յետոյ... , կը կրկնէ աչքերը կլորցնելէն :

— Ի՞նչ պիտի ընես :

— Կը տեսնես :

Աշխոյժով կը խլէ քառակուսի նստարաններէն մէկը ու կը տեղաւորէ անկողինի մը տակ, զարմանալի թեթեւութեամբ մը վերցնելով մահճակալը : Հատ մը եւս նոյն-

պէս : Երրորդ անկողինի մը սաւաններուն թղթապանակի ձեւ կուտայ, այնպէս մը որ մէջ մտնող մը չի կրնար ոտքերը կէսէն աւելի երկարել : Եւ արագ — արագ դռներէն պատուհաններուն ու փոխադարձաբար կ'երթեւեկէ, գողունի նայուածքներ կը նետէ : Ննջարանին ճիշդ մէջտեղը երկարած երկու միւսներուն ոտքերուն կողմը կը զետեղէ կլոր ու կանաչ փուշեր, տեսակ մը ուղտափուշ, որոնցմով գրպանները լեցուն են : Իսկ իրեն մտերիմ Մարիուսին, որուն հետ կատակի դետնին վրայ կատարեալ թշնամի մըն է, վերմակին տակ, կ'երկարէ սենեակին երկար կոթով աւելը, այնպէս մը տեղաւորելով որ՝ թէ յայտնի չըլլայ, եւ թէ կարելի չըլլայ մէկ անդամէն դուրս քաշել :

Ազատ կը մնան իմ եւ իր անկողինները :

Ձեռքերը գոհունակութեամբ շփելով կը նայի ինծի :

— Mon vieux, պիտի խնդանք... բայց ձայն հանս մինչեւ պայթիլը . կը վշտանամ . անկէ յետոյ ես ինքըս կ'ըսեմ արդէն :

— Ամէն օր այսպէս կը դուարձանա՞ք, կը հետաքրքրուիմ զարմացած :

— Ի՛նչ կ'ըսես... «պառաւը» այսօր կը բացակայի՝ անոր համար . քիչ առաջ մեկնեցաւ . եւ ոչ ոք գիտէ ասիկա :

Ապա քիթ ու բերնի ծամածոռութեան մը հետ սրունքին մէկը կը բարձրացնէ, աղեղ մը կը դծէ օդին մէջ, պարուհիի մը ուսի կոտրտուքները կը կեղծէ, ու շատ ցած ու ժպտադին՝ խոնարհութիւն մը ընելով կ'ըսէ, ճղճղացնելով ձայնը .

— Պատրաստ եմ դգուանքներս շոայլել իշխանին, մինչեւ...

— Մինչե՞ւ...

— Մինչեւ խաղքութիւնը... Կ'ուզես որ ըսեմ թէ «քոյր» Անթուանը որու béguin ունի :

— Որո՞ւ։

— Ինձի, mon vieux, ինձի... Սաւակն է, կատակ է ըրածս... Սա մեր տխմար Մարիուսին béguin ունի, (իբր ապուշի կարծիքով ի հարկէ) . անոր որ մխիթարելու համար աւելը ծոցը տուի։

— Դեռ չտուիր. կրնայ չպառկած դուրս քաշել։

— Զի կրնար, անկարելի է... Հա՛, կեցիր աղօթեմ։

Օղին մէջէն խաչ մը կը քաշէ անկողնին ուղղութեամբ. աչքերը բաց — խուփ կ'ընէ. ու շրթունքները խեղկատակի մը չափազանցուած ուռոյցքով կախելով արագ — արագ կը շարժէ, կը մըմնջէ. իբր թէ կ'աղօթէ։ Կը մտածեմ թէ՛ ինչո՞ւ այս ամէնը ինձի ցուցնելու իր փութկոտութիւնը։ Անոր համար որ միւսները ձանձրացած են. կամ արդէն դէմքիս մտիկ ընող ուշադրութիւնը՝ ընկեր մը կը ստեղծէ իրեն։

— Զմայլելի՛, կը գովեմ. ու դիտելով այս առողջ, կայտառ կերպարանքը, չեմ կրնար չհարցնել։

— Ի՞նչ ունիս դուն. սխալած չե՞նք արդեօք. մի՞թէ դուն հիւանդ ես...

— Ե՞ս, հիւանդ... Ըլլալի՞ք բան է... պարզապէս թոքախտ եմ, mon vieux, թոքա՛խտ... eau de Javelի մէջ իսկ բազմացող միքրոպներով։

— Անհաւատալի. կարծես ուրախ ես այդ բանին համար։

— Հապա՞. պապայի զրոգը մի քաշեր, քաշուած ականջներու ամօթը տարիքին հետ բաղդատելէն մի՛ կատար, մամայի լաց մի՛ լսեր, վարպետի հրաման մի՛ ըներ, կե՛ր, խմէ՛, երկարէ՛, փչէ՛ ու...

— Քանի՞ տարու ես... հայրիկդ ի՞նչ...

— Սը՛ս...

Զի լսեր զիս. սանդուղներու կողմէն ոտքի ձայն կուգայ. դարձեալ մատը յանկարծօրէն լրջացած շրթներուն՝ մտած դռնէն կը վերադառնայ։ Հակառակ կող-

մի դռնէն կ'որոշուի ձայներուն ուղղութիւնը. քովի սենեակէն է։

Պատրաստութեան դանդը կը հնչէ։ Ճաշի համար է։

Դեռ դուրս չելած դիմացս կ'ելլէ, ոտքերու մատներուն վրայ, անձայն՝ Մարիուսը։ Այս տղան իբրեւ յատկանիշ ծնած ոտք մը ու սեւ յօնքերու տակ սատանայի պէս դարձող կապոյտ աչքեր ունի. խորամանկ։ Սենեակին ամէնէն ուժովն է, ըսին։ Փայտէ զարդարուն դրչակօթեր կը շինէ։ Պատերազմին, դեռ 17 տարեկան ծովային կամաւոր զինուոր է եղեր։ Եւ առաջինն ըլլալով — հոս հասնելէս կէս ժամ յետոյ — խօսքը ինձի ուղղեց, հարցնելով թէ. «Հայաստանը Սեւ ծովէն ո՞րքան հեռու է»։

— Ի՞նչ ըրաւ այդ կապիկը, կ'ըսէ փափսալէն։

Ուսերով «չեմ դիտեր» մը իմ կողմէ։

— Պա՛հ, ըսես կամ ոչ, միեւնոյնն է. տխմա՛րը... Նստարաններուն ոտքերը կ'երեւին, իսկ իմինիս մէջ աւելը խօթեր է։ Կը տեսնուինք։

Կը հանէ զգուշութեամբ աւելը իր անկողնէն, ու աւելի զգուշութեամբ կը դնէ Գարիէլին անկողնին մէջ։

— Հիմա մոռցիր զիս տեսած ըլլալդ, պատուական բարեկամ. վաղը քեզի շինած դրչակօթերս կը ցուցնեմ։

— Մոռցայ։

— Merci.

Երկու տարբեր դռներէն դուրս կ'ելլենք։

Ականջներս կ'այրին։ Կէս օրուան ախորժակը չուներիմ։

— Ըսէ՛, իրաւունք չունի՞մ, կ'ըսէ աջ կողմի սեղանակիցս, ծերութեան մօտեցող Նորմանտացին, ո՞ւր տեսնուած է գետնախնձորը այսպէս եփել։ Մեր երկիրը՝ նախ կը մաքրեն, ժամի մը չափ պաղ ջուրը կը ձգեն, ապա երբ իւրը կրակին կը դնեն տապակով՝ չեն մոռնար...

— Կը բաւէ՛, կը բաւէ՛, ծերուկ, կը միջամտէ Քէնսաք, ամէն նորեկի մի՛ կարդար գետնախնձորի գանգատդ, չյողնեցա՞ր:

Իսկ ես կը մտածեմ թէ, թէեւ իրաւունք ունի ծերուկը, նոյնքան իրաւունք մըն ալ երիտասարդ Քէնսաքը, սակայն գլխու ցաւ է ճաշարանին աղմուկը: Միտքս կը դնեմ անմիջապէս ճաշէն յետոյ պառկիլ: Խնձորով մը կը վերջա՛յնայ ճաշը:

Ննջարանի ճամբուն վրայ, լուացարանին մէջ, Քէնսաք, մեր ննջարանի միւս վեց հոգին գլխուն հաւաքած բան մը կը փսփսայ. «Յարձակում. դուռը վրանին դոցել. աղուոր տիոց մը...» բառերը ականջիս կը դպին: Մարիուս քիչ մը մէկ կողմ քաշուած, միամիտ սատանութեան մը պարապ բան ըլլալը գիտցողի պէս կը ժպտի: Զայն չի հաներ: Ու երբ Գարրիէլ հատցուցած կատարուելիք «գործողութեան» բացատրութիւնը՝ կ'առաջարկէ պարտէզ երթալ փառքի մը պուլ խաղալ, Մարիուս կը ձայնակցի բոլոր ուժով:

Կը կռահեմ ամէն կերպ Քէնսաքին՝ միւսներուն իրենց անկողնին քով երթալը, կամ անոնց ուշադրութիւնը հեռացնելու ջանքը: Գաղտնօրէն ակնարկ մը ինծի՝ յիշեցնելու խոստումս. մինչ Մարիուս դրանը մէջ, առանց իմ կողմս դառնալու, կռնակին կողմէն մատներով՝ «բերանդ չբանաս» կ'ըսէ:

Ես կը պառկիմ:

... Գլուխս բարձին, կը լսեմ սենեակները լեցնող ոտքերուն աղմուկները, որ տակաւ կը նուազին, կ'անհետանան դէպ ի պարտէզ տանող մուտքերը: Կը լսեմ պատուհաններէն ոչ շատ հեռու արածող անկուշտ կողերուն զանգակիկներուն ձայնը, ու դրացի, փոքր սենեակին մէջէն չարագուշակ հազը դերձակին որուն համար ըսին, — «քոյր»երէն մին գիշերը կը հսկէ:

Ոտքերս կրակ կտրեր են, կը վառին. անկողնին մէջ

զով անկին չմնաց. խոյնպէս թեւերս: Թէեւ օդը պաղ է, բայց շունչս որքան լայնցած՝ նոյնքան անբաւական կուգայ լայնօրէն բացուող կուրծքիս: Կ'ենթադրեմ թէ լեցուն ստամոքսով պառկիլս է պատճառը. բայց առաջին անգամը չէ ասիկա: Ջերմութիւնս նայի՞մ... Կը հրաժարիմ, ո՞վ գիտէ, գուցէ... Չխանգարենք լաւ տրամադրութիւնս, մանաւանդ յումայէտս:

Եւ լսողութիւնս կը հեռացնեմ կուրծքէս դէպ ի կողերուն հեշտալի զանգակիկները: Կամ կը սպասեմ — հաճոյքով, անտարբերութեամբ թէ վարժութեամբ, չգիտեմ՝ բխցեր է խիղճս, — չորրորդ կամ վեցերորդ հազի նոպային, որ պիտի թեթեւօրէն դողացնէ քովի սենեակը, զգացնէ քովի սենեակին գոյութիւնը, վստահեմ...

Կ'ուշանայ սակայն:

Աչքերս կ'իսախուսի, յառած ելեկտրական լոյսին, որուն ճերմակ ճառագայթները մայրամուտին հակառակ, չիւղ առ չիւղ կ'երկարին պատէ պատ, ապակիէ ապակի, ու սպիտակ մետաքսէ ցանց մը կը հիւսնեն սենեակին պզտիկ «անհունին» մէջ: Առաստաղը կը բարձրանայ, կը հեռանայ, կը չքանայ... Մինչ կ'արթնայ հոգիւս մէջ թռիչքի մը աշխատանքը, դաշնաւոր ընթացքը... Թբբ, Բբբբ, Բբբ... Թբբ, Բբբբ, Բբբ...

Նորէն ապակիէ աշտարակներ կը կառուցուին այս լոյսի տարափին տակ: Շատրուաններ դոյնդգոյն, անհամար:

... Կանաչ է լճակը որուն վրայ կը լողայ երազի նաւակը, չի՞րուած մանիչակագոյն սատափէ, քաշուելով հազար կարապներու ձիւնաթոյր ամպէն: Ոսկեզօծ են նաւակին եզերքները: Ծիածան մըն է կարապները միացնող երասանակներուն խուրճը: Եւ մարդարիտ են աւաղները ափերուն վրայ, պտուղէ աչքերով արեւին տակ...

Սեւ առաքաստը ուռեցաւ հեռուն... Թբբ, քբբբ, քբբ... Կ'ախցնի. ու ճամբաներ կը բացուին, կը լայնանան: Կայծկրտացող պատուհաններէ խաղողի ճիւղեր կը կախուին ու գինի կը կաթէ անիւներէն երկաթուղիին, ու անկէ հողին, աշխարհին... Թբբ, քբբբ, քբբ...

Կը խայտա՛մ. հողիս կը պարէ ջիւղերուս վրայ... Լա՛ւ է ապրիլը, դգալ բանաստեղծութիւնը, սիրելի գեղեցիկը, երգե՛լ...

Դո՛ւն իմ սիրելի. դէմքդ դեռ անծանօթ է ինծի, զի լոյսը շա՛տ է շլացուցիչ, բայց մերկութիւնդ զարդաբող երկնքիդ կապոյտով բոլոր մտածումներս աղնուազոյն զտարաններէն անցած, ծաղիկներու նման փունջ կը կազմեն:

Թող ներեն եղբայրներս, եթէ կիթառս քու քայլերուդ նուիրեցի, քու վաղքիդ, պարերուդ, ու երգերս միայն քու փառքդ եղան:

— Ծաղիկներուն ու խոտերուն, ծառերուն ու եղնիկներուն, արեւներուն ու աչքերուդ ու համբոյրիդ երիտասարդութիւնը, —

Կեանքին երիտասարդութիւնը:

Սո՛ւտ է մնացածը...

Ու թող վարդերը քու վարսերուդ վրայ տերեւաթափ ըլլան, երբ տաք կը բուրեն, վարսերուդ՝ որ դեռ ոչ մէկ գոյնի տամկութեան կասկածը ունին:

Թող ճիւղերէն չինկած նուռերը քամուին ափերուդ մէջ, ափերո՛ւդ՝ որ դեռ ոչ մէկ խոր ախօսով են խարանուեր:

Թող սիրտս իր էն նուիրական ուժով օտքերդ պարուրէ, եղունգներդ ներկէ, օտքերդ որոնք յոգնութիւնը չեն ճանչցած դեռ, եւ եղունգներդ որ անփոշի լուսիններ կը ծնին...

Դո՛ւն իմ սիրելի:

Դէմքդ միշտ անծանօթ է ինծի, զի լոյսը շա՛տ է

շլացուցիչ, բայց մերկութիւնդ հազուեցնող երկնքիդ կապոյտով բոլոր մտածումներս աղնուազոյն զտարաններէն անցած փունջ կը կազմեն:

Կեանքի՛ս երիտասարդութիւնը:

Սո՛ւտ է մնացածը...

Տանկ, տանկ, տանկ:

Պառկելու դանդն է: Աճապարանք ու փսիսուք:

Ննջարանին եօթը մնացածները, ամէնն ալ խուժբով աջ կողմի դռնէն կը մտնեն, գրեթէ խուժելով, բայց անաղմուկ, ու իրենց լայնքի խոտէ բարձերը յափշտակելէ յետոյ, ձախ կողմի դռնէն կը յարձակին քովի ծ թիւ մեծ սենեակին վրայ:

Քէնսաքը մեր դրան քով կը սպասէ, պահապանի նման պատրաստ բռնած իր բարձը: Մինչ կը լսուի դարնող ու ծեծող տոպրակներու խուլ դմբումբոցը: Քովիններն ալ պատրաստուած ըլլալու են, կը դիմադրեն: Հեւք ու դոպուած ծիծաղ. յիշոց ու քաջալերանք խառնիխառն: Զանազանութիւնը անկարելի է:

Փոշին մինչեւ ինծի կուգայ: Ապշած եմ: Հիւա՞նդ են ասոնք միթէ: Մէկ — երկուքը կը հաղան, ուրիշ մը «բաւ է» կը փսիսայ. սակայն բարձերու հարուածները չեն վերջանար:

Դարձեալ հեւք, զսպուած ծիծաղ, կատակով հայհոյանք, բողոք ու հրուող դրան ճոնչոց: Ու ամէնուն վրայ, ամէնէն որոշ խոտէ բարձերուն հարուածները, դիտու թէ ճակտի, կոնակի՞ թէ կուրծքի, ո՞վ կը տեսնէ...

— Քո՛յրը, քո՛յրը...

Գարբիէլ Քէնսաքն է պոռացողը: Կը մարէ լոյսը: Ամէնքն ալ կը վերադառնան վաղելով ու առանց հանուելու անկողին կը մտնեն: Բայց սուտ է, «քոյր»ը չկայ:

— M... alors ...

— M... alors ...

— Ի՞նչ կովի գործ...

— Դո՞ւն ալ...

— Սա՛ նայէ...

— Ո՞վ է դաւաճախը. ճղմեցէք որդը...

Լոյսը կը վառի: Ամէնքն ալ ծիծաղելի դերքեր ունին: Շովէնը (սղտիկ փաբիգցին) թղթապանակի ձեւ տրուած սաւաններուն մէջտեղ, ոտքերը կծկտած, ծուղակն ինկած մուկի պէս, կը հայհոյէ, չգիտնալով կատաղութիւնը որու ուղղել: Ռաթան ու Սուրսը տքալով կ'աշխատին դուրս քաշել նստարանները մահճակալներուն տակէն: Դիւրին չէ. հոս քակելը չորս անգամ աւելի ճիգ կը պահանջէ: Փէրիէն ու Պրիւնէլը աւելի հանդարտ են, փառք կուտան որ դուլպաները հանած չեն: Կը հաւաքեն փուշերը՝ լայն բացած անկողինները: Բայց ամէնէն դարմացած միմոսութիւնը, աման մը մածունի ճերմակով խաշած դէմքը, Քէնսաքի դէմքն է: Իր փորած հորին մէջն է ինկած: Աւելը իր ծոցն է, առօք — փառք: Կ'ուզէ առանց ցուցնելու հանել: «Les salauds», կ'ըսէ անձանոթներու հասցէին, ու չի նայիր Մարիուսին կողմը: Սակայն Մարիուսը յաղթական, կը մօտենայ իրեն ու ականջն ի վար:

— Շա՛տ ուշ է, սղտիկ կապիկ, առի՞ր, առի՞ր բաժինդ:

Պառնակութիւնը այնքան զաւեշտական, երիտասարդ ու չէնչող է որ ես ալ արտասուելու աստիճան կը խնդամ: Կը խնդամ, սակայն ներսէս մտատանջութեան մը հետ խառն է ծիծաղս. անսովոր է ասիկա ինծի. կամքէս անկախ կարծես. Ֆիզիքական ճնշող պէտքէ մը մղուած:

Պահ մը կը կարծուի թէ ես եմ պատրաստողը: Գէշ ակնարկներ: Այս բանը աւելի կը դիպուէ խնդալու թուութիւնս:

Ապա կը սկսին գրեթէ ամէնը միասին հաղալ. փոշի կլլեր են: Ի՞նչ ծիծաղելի է. ի՞նչ ծիծաղելի է, հա', հա', հա', հա'...

Յարկարծ ծիծաղիս հետ կը լսեմ խժրտոց մը. կուրծքէս բան մը կը փլի. կոկորդս կը լռէ ու բերանս կը լեցուի ծանօթ հեղեղով մը...

Հաղիւ թքամանին կը հասնիմ ժամանակին: Առատ արիւն:

— Ա՛հ...

— Ի՞նչ կայ. ի՞նչ կայ...

Ձեմ պատասխաներ. կը կրկնուի ժայթքումը:

— Օ՛, ոչինչ, կ'ըսէ մէկը, կարմիր խաղող, գինի է... ոչինչ...

— Քիչ մը գինիէն աւելի է, կը ջանայ կատակել Մարիուս, ու դէմքէս ազդուած.

— Նշահակութիւն չունի, կ'ըսէ, տեղին դիրքը բարձր է, օդէն է. կը վարժուիս. մենք ալ անցուցած ենք:

— Տղա՛ք, լուրթիւն, կը բաւէ խաղը, կը հրամայէ Քէնսաք, աչքերը կլորցուցած, իր տարիքին համապատասխանող խեղկատակ լըջութեամբ մը, ու մօտենալով անկողնիս.

— Արմուկները գլխուդ տակ մի դներ, մա՛նչս:

— Երթամ «քոյր»ը կանչեմ, ներարկում մը ընէ, կ'ըսէ Ռաթա:

— Կեցի՛ր, շտկուինք յետոյ:

Յարձակում կրած սենեակին հիւանդները բարձրով կ'ուզեն խուժել ներս:

— Հէ՛, վայրենիներ, հիւանդ կայ, չէ՞ք հասկնար, կ'ուզէ՞ք որ հօրս գրեմ դայ, երանելին շտկելիք ծուռ բան կը փնտռէ արդէն... (Քէնսաքն է):

— Ինչո՞ւ ծուռ քիթդ չչտկեց, կը շշնայ կոկորդէն բռնուած մը:

— Քու ձայնդ կոկեղու վրայ էր անոր համար :

— Ո՞վ է հիւանդը, կը հարցնէ ուրիշ մը :

Շապիկով են ու անվարտի : Պատուհաններէն դուռ վաղող օդի հոսանքին մէջ սրուքները կը սրսփան : Դէմքերուն դեղնութիւնը յայտնի է : Կը դողան ու կը հաղան :

Հետաքրքրութեան եւ մանաւանդ հանդարտելու առիթը լրացնող պատճառ մըն եմ իրենց համար : Չեմ խօսիր. ու ինչքան ալ անտէր միմալութենէ ճնշուած չեմ, սակայն բոլոր եռացած, բորբոքուն զգայութիւններս, երեւակայութիւններս անգամ մը եւս կը վերադառնան, յանկարծահաս փոթորիկէ բռնուած թռչուններու պէս, իրենց բոյնը : Փոթորկայոյ ջուրերը իրենց խոնաւ ու ապառով հունները :

Թէեւ շնչառութիւնս աւելի դիւրացած ու կանոնաւորուած է :

— Է՛հ, կ'ըսէ Ռաթան, քառասունը անց մարդու կախ պէխերը ցուցամատովը շտկելէն, կը վարժուիս. այսպէս է, բնաւ թոյլատրելի չէ վստահիլ. մոռցա՞ր զինք, կը յիշեցնէ : Դեռ այս ոչինչ. հասարակ է, աւելի ծանր փորձառութիւններ ունիմ. կը նայի՞ս այս ճերմակներուն, (ձեռքը իր ճերմակ մազերուն է), մեր ընտանիքին մէջ հաղուադէպ պարադայ մըն է. կը պատմեմ քեզի վաղը...

Դժգոհութեամբ իրեն կը նայիմ. իր միտքարեւու եղանակը, սորվեցնող շեշտը, կը տգեղցնէ զինք :

— Հոգ չէ՛, քանի մը օր անկողնին մէջ կը մնաս, պաղ կ'ուտես, պաղ կը խմես, քիչ կը խօսիս, չես խօսիր, ուրախ կը մտածես ու կ'անցնի... Միայն թէ, այո՛, կը հասկնամ բարոյալքիչ է...

Կը դառնամ Մարիուսին.

— Կուգա՞յ «քոյր»ը, խնդրեմ. սառույց ալ բերել տուէ՛ք, եթէ կրնաք :

— Ե՞րբ պիտի լրացնես հաղորդութիւն տուող տէր-տէրի քարոզը, Ռաթա՛... Պիտի երթա՞ս, թէ ես երթամ, կ'ըսէ Մարիուս սրտնեղած :

— Կ'երթամ, կ'երթամ... աս ալ կարելոր է :

— Քեզի համար կարելոր է ատիկա, վրիպած հայրիկ, ոչ թէ անոր :

Ռաթան երթալէ առաջ միջոցը կը գտնէ միւսներէն ծածուկ ականջիս ծոկու եւ փսփսալու :

— Գուցէ վաղն ալ սխալմամբ շարունակեն վարը սեղանին վրայ քու գինիդ դնել : Քանի որ չպիտի խմես, ես, ինծի...

— Կ'ըլլայ :

«Քոյր»ը կուգայ : Բաց ի Ռաթայէն, միւսները անկողին մտած, շատ հանդարտ հիւանդներու պէս երկարած են :

«Քոյր»ը կը ժպտի. գիւղական եկեղեցիի պարզուկ «Աստուածամօր» մը նման ու ներարկում մը ընելէ, քանի մը պատուէրներ տալէ յետոյ կը մեկնի :

Կովերուն զանգակիկները կը հնչեն միշտ : Դերձակին հազը դադրեցաւ : Մարիուս գործարանի աշխատանքէն արկածի մը արիւնալի մանրամասնութիւնները պատմեց, ցած ձայնով, քովի Պրիւնէլին միայն ու անցաւ Սեւ Ծովի պատմական (գոնէ իրեն համար) արեւոծութեան : Այս վերջինը ամէնուն կողմէ լսելի ձայնով :

Դարբիէլ, «Փարիզցի»էն սիկարէթ մը կ'ուզէ... կէ՛ս սիկարէթ... ո՛ւմպ մը, շո՛ւնչ մը...

— Ո՛չ, ո՛չ. սաւաններուս ըրածդ մի մոռնար, կով քեզի, ես որ միւս անգամ խնայած էի :

Ռաթան կը քնանայ :

Ձայնները հատան. արթուն մէկը կա՞յ :

Ես կամ. սիրտս կայ. ու վերաւոր սրտիս հետ խեղճացած միտքս կայ : Որ նամակներ կը գրէ, նամակներ կը պատուէ շարունակ :

Ե.

Սիրելի քոյրս,

Շա՛տ հեռու եմ հիմա: Թարմ ու զով եւ մանաւանդ ուժեղ օդ կայ: Խիստ է: Երանի թէ կարենայի օգտուիլ քիչ մը: Ամէնը օտար են չորսդիս, թէեւ աղնուաբար կը խօսին: Հոգիս կարօտն ունի մտերմութիւններու: Եւ ըսել որ քանի՞ օր եղաւ: Մի՛ ըսեր թէ տկար եմ, քաջութենէ զուրկ: Դուն կրնաս հասկնալ հոգեկան վիճակս որ այս մարմինը կը պարտադրէ շատ անգամ ինծի: Ձեռքս չէ: Եւ եթէ քեզ ալ տրտունջներովս, անձնասէր դանդաւաններովս կը տաղտկացնեմ. ներէ՛: Ձէ՞ որ խոստացար հարազատ քոյր մը ըլլալ ինծի: Բայց եւ այնպէս, ըսէ, եթէ չափը անցընեմ:

Յոգնած ըլլալուս պառկած եմ: Անկողինս պատուհանի մը քովն է: Ութ հոգիի համար մեծ սենեակ — ննջարան մըն է այս: Պատուհանին միւս քովը դետեղուած մահճակալը տէր չունի դեռ: Բախտակից մը պիտի դայ անշուշտ, որ ամէնէն մօտիկ դրացիս պիտի ըլլայ: Ձարմանալի. փափաք մը ունիմ դիտնալու թէ ո՞ւր է ան, այդ անծանօթը որ պիտի դայ: Ի՞նչ կը խորհի այս պատահուն: Յիմար փափաք:

Պատուհանէն դուրս, տանիքին քիւլին տակ, ծիծեռնակի բոյն մը կայ: Կիմանամ երբեմն թռչող թեւերու թափահարումներ ու ճրլոց: Երջանիկ ընտանիք: Ձեն իսկ կասկածի իրենց մօտ, կտրուած թեւերով հոգիներու տառապանքէն:

Տե՛ս, մտադրած էի ուրախ բաներ գրել: Բայց չեմ կրնար: Ըսեմ սաչափը գոնէ. — ձիւնապատ ու գեղեցիկ լեռներ կան պատուհանիս դիմացը: Արեւին ծագած կող-

մը: Կանաչ բլուրներ ու դաշտագետիններ: Մայրիներու անտառը հազիւ 400 քայլ հեռու է մեզմէ: Նաեւ հանգիստ եմ. թեթեւցած, առողջ մարդերէ հեռու, անոնց առողջութեան հանդէպ ունեցած նախանձէս:

Մոռցայ ըսելու. բաղգատաբար հանգիստ ճամբորդութիւն մը ըրի: Կրցայ գրեթէ ամբողջ ճամբու ընթացքին, հանգիստ ու լայն տեղ մը ունենալ: Քնացայ ու չքնացայ: Քեզի, ձեզի, ամէնուէ հետ էի, ու բոլոր ինծի սիրելի եղած բաներուն հետ: Նամակս ուշացուցի. յանցաւոր եմ: Ներէ՛: Մանաւանդ որ չպիտի կրնամ բացատրել թէ ինչո՞ւ:

Կէս գիշերը անց էր, երբ Ս. քաղաքին մօտէն անցաւ չափեկառքը: Ծիւղէ այն պահն էր երբ լոյսերը կը նուաղին մարող աստղերու նման: Մինչեւ մեր հեռուները հեռանալը՝ համրեցի տասնեակ մը լոյսերու շիջիլը: Գեղեցիկ էր ու տրտում միաժամանակ: Կը յիշե՞ս, անցեալ ամառը: 15 օրեայ մեր պտոյտը հոն: Կամուրջին քով մեր ձկնորսութիւնը: Բռնուած ձուկը որ այնքան կը չարչարուէր ազատուելու տենչով: Ինչո՞ւ չձգեցինք որ ազատուի. քոյր իմ: Գիտնայիր որքան մեծ փափաք մը ունիմ հաւատալու, թէ մենք բարի եղանք ջուրը վերադարձնելու դիպուածին այդ անմեղ զոհը: Ձդարձուցինք սակայն:

Բայց ինչո՞ւ այս յիմար խօսքերը: Հիմա պիտի կարծես որ թախծոտ եմ: Ոչ, բնաւ. միայն թէ, այո՛, հասկնալի է չէ՞, երբ մարդ նոր վայր մը կ'երթայ, նոր ծանօթներով շրջապատուած է, վերջապէս օտար է միջավայրին:

Պիտի ջանամ ուրախ լուրեր տալ յաջորդով: Բարեւներս Զ...ին. զինքը կը տեսնե՞ս ամէն օր:

Միշտ

Կարելի՞ է յետ գրութեան մը մէջ աւելցնել, թէ այս նամակն ալ պիտի չերթայ: Ահա որքան երկիմաստ խօս-

քեր, սուտեր սպրդեցան այս միակ, թանկագին բարեկամութեան դռնէն ներս. որոնց մարմաջն է միայն ճշմարտութիւնը աւելի զօրաւոր դարձնելու կեղծիքը:

Խեղճ ստորագիր. հեռու ես, աւա՛ղ, խօսելով հանդերձ՝ զգացումներուդ տպաւորութիւնը տեսնելու միջակութիւնը արհամարհելէ: Լռելը հոս շատ հասարակ ձեւ մըն է, ու դիւրին, ու այդ բանին գիտակցութիւնը անբաւական... Ե՞րբ պիտի տիրես զօրաւոր դժով մը վերջանալու դադարներին, որ պատուէ՛, պատուէ, բայց ընթեռնելի ընծայելու գնով «չնշէ...»:

9.

Սառոյցի կտորներ կը հալին, ու ճակատս, կուրծքս կ'ողողուն անոնց արցունքներով: Շրթներս կը ծծեն անյագօրէն ու պաղ հոսանքը կոկորդէս վար՝ վառարանի մը կրակին վրայ բացուած օդանցքին պէս է: Շունչս կ'այրէ մատներս, կը շողիացնէ սառոյցները:

Այլ արեւահոսութիւնը կը շարունակուի: Այսօր հինգերորդ ներարկում մըն ալ ըրին: Մինչ անտարբեր եմ ամէն բանի հանդէպ: Միայն թող հանգիստ ձգեն զիս. ցաւցնող ներարկումն ալ կարելի եղածին չափ ուշ ընեն: Մորֆինը բաւական է...

Հանգիստ ձգեն զիս, հեռանան ինձմէ: Ինչո՞ւ անկողնիս քովէն ամէն անցնող պարտականութիւն կը սեպէ հարցնել, թէ «բան մը կ'ուզե՞մ»... անմիջապէս յետոյ փախելու համար քովէս:

Թող մինակ ձգեն զիս: Մինակ հովին հեծկլտուքին հետ: Թող չխանդարեն ծառերուն երաժշտութիւնը:

Թող չլարեն այս կեցած ժամացոյցը որ գլուխս է: Չսրբեն ոչ մէկ փոշի, ոչ մէկ մշուշ:

Վասն զի քո՛յր իմ, ժամանակը իստեր հողակոյտերու վրայ՝ իր սեւ մագերը կը դիտէ լուրթեամբ: Ի՞նչ քաղցր է գերեզմաններուն բուրմունքը: Նիրվանան հոգիս կը պարուրէ բաղձալի քունին պէս: Ա՞յս է վերջը... օրհնեա՛լ ըլլայ...

Բարտիներուն խշրտուքը կայ ու չկայ, մոխրացած մտածումներուս, երազներուս նման: Շոյա՛նք է անդրադարձ. «հասկնալու» բռնութենէն ձերբազատուած: Գայ ու չկայ: Ինծի պէս: Մարմնիս պէս:

Այլ սառույցը կը հալի ճակտիս, լեզուիս, շրթներուս վրայ: Կը շոգիանայ:

Օ՛հ սառույցները: Ինչո՞ւ հալելէ առաջ մատներուս մէջ անոնք ողորկ թուղթի պէս են...

Ու այդ թուղթերը ինչո՞ւ անմաքուր են, անընթեռնելի: Ու յիշատակը իրենց վրայ չեղածի պէս է...

Կուրծքիս վրայ հալող սառույցով՝ կուրծքիս տակ սի՛րտս կը հատնի:

Չեղածի՛ պէս, չեղածի պէս...

Մինչ աչքերս լեցուն են՝ դադրած ժամացոյց ուղեղիս՝ լքուած աղբերակներէն հոսող արցունքով:

Անբա՛ղ, անվիշտ, չեղածի պէս:

Որովհետեւ քո՛յր իմ, գերեզմաններուն վրայ ժամանակը իր վարսերը փռեց, սեւ, անսահման տեւական:

Ու Նիրվանան հոգիիս տէրն է արդէն...

է.

Անտենդ զարթում մը՝ այս առաւօտ: Արեւը կը ցուցնէ ինծի պարտէզին մարգարտայեռ ցօղը: Յոգնած չեն աչքերս ու մատներուս նիհարութիւնը մէկ ձեռքէս միւսին՝ հաճելի նրբութիւններու զգայութեամբ կը միւրթարէ:

Միշէլը, «երազկոտ իկարիչը», ինչպէս կը կոչեն զինքը, կ'անցնի դիմացէն, խոտերուն մէջէն: Կը կենայ. կը նայի արթնցած աչքերուս հին բարեկամի ուրախութեամբ ու կը բարեւէ: Հազիւ անդամ մը, քանի մը խօսք փոխանակած ենք. այն ալ պատահմամբ:

Կը պատասխանեմ իր ձեռքի բարեւին թեւս երկաւրած, ժպտադին, ինչպէս եթէ ուզէի գրկել իր նայուածքը, պարտէզը, կանաչն ու կապոյտը անսահման, ճլիլոցը թռչուններուն:

Տանջուա՛ծ հոգիս. լա՛ւ է ապրիլը, չէ՞ բա՛ց թեւերդ, սեղմէ զարթումները... Աղօթք չէ՞ միթէ այս խայտանքը, ո՛վ Աստուածս, — այսինքն ո՛վ այս ամէնը կորսնցնելու վախս, կերպ մը տեւելու ջանքս, այսինքն ո՛վ Աստուածս, արիւնիս շունչը... աղօթք չէ՞ միթէ...

Սենեակս լոյսո՛վ է ողողուն...

Մարգարտածաղիկի ու մանիշակի այս մեծ փունջը ո՞վ գրեր է սեղանիս վրայ: Աչուկ կ'ընեն ինծի, իրենց բուրմունքէ նրբանուրբ մատները հոտառութեանս կ'երկարեն, կը կատակեն, կը քաջալերեն...

— Ո՞վ շինեց այս փունջը, Քէնսաք, տեսա՞ր:

— Չե՞ս ուղեր:

— Դո՞ւն գրիր:

— Այո՛... ինծի փունջ մը հաւաքեցի, խորհեցայ թէ քեզի ալ հաճոյք կը պատճառէ :

— Բայց չա՛տ շնորհակալ եմ, սիրելի բարեկամս, չա՛տ շնորհակալ... Սեղմէ՛ ձեռքս...

Գաբրիէլ Բէնսաք ուրիշ տղայ մըն է այսօր : Յիմար կատակներ չընեն : Եւ ինծի կը թուի որ երազուն ամպ մը կայ աչքերուն մէջ : Ձէ՛. նորէն զիս ժպտեցնող խօսքեր կ'ըսէ, սակայն նոյնը չէ : Արդեօք չե՞մ սխալիր : Ես որ մանաւանդ այնքան քիչ կը ճանչնամ զինքը :

Կը նստի քովիս աթոռին : Ըսելի՞ք ունի արդեօք : Ի՞նչ տարօրինակ է :

— Պահ մը կարծեցի թէ գէշ պիտի վերջանայ, բաւական մտա... Բաւական ջերմ ու արիւնահոսութիւն ունեցար...

— Այո՛, կը պատասխանեմ, երախտագին իրեն սեւեռելով, ու կը մտածեմ — ես որ միայն անտարբերութիւն կը տեսնէի չորս կողմս...

— Յաճախ կը զառանցէիր, կը շարունակէ, կարծես պատասխանելով հարցումի մը, քիչ անգամ հասկնալի : Այդ քիչը սակայն վրդովիչ էր :

— Հըմմ... Ու փոխելու համար խօսակցութիւնը, կը հարցնեմ — Ի՞նչ գիրք է ձեռքինդ :

— Թակորէն թարգմանութիւն մը : Սքանչելի :

Ու մոռնալով նախընթաց խօսակցութիւնը, երիտասարդի վայել արագութեամբ, վառ աչքերով կ'ըսէ .

— Ընթերցանութիւնը երբեք այսքան չէի սիրած : Այս գիրքը կարդալով՝ գաղափարներն ու իմաստները իւրացնելէ աւելի զգայութիւններու հաղորդակից ըլլալու հաճոյքը ունիմ : Հոգեկան վիճակներու իմաստուն ու նրբին պատկերներ, կեանքի պայծառ ու մաքուր գոյներ որ կը յուզեն զիս՝ ըղձալի ու մեծութեամբ ապրելու խորհուրդով մը լեցնելով... Ձէ՛, չպիտի կրնամ բացատրել բառերով... սա պարզ է որ սիրտս ամէն մէկ

տողին հետ կը լեցուի աստուածային ներողամտութեամբ ու բարութեամբ : Երէկ առի ձեռքս. եւ անօրինակ լրջութեամբ մը — ինծի անհասկնալի — բռնուած եմ, ծանրութիւն ըսենք, եթէ կ'ուզես : Եւ գոհ եմ :

Ձննող նայուածքս, հաւանաբար քիչ մը հեղնակալ է : Կը շարունակէ .

— Ես այսպէս եղած եմ քիչ մը, իրաւունք ունիս : Կ'ազդուիմ գրքէ մը, անձէ մը, խօսքէ մը, ժպիտէ, օղէ ու հասարակ երեւոյթներէ : Կը փոխուիմ գրեթէ : Գուցէ իմ պատանիի տարիքիս «ձեւաւորութեամբ պատրաստ խմորի վիճակն է» պատճառը : Ինչո՞վ բացատրել այն տարբերութիւնը սակայն, որ այդ «վիճակներ»էն անցնող զգայութիւնս «զգալն» է...

— Այդ ալ յատուկ չէ, կ'ըսեմ մեղմութեամբ, անդրադառնալով միաժամանակ վազող երիտասարդութեան մը կենսագործող յաւակնութեան ներկայութեանը : Ծաւաթ մը դադրէ կարգալէ, խառնուէ ամէնուն, եւ նորէն քովի սենեակին վրայ «յարձակում» մը պիտի կազմակերպես, պիտի աղմկես, իր ամէն կողմնակի թեթեւութիւններով, եւ առանց այդ «վիճակին» զգայութիւնն «զգալու» կամ «վերլուծելու» մտահոգութեան : Յետոյ դիւրին բանաստեղծ մը կարդա՛ ու պիտի փորձուիս ուսանաւորներ գրել, խաղալով ու աչքերուդ մէջն ալ արտանաւորներ գրել, խաղալով ու աչքերուդ մէջն ալ արտանաւորող ու թոքախտաւոր՝ աւելին ըլլալով... կը հասկնա՞ս, եւ հեղինակները, շուրջդ ու շրջանակդ ալ, ուժեղ են տարիքիդ, կոյս զգայաբաններուդ վրայ :

Մտիկ կ'ընէ զիս : Ի՞ր ուշադրութիւնը ցրուած է կարծես, պաղ է արտայայտութիւնը : Ապա դուրս կը նայի, ծառին տակ աթոռիմը վրայ նստած՝ ինչպիսի գուցէ թէ՛ անոր կը նայի եւ թէ՛ կը խորհի գրեթէ մասին, ուր զգայութիւն ու իմաստութիւն, կեանք ու խորհուրդ այնքան ներդաշնակ կարկաչով մը կը համբուրուին : Յանկարծ :

— Տեսա՞ծ ես, կ'ըսէ, Միշէլին նկարները:

— Կը նկարէ՞ հոս:

— Այո՛: Ձարմանալի բաներ: Տրամեցնող յոգնութիւնով մը կը համակուիմ, երբ երկար կը նայիմ: Եւ թերեւս յոգնեցուցիչ ըլլալուն կը տրտմիմ:

— Չե՞ս սիրեր:

— Չգիտեմ: Չեմ հասկնար:

Իմինէս աւելի խելացի պատասխան: Ուշադրութիւնըս կ'աւելնայ: Կը զննեմ իր արտաքինն ալ. հագուստ — կապուստն ալ: Բոլոր միւսներուն անհոգութեան հակառակ կողիկ են զգեստները. փողկապ ալ դրած է: Առանց սակայն անոնցմով զբաղած ըլլալու պակասութիւնը ունենալու:

Վերի շրթունքին եզերքը ծալք մը կայ, արկածի մը հե՞տքը... Բիթին վարի մասը անթերի ըսուելու չափ ուղիղ ու չափաւոր բարձրութեամբ է: Մազերը շնորհալիօրէն կտրուած են:

Երկու անգամ համակրելի:

Սակայն քննութենէս կը նեղուի: Կը դառնամ իր անկողնին կողմը՝ ազատելու համար զինքը: Մինչ իրապէս մտքիս աշխատելու ուղղութիւնն է որ կը շարունակուի, քանի որ իր սեղանին վրայի երկու միւս դրձերը կը նշմարեմ:

— Ի՞նչ են, կ'ըսեմ:

— «Երկու Մարդիկ», «Նեղ դուռը»:

— Երէ՞կ կարդացիր «Երկու մարդիկը»:

— Երէ՛կ առտու:

— Ու կէս օրուան մօտ այս ծաղիկներու փունջը բերի ինծի, կ'աւելցնեմ մտովի, լրացնելով հետաքրքրութեան մը իմաստը:

Բայց ինքն է լրացուցիչը երբ կ'ըսէ, քիչ մը քաշուելով.

— Ինծի այնպէս թուեցաւ թէ տխուր բաներ կ'ը-

սէիր քունի մէջ, զառանցելով, սիրոյ մասին գուցէ... կամ սիրոյ մը մասին... Սակայն ներողութիւն... Գէշ սովորութիւն՝ հետաքրքրութիւնս...

Աւելի նեղուած լռութենէս՝ կ'աւելցնէ, կործող դաւաթ մը շտկելու աճապարանքով.

— Գիտե՞ս, ես սիրած չեմ:

— Կրնայ ըլլալ: Ո՞չ իսկ պատանեկան խանդավառութիւններ...

— Անշուշտ. միայն թեթեւ, վաղանցուկ, մակերեսային: Ուրիշ խօսքով, ոչինչ որ խոր ըլլայ, անհասանելի, տանջող, վերացնող, ի՞նչպէս կ'ըսեն...

— Նեղ դուռը վերջապէս:

— Այո՛:

Խորհրդածութիւնս բարձրաձայն պէտք չէ որ ըլլայ: Պէտք չէ որ իրեն ըսեմ թէ, — պղտիկ, անփորձ ու աղնիւ տղայ, գուցէ դուն է որ սիրած ես, աւելի մաքրութեամբ, անխառն: Անմեղ՝ անխուսափելի մթութիւններուն եւ կեղտերուն սրսկած թոյնէն, անհաւատութենէն...

Խորհրդածութիւնս բարձրաձայն պէտք չէ որ ըլլայ: Մանաւանդ ահա աղքատ ու վիրաւոր անցորդ մը, բաց, այլ երազուն աչքերուս առջեւէն անցնելով կը մըմնջէ, հեզնագին. — «Ծճմարիտ կ'ըսեմ, չեմ ճանչնար քեզ, այս ձեւերն ու խրատները քո՞ւկդ են միթէ. ո՛չ, ոչ մահը անգամ մը եւս մօտէն հոտուըտալը, ոչ ամառին մօտեցող տարիքդ չեն արդարացներ. լաւ է հանգիստ ձգես այդ բարունակին ծլիւր. պահէ յարմար առիթի ամէն բան գէշ տեսնող գրքերուն յոռետեսութիւնը... Ըսէ՛, անկեղծութեամբ ըսէ՛, կը սիրե՞ս խմելէ առաջ իր ջուրը պղտորող չար քոչոււնը...

Անդգալապէս բարձին ինկեր, հեռացեր եմ:

Քէնսաք կը կարծէ թէ զինք կ'անտեսեմ: Ոտքի կ'ելլէ: Կ'աճապարեմ ձեռքը սեղմելու ու ըսել.

— Բարեկամներ ենք. չէ՞ :

— Օ՛հ, այո՛ :

Եղբայր, մեծ եղբայր մը ըլլալ իրեն. ի՞նչ ուրախութիւն : Տասնեակ մը տարիի մեծութիւն, եւ քսան տարի կշռող տառապանք ու փորձառութիւն բաւական չե՞ն ատոր :

Սակայն ան իր եղբայրը ունի, որ իրեն մեծ քաղաքէ մը լաւ գիրքեր կը ղրկէ : Եւ այդ լաւ գիրքերը, այս առաւօտը զարդարող երգերէն տարբեր երգեր ալ կընան պարունակել :

Գարբիէլը՝ 18 տարու զգայուն տղան :

Գնաց : Մարիուս կ'երգէ ու կը սուլէ փոխն ի փոխ «Արեւին երգը» : Գուցէ կ'երգէր արդէն, բայց ես հիմակ կը լսեմ : Կ'երգէ անհոգ, ախուշադիր, տարուած իր գեղեցիկ գրչակութեւն աշխատանքով :

Ի՞նչ հոգ թէ ամպեր կը հաւաքուին հորիզոնին վերայ, քիչ վերջ անձրեւ թափելու համար : Ի՞նչ հոգ, արցունք չէ գարնանային անձրեւը...

Թեթեւ, կ'երկարի, կը հասնի միւս սենեակներուն, միւս սրտերուն : Ահա Շովէնը մանտօլինով անոր կ'ընկերանայ :

«Լա՛ւ եմ, լաւ եմ» կը մըմնջեմ, մարմնիս մէջ կազդուրող ուրախութիւնով մը :

Բոլոր մութ գիրքերուն, բոլոր տխուր խօսքերուն, նոյն իսկ ցաւերուն հակառակ կ'արժէ ապրիլ :

Ապաքինումի հաստատ զարթոնով այս առտուան կեանքս :

Ը .

Ջուրի կաթիլ մը հրագին պատրոյգին քով՝
Կը սպառնայ
Խեղդել լոյսը խուցին աղֆաւ . ու բեկբեկ,
Չարչարանով դիմադրող կրակին
Կը նայիմ՝

Դարանակալ ըստուերները անկիւններու...
Մինչ քիթեղնիկ մը դողաւար,
(Միակ գարդը, հարստութիւնն այդ խուցին),
Յոգնած բեւերը թափ տալէն, այրելիէն

Կը պաղատի. —
«Ճի՛գ մը հոգիս, բարձրացի՛ր, բռնկէ՛ շուտ,
Ու պայթումով մը ուժգին
Վանէ մէկդի, ցրուէ դուրս,
Ցրցնէ՛

Ըսպանիչ թոյնը կեանքիդ...
Դեռ պէտք ունիմ ես լոյսիդ,
Կուրծքս տաքնալ կ'ուզէ դեռ,
Ճի՛գ մը հոգիս...

Օրերուն միօրինակութիւնը նորէն ամէն բան հասարակացուց շուրջս :

Ջերմաչափս կանոնաւոր ընթացք մը առաւ : Օդն ու կուրծքս վիճեցան, ձեռնկուեցան, ապա խելօքցած կէս բարեկամական դաշինք կնքեցին :

Դէմքերը օտարի իրենց հետաքրքրականութիւնը թափեցին՝ դերը լրացուցած դերասանի չպարի պէս, ու թէեւ չեմ ճանչնար բոլորովին, բայց... ծանօթ եմ, տեսած եմ : Ասիկա այնքան շատ է որ մեզի յաճախ մոռցնել կուտայ ամբողջը :

ու սխալ ամբողջ են հոս : Լաւագոյնը : Գերերջանիկ զէ-
րօն... Ծուլութիւնը...

Կարծես ընաւ խնդացած, լացած, բարկացած կամ
տքնած չըլլամ : Ոչինչ ունեցած : Ոչինչ կորսնցուցած :
Սիրտս հազիւ կը շարժի : Քարացեր է թռչունը ու իր կա-
պոյտ թեւերը — հորիզոնն ամբողջ — սեւ են, գորշ են,
տժգոյն են...

Թ.

Մայիսի արեւ :

Բարձրացեր մինչեւ ծունկերուս է հասեր ու իր տաք
մուշտակով պարուրեր սրունքներս :

Վերնատունը (կալըրի), ուր մեր ութ մահճաթոռ-
ները կը փռուին փաթթուած բուրդէ ծածկոցներու, կի-
սով արդէն շերտուեր է լոյսէն, ինչպէս գաւաթ մը ջու-
րը երկու գոյներու միջեւ : Երեք կողմերէ բաց, օդին
մէջ գրեթէ առկախ բարակ տանիքը, իր շուքը կը ծծէ ա-
ւելի ու աւելի, սակայն միշտ մեր կուրծքին տէրն է :

Գիրքեր կան աթոռին քով. ձեռքերս չմօտեցան :
Արդեօք քանի՞ խորանարդ կամք պէտք է զիբենք շար-
ժելու համար... Հեղինակներուն անծանօթութիւնը.
Ի՞նչ միամիտ հարցում : Աթոռ մը կը տրտմի՞ փտած սիւ-
նի մը համար որուն կռթնած է, որովհետեւ ան կանանչ
ծառ մըն էր օր մը...

Թիւ 6ը եւ թիւ 9ը անդին, մետաքսէ սեղանի ծած-
կոցներ կը շինեն, դանդաղ վարժութեամբ մը : Դժուար
է. կրնայի ընել... կը յօրանջէ՝ ծուլութիւնս...

Ու արեւը Մայիսի, հանդարտ կատու, սահող թա-
թերով, կը պարուրէ ոտքերս, կը գրկէ սրունքներս, կը
կծկուի ծունկերուս վրայ, կը բարձրանայ, կը շոյէ,
կ'ընդարմացնէ զիս, կը խփէ աչքերս փափկութեամբ,
կը թափանցէ մորթիս տակ, կը դառնայ զգոյշ ու դան-
դաղ քայլերով խոնարհած էութեանս մակերեսին վրայ
ու կը մոլտայ.

— «Լա՛ւ է, լա՛ւ է : Կ'ուզե՞ս քսեմ թաթիս մուշ-
տակը ականջիդ, ահա, ահա դո՛ւ ես, անշուշտ կը լսես...
«Գա՛ղջ է : Տաք հաճոյքներէն աւելի հաճելի է :

Չսպառող, տեւող, ոչ մէկ յոգնութեամբ կշռուող այս թանձրացումը դիմացկուն է: Իր դանդաղութիւնը կ'երկարի, ու երկար չէ... հարկ չկայ ըմբռնել. գոհ ես, այդ բաւական է: Հիմա կը ճանչնամ քեզ:

«Մի՛ շարժիր: Գոցէ բոլոր դռները... չէ՞, սքանչելի է մուտուքս, ու մուշտակս անբաղդատելի... բայց չէ՛, մի՛ ըսեր թէ գիտէիր. բան մը պէտք չէ գիտնաս, յանձնուէ: Գոցէ դռները:

«Ծրթներդ ալ մի՛ շարժեր: Հին սովորութիւն է ատիկա. ոչինչ, կը վարժուիս: Անշարժացիր, քարացիր: Հա՛ այսպէս...

«Ալ կարելի է քեզի խելօք բաներ պատմել: Ալ չես միջամտեր: Սքանչելի՛: Արդէն ճարպը կ'ընկերանայ արիւնիդ: Սպասէ՛, կ'ընկերացնեմ արիւնդ ճարպին...

«Իեռ կը սարսուռ՞ մորթիդ տեղ տեղ: Ո՞ր հովէն: Շոյե՞մ թարթիչներդ... ինչ լա՛ւ է, չէ՞... օ՛հ, հիմա իմա ես: Դուն չէ որ բացառութիւն պիտի կազմէիր յարմարող յաճախորդներուս մէջ... գոհունակութիւնովս գոհ ես: Այո՛, իմա ես: Բայց մուտոցէս տարբեր հետք կը մնա՞յ. աւանջներդ արթո՞ւն են միայն ինծի համար: Այո՛: Ուրեմն պէտք է որ զրահեմ քեզ շունչովս, ինչպէս ելեկտրական հոսանքը երկաթի կտորի մը մէջ, զրահելով ու գրաւելով միանգամայն...

«Լսէ՛:

«Պէտք է վարժուիս խորշիլ բուռն շարժումէ: Ամէն շարժումէ: Կեանքի ողնաշարը չէ ան: Կը հաւատաս. լա՛ւ: Պէտք է նայիս միայն անշարժութեան, հանգստութեան առաջնորդող միջոցներուն: Զինտուելով ոչինչ՝ հետեւիլ օգտուելու ամէնէն: Յենլով ամէնուն: Պիտի հրաժարիս յիմար, յաճախ եսամոլ անկեղծութենէդ՝ թողլով զայն ունայնամիտներուն, փոխարէն ստանալով — իրենք պիտի տան վստահ եղիր — դիւրինը, հանգիստը, պարատացնող անհրաժեշտութիւնը: Պէտք է

սորվիս, դիւրին է ասիկա իւրացնելը — չսորվելէն աւելի — պէտք է սորվիս այն իմաստութեան ճամբաները որոնք քսու, նենդ, անպատիւ անունները ունին, ու կը կարծուի որ խոնաւ միջանցքներէ կ'անցնին, վտանգաւոր: Սխա՛լ: Եթէ ամէն ոք գիտնար որքա՞ն դիւրին է. անաշխատ ու հեշտալի, զոյգ ճակատով՝ ճշմարտութեամբ արդարանալի, ու դադափարներու հաստատ անկիւնաքարերու վրայ՝ այդ ճամբան: Այդ ճամբաները: Պատրաստ ու պարապ կառքեր կան հոն — ի՛նչ հոգ ծխոտ մթնոլորտը: — Ու ձիեր որ պիտի հնազանդին: Եւ ցուրտ չէ, քանի որ միջանակութիւնդ ալ յարաբերական է ու դաւն պիտի գիտնաս ստել, այսինքն քեզի պէտք եւ զածը ըսել. քու մուշտակդ ապահովողը: Արդարեւ ի՛նչ անիմաստ բան քան գեղեցիկն ու տգեղը, մեծն ու պղտիկը, տեւողութեան չափերը, վերադարձները, մանաւանդ կարծիքներն ու գնահատումները...

«Լսէ՛:

«Առանց ծիծաղելու, որպէս զի չարթնցնես եղունդներդ ու դրացիներդ, թափէ՛ ուժեղ ուսերուս, վերջին կասկածն ալ պարտականութիւն, արժանավայել ընթացք, կամ հպարտութիւն կոչուած թերութիւններուդ... թափէ՛ ուսերուս...»:

Ա՛հ, մղձաւանջ է այս, մղձաւանջ է այս: Միթէ՞ կարելի բան է:

Աչքերս օգնութիւն կը հայցեն շուրջիս մեռելութենէն: Սիրտս կը տրոփէ: Կարելի՞ բան է: Գոնէ ժամացոյցը հնչէր: Կը սեղմեմ քունքերս:

Երկու հոգի կը քնանան: Աջ կողմիս մահճաթուր պարապ է: Թիւ 7ը եւ 9ը ծածկոց կը շինեն, կամ կը կենան ու անթարթ կը նային:

Սիրտս կը սեղմուի, կը տրոփէ: Կը վախնամ աչքերս դոցելէ: Կը վախնամ յանձնուելէ արեւ — կատուին:

զատուած մէկ հատիկ մանիշակ մը կը փրցնեմ, միացնելու նամակի մը ծալքերուն:

Բայց հոն բանտելէ առաջ, կը պտտցնեմ տողերուն վրայ, կը կարդացնեմ իրեն: Մահանալէ առաջ թող ինքն ալ, մանիշակը դժբախտ, երանութեամբս լեցուի:

Միասին կարդանք, կ'ուզե՞ս, ծաղիկ վիրաւոր:

«Բնաւ, բնաւ չմտատանջուիս. չորս հոգիի ուժ կը զգամ մէջս: Միայն նայէ՛ որ լուրերդ միշտ քաջալերական ըլլան: Գիտցիր ասիկա, նամակդ բանալէ առաջ կը ջանամ գրածդ գուշակել: Եւ միշտ լաւը կը խորհիմ: Նայէ որ գոնէ հաւասար ըլլայ սպասածիս: Զես ուզեր տրտմիլս, չէ՞. ուրեմն մի՛ ըսեր թէ չես կրնար: Գիտեմ որ կրնաս»:

Նորէն, —

«Մտադրածներս կ'իրականանան: Միայն կը ստիպուիմ ժամանակի մը համար ջութակի դասս ընդհատել. հոգ մի ըներ, վերջնական չէ: Տունն ալ հեռու մնաց. քաղաքէն սենեակ մը վարձելու եմ: Ի՞նչ կ'ըսեն արդեօք ծանօթ բարեկամներ. «սա աղջիկը մա՞նչ է...»: Պա՛հ, հոգս: Ազատ եմ ու ես գիտեմ ինքզինքս: Բաւական է որ հայրս չընդգրկմանայ: Բայց դեռ արգելիող բան մը չըսաւ. զիս շատ կը սիրէ ու վստահ է ինծի: Թէեւ դեռ կը կրկնէ «պղտիկ աղջիկ ես, պէտք չկայ, ի՞նչ կը պակսի քեզի. ինչո՞ւ համար...»: Ինչո՞ւ համար: Աւելորդ է բացատրել, չպիտի հասկնայ: Ատոր համար կը նախընտրեմ վիրաւորող ու նեղը դնող խօսքեր լսել, ըսել ու անցնիլ: Սակայն ամէն բան ուղածիս պէս կ'ըլլայ: Անշուշտ: Հա՛, մի մոռնար նամակիդ առաջին մասը քեզի պէտք եղածներուն ցանկը ընել: Կը հասկնա՞ս: Շատ կը խնդրեմ ասիկա»:

Աւելի վարը, —

«Պիտի ցաւի՞ս արդեօք, եղբայր իմ, եթէ ըսեմ թէ,

մոռցիր, քիչ մտածէ քեզ զգայնացնող բաներու, երեւոյթներու մասին: Այս ըսածս ճիշդ չեղաւ կարծեմ, ներող եղիր, ես արդէն բնաւ չկրցայ լաւ արտայայտուիլ: Ըսել կ'ուզեմ թէ անցուցած պահերդ, արթնութիւններդ ամէն կերպ առողջապահութեանդ հրամանով թող ըլլան: Կրցա՞յ հասկցուիլ: Որովհետեւ, ի՞նչպէս ըսեմ, սիրելիս, քիչ մը շատ բանաստեղծութիւն կայ նամակներուդ մէջ, շա՛տ զգայնութիւն, իմացած եմ որ լաւ չէ ասիկա քու վիճակիդ: Հիմակունհիմա անհրաժեշտ ամէն բան գեղեցիկ, լաւ տեսնելուն ու միայն ու միայն յոյսով նայելուն մէջն է: Ինչո՞ւ ամէն մէկ քայլի վերադարձ մը ունիս, ես դարձող նայուածք մը: Ի՞նչ է անցեալը վերջի վերջոյ գալիքին հանդէպ: Երանի՛ մէկը ըլլար մօտդ այսպէս քեզի խօսող: Հաւատք ունեցիր, սիրելի եղբայրս, քաջութիւն: Եթէ ասիկա ամբողջութեամբ չափազանց շատ կը գտնես, կէսը ըրէ ինծի համար. իսկ միւս կէսը... քեզի համար: Եղա՞ւ: Հիմա նորէն պիտի ըսես որ ամէն բանի մէջ լաւ տանտիկին մըն եմ: Merci. բայց մի՛ կրկներ, երես կ'առնեմ»:

Անգին, հոգիի՛ քոյր, ուրիշ՞ այսքան արելութիւն կը գտնես. անձնագոհութիւնդ ինչո՞ւ... Դուն որ վախկոտ մանուկ մըն էիր՝ միշտ կարօտ առաջնորդի մը: Իսկ ես հիմա, կ'երկմտիմ, թէ պիտի հասնի՞մ քեզի, պիտի կրնա՞մ քեզի դալ...

Աչքերս լուսավառ արեւին, յստակ երկնքին, սեւ հողերուն ու հնձուելու մօտ մարդերուն փոխի ի փոխ ես կը տեղաւորեմ մայիսի դիւրարեկ մանիշակն այս ծալկը տեղաւորեմ մայիսի դիւրարեկ մանիշակն այս ծալկը քին մէջ, այս տողերուն քով: Խիղճս հանդիստ է: Ո՞վ քին մէջ, այս տողերուն քով: Խիղճս հանդիստ է: Ո՞վ պիտի չուզէր իր համեստութեամբն իսկ նման դամբանի մը մէջ մեռնիլ...

Ժ.

Ամառ է:

Տաք միջօրէն դեռ չէ հեռացեր: Արեւը չեշտակի, խստութեամբ կը նայի իր հետքերուն. այրուող խոտերուն, արտերուն տուայտանքին: Բայց հիմուած մարդերը, հեռուէն, կը պահեն իրենց աղուոր կանաչի միօրինակութիւնը:

Երեզ մը առուակ, արթնցած օձի մը պէս կը հեւայ անդին, միշտ աւելի սեղմելով կողերը, նիհարնալով օրն ի բուն:

Հոս, փարփին հսկայ բարտիները անշարժ ու լուռ, իրենց կուրծքը հորիզոններուն դիմաց՝ հովի կը սպասեն: Ուշ — ուշ միայն զեփիւռի նմանող հեւք մը, — գուցէ մազ մը, ստեւ մը անծանօթ աշխարհի մը փոթորիկէն — կուգայ զանոնք արթնցնել, ու անոնց արտայայտել տալ, փսփսուքով մը, իրենց անհուն երանութիւնը:

Թռչունները զով տերեւներ կը փնտռեն: Դայլայլն իր դադարի պահը կ'անցընէ:

Ու յաղթահասակ ծառերը՝ խիտ, մերկ ու ուղիղ, զով մեղմութեամբ խաղաղութիւնը իրենց շուքին հետ կը տարածեն պարտէզին մէջ:

Տարտամութիւնը քնաթաթախ ձայներուն:

Ազատ պահ է: Քանի մը հոգի սկսան croquet խաղալ, մանկօրէն աղմկել: Իսկ մենք, ես ու «լռակեացը», նստարանին, — ե՞րբ մենք ալ խաղերուն պիտի մասնակցինք, — կ'երազկոտինք:

Տակաւ ուրիշ զոյգեր, ուրիշներ երեքական, չորսական, կամ ոմանք առանձին — նորեկներ այս վերջինները ընդհանրապէս — կը քալեն, կ'անցնին ժապաւէնի զուգահեռ գծերով, շրջան շինող ճամբայէն:

Մեծամասնութիւնը կը խօսի միեւնոյն նիւթէն: Ճաշէն առաջ կ'ընկերացանք. — իրենց միտին ծանրութենէն: Ով աւելցեր ով պակսեր է: Ուրախներ ու տրտումներ կան:

Այս երկար տղան զիկզակ շարժումներով յուսահատութենէն կը ճառէ: Տժգոյն էր. կարմրեցաւ: Բերան մը հաղաց ու աղմուկով թքաւ: 400 կրամ պակսեր է...

Անոր քովինը զինք կը հեգնէ ու շուտ — շուտ խօսուքին թեւը կը կորսնցնէ. չի ալ առնուիր «նիհարցածին» վիրաւորող ակնարկէն: 300 կրամ աւելցեր է...

Ուրիշ մը, — Ի՛նչ դոյժ, Ի՛նչ անօրինակ եղելութիւն, — կոտրած ձայնով ամէնուն դիտցուց իր 1900 կրամ մէկ անդամէն — աստուածները վկայ այո՛, մէկ անգամէն — հորսնցնելը: Ու չափով մը միտթարուեցաւ ըսելով պարզապէս.

— Զէ՛, կ'երթամ, չեմ կենար հոս. այսպէս չըլլար:

Սակայն կան ալ որ կը խնդան անտարբեր, կամ այդ մասին չեն իսկ խորհիր: Ասոնք շատ հիւանդները, շատ գէրերը — 20 տարու Պէրնարը 92 քիլօ կը կշռէ — եւ իւրեքները — 20 տարու Պէրնարը 92 քիլօ կը կշռէ — եւ իւրեքները — 20 տարու Պէրնարը 92 քիլօ կը կշռէ — եւ իւրեքները — 20 տարու Պէրնարը 92 քիլօ կը կշռէ:

Շատ մտիկ ընելն ալ չի սիրեր: Կը ջանամ գոհացնել զինքը:

Լռակեացը այս անգամին ալ նիհարցեր է: Բայց ես դիտեմ որ այդ չէ բուն պատճառը իր մշտադաւն մոռցուածութեան: Ու այս պահուն աւելի քան դժգոհ է. կասկածով ու արհամարհանքով կը նայի ինծի, որովհետեւ «շատ խօսեցաւ»:

Միշտ կը կարծէ թէ շատ կը խօսի: Ու որքան կը լռէ բռնի, նոյնքան երկար կ'ըլլայ խօսքը դոր կը շուրջնաւոր խօսակցին:

Ես եմ յաճախ իր ունկնդիրը:

Ահա կ'ընալին չոր նստարանի յենակին, ան դուռ —

խը կը շարժէ, իսկ ես նորէն կը փնտռեմ հետզհետէ պարտէզ իջնողներուն մէջէն այն «առողջը» բաղդատաբար դուռն չափ ըլլալովս պիտի գոհանայի: Ընտրութիւնս կ'իյնայ Գէնսաքին: Առողջ արտաքին, արագաշարժութիւն, կայտառութիւն, զուարթութիւն: Պալի գունդ մը երկաթ գունդի մը տեղ, մարդիկի ձեռով կը նետէ, ապա կը ցատկէ, մէկէն միւսին կ'երթայ, ձեռքի ու խօսքի կատակներ աջ ու ձախ բաշխելով: Մեզ չի տեսներ սակայն: Մեր քովէն անցնելուն չտեսնելու պէս կը նայի: Զախորժիւր «լուսկեացէն»: Պաղ, մտածկոտ մարդու արտաքինը, ամպոտ նայուածքով Միւռիէն միւսին մանկութիւնը կը խանդարէ: Ինչպէս, եթէ զինքը նեղէր: Պզտիկը այս մարդը չի սիրեր: Բնական է: Թերեւս ինծի ալ բարեկամութեամբ չի նայիր հիմա: Կարելի է:

Բայց ի՞նչ կայ մեր երկուքը մէկըմէկու մօտեցնող: Հաւանաբար քիչ բան: Այս տժգոյն, նիհար, կարճ ու տձեւ կտրուած պէխերով, աչքերը կանաչ (որոնց քով ծալքերը թշնամական են), ու ծնօտը երկար, 40 տարու հազիւ այլ 50ը անց ցուցնող մարդը ինչո՞վ կ'ամբողջացնէ զիս: Հաւանաբար դարձեալ շատ մը ներհակութիւններ:

Կը թուի ինծի երբեմն, թէ տարիներով, երկար տարիներով մենք իրար ճանչցեր ենք: Զեմ զարմանար: Դեռ չեմ սիրեր զինքը նոյն իսկ: Մտերմութիւնս մեծ հարկ մը չի տար համակրանքին. բայց առանց հաւատալու իրեն, կը հասկնամ, կը զգամ զինք: Մեծ ապացոյց մը թերեւս այս «բարեկամութիւններու երկարելուն»: Իսկ ինք մարդատեսցի մը բոլոր արտայայտութիւններն ունի: Սակայն ես զիտեմ թէ դարձեալ ան իր անձնասէր անկեղծութեամբ, ուղղամտութեամբ եւ միամտութեամբ ալ թերեւս միշտ յուսախար մը, պարզապէս չըւարձ մըն է, հասած այս թախծոտ ինքնարդարացման: Մարդատեսցութիւն:

Ի՞նչ ընեմ, քանի որ չի խօսիր, քանի որ ես ալ ոչ ոքին հարցում ունիմ ընելիք, քանի որ վերջապէս չապիկս տաքէն չայրուիր ու յոգնեցայ նայիլ բարտիներու հասակն ի վեր ու «անցորդներուն», փորձեմ գոնէ իր ձուածեւ դէմքը գծել գրպանի տետրակիս էջերէն մէկուն վրայ, օրինակ հոն ուր իր մասին ալ գրուած է:

Զեմ յաջողիր: Մանաւանդ աչքերը կը փոխուին, սըխալ կը հանեն գծերուս կարծիքները: Երեք փորձ եղաւ արդէն անյաջող: Զպիտի ըլլայ այսպէս: Կարդամ, գուցէ մատներս նոր հնարք մը գտնեն. լուսաբանուին:

Օ Ր Ա Գ Ի Ր

Յուլիս 2

Կ'ուզէի այսօր «լուսկեաց» մարդուն հետ — ինչպէս կը կոչեն զինքը — խօսելու միջոց մը գտնել: Զհամարկեմ չապիկս: Կը շարունակէ միայնակ թափուր տեղեր թափառել, թշնամաբար կոնակ դարձուցած միւսներուն, փառիլ, թշնամաբար կոնակ դարձուցած միւսներուն, ինքն իրեն հետ խօսիլ, վիճիլ: Ծիշդ է թէ ոչ ոք իրմով կը հետաքրքրուի: Հազիւ մէկ — երկուքը անորոշ ձեռքի շարժում մը ըրին իրեն ակնարկելով: Զէ՛, յիմար մը չէ. անօրմալ մը. կրնայ ըլլալ: Աւելի եւս հետաքրքիր եմ:

Ճաշին վրայ երկու հոգի անարդական խօսքեր փոխանակեցին, որովհետեւ մէկը «տղեղ» ձեռով կը թքնէ եղեր, փախցնելով միւսին ախորժակը:

— Երկուքդ ալ իրաւունք ունիք, ըսաւ «լուսկեացը», ինքնիրեն ըսելու պէս ու ես հազիւ լսեցի, «երկուքդ ալ գտնելի էք»:

Յուլիս 4

Պարտէզին մէջ ոչ ոք կար: Գացած էին խուճապ լուսանկարուիլ: .. Նորէն թուշերնին ուղեցուցած, փողկապով զարդարուն շրջիկներու խմբանկարներ պիտի տանի վաղը ցրուիչը: Հասարակ ինքնախարհութիւն:

Լուսկեացը միւսակ էր: Մօտեցայ:

— Կ'երեւի կը ձախճրանաք ըսի, — «խօսիլ կ'ուզեմ ձեզի հետ» ըսելու մտքով:

Չպատասխանեց:

— Ես ալ նորեկ եմ, կրկնեցի, եւ դժուար է վարժուիլ:

— Կը վարժուիս, սաստեց խստութեամբ:

— Որքա՞ն ժամանակ եղաւ ձեր հոս ըլլալը, շարունակեցի գրգռուած ու համարձակութիւն փորձող մէկուն պէս:

— Չեմ գիտեր: Ի՞նչ հարկ գիտնալ. օր մը աւելի, օր մը պակաս:

Անհնար էր այս մարդուն հետ խօսիլ: Արհամարհոտ կասկածանքով մը կը չափէր զիս: Յանկարծ.

— Արեւելեցի՞ ես:

— Այո՛, եւ վարժուած մտերմութեան. կը տեսնէք, կը նեղուիմ առաջ անոր:

— Կասկածելի պատճառ... ո՞վ քեզ կ'արգելէ ընկերանալ միւսներուն: Արդէն հարկ չկայ ատոր. հետզ սիրով ալ են: Առանց ստելու խոստովանէ վայրենի ձեւերէն, տարօրինակութենէս հետաքրքրուիլը...

— Բայց ներեցէք ես...

— Կը բաւէ՛: Գիտցիր որ ատոնք զիս շոյող արժանիք չեն, ես արդէն արժանիք չունիմ: Կը բաւէ, գիտցիր որ շատ խօսեցայ: Յետոյ չեմ սիրեր ամէն բանի միօրինակօրէն ժպտող շրթներդ...

Հեռացաւ, դարմացած ձգելով զիս: Կազմած կարծիքս թուցաւ, խանդարուած մըն է գուցէ: Ամէն պարագայի մէջ. հետաքրքրութիւնս բաժանման գործողութենէն անցաւ: Մե'ղք:

Յուլիս 7

Կէսօրուան ճաշէն վերջ, առանձին կը դառնայի պարտէզին մէջ կարճ շրջանս: Միւսիէն մօտեցաւ, միա-

ցաւ դանդաղ քայլերուս: Առանց իրարու նայելու շարունակեցինք՝ լռութեամբ: Սխալած էի. հետաքրքրութիւնս կրկին գումարումէ եւ ընդհուպ բազմապատկութեան գործողութիւններէն անցաւ: Սակայն չափով մը վերաւորուած կը զգայի անցեալ օրուան պատահածէն: Հիմա որ ինք քովս եկեր էր, որոշեցի լռել: Եթէ լռել էր մտադրութիւնը, աւելորդ պիտի ըլլար սկսիլս: Սպասեցի:

Գրգռուած ձայնով մը որ սպասումի տալանալը կը մատնէր, պոռաց երեսիս.

— Ինչո՞ւ եկար ձեր երկրէն:

Ու ձգելով պատասխանել, ամապարանքով շարունակեց.

— Ուսանելու, այնպէս չէ՞, մեր քաղաքակրթութեան վրայ հիմնալու, նորութիւններ առնելու: Կամ հինցած թանգարաններէն ներշնչուելու, նոր դադափարներ ներածելու...

Ա՞յդ ալ չէ: Գործաւոր, աշխատիլ, դրամ չինել ու հարուստ վերադառնալ... Ինչ ալ ըլլայ, եռապատիկ տիմարներ էք դուք. Արեւելեցիներդ: Հարուստ երկիր մը թշուառութեան ու գերութեան թողած գալ մուրալով չահագործուիլ: Եւ դուք չէք սորվիր, որովհետեւ չէք տեսներ: Իսկ երբ մենք կուգանք ձեզի, կ'առնենք՝ ինչ որ ունիք լաւ ու արժէքաւոր: Չնչին գնով: Երբեմն «բաւրիք» ալ կ'ընենք ձեզ անոնցմէ զրկելով: Շարունակեցէք, շարունակեցէք դալ հոս ու փճացումի գնով առնել ինչ կայ կեղծ ու աւելորդ...»

Ժպտեցայ, ցաւազին մտածում մը հոգիիս մէջ:

Ու մեղմութեամբ, քանի մը բառով բացատրեցի պարագաս:

— Միեւնոյնն է ըսաւ, աւելին դեռ, դուք, ձեզմէ առնուելիքը ինքներդ կը բերէք, եւ ի՞նչ կ'առնէք փո-

խարէն, հօ լա՛, լա՛... անուղղելի մոռացկոտներ, գիտեմ, գիտեմ, կը ճանչնամ քիչ մը...

Սիրտս նեղուիլ սկսաւ: Շունչ առի երբ cureի զանգը հնչեց: Հեռացայ շտապ:

Յուլիս 8

Փոքրիկ լուրեր. — Երկու ծանրացած հիւանդներ իրենց ընտանիքէն վերադարձան: Չեմ տեսած զիրենք:

Նախկին կօշկակարը նախկին դերձակին գրպանէն նոր թղթապանակը գողցեր էր, երբ այս վերջինը տաքին պատճառով բաճկոնը հաներ էր: Թղթապանակը պարապ: Կօշկակարը զղջացած: Գոտուեցան, հայհոյեցին: Դերձակը սպառնաց վռնտել տալ: Բայց համոզեցինք: Ապա կօշկակարը 4 բաժակ «մառ» ախորժաբերէն վճարեց: Հաշտութեան ժողովակաւորներէն մէկն ալ ես էի: Սակայն ախորժակս փախցուց այս ախորժաբերը:

Ձերմաչափը 37 աստիճան տաքութիւն կը ցուցնէ: Հով չկայ: Դո՛ւար կը շնչենք:

Յուլիս 10

— Հետս կուգա՞ս, հարցուց Կապրիէլ Քէնսաքը: Հետեւեցայ:

Բաւական հեռացանք շէնքէն: 200 քայլէն աւելի:

Ու անտառէն զատուած խումբ մը մայրիներուն տակ կեցանք:

Փափաքս այնքան մեծ էր՝ կանանչին վրայ պառկելու, որ առողջապահական բոլոր խորհուրդները անտեսեցին:

Քէնսաք ծառերուն գետին հասնող ճիւղերուն մէջէն թուղթով պահուած բան մը դուրս հանեց ու բանալով.

— Վայրի ելակներ են, ըսաւ կամաց, կե՛ր: Ես առանձին գտայ տեղը, անտառին խորն է:

— Քիչ մը թթու է:

Ինք թէ.

— Պէտք եղածը:

Վերջիններն ալ կլլեց: Թուղթը նետեց ու չորս տերևով առնոյտ փնտռել սկսաւ: Ապա դարձաւ ու կէս մնացած խօսք մը շարունակելու պէս ըսաւ.

— Գեղեցիկ է աղջիկը, ըսելիք չկայ:

— Ի՞նչ աղջիկ:

— Ագարակապանին:

— Հըմմ: Գո՞րծ մը ունիս հետը:

— Ձէ՛: Ու լոկոց:

Պարզ էր որ ինծի ելակ հրամցնելու համար չէր բերած հոս: Սակայն ինչո՞ւ հիմա բան մը ըսելու միտք չունէր: Թերեւս ըսելիք ալ չունէր:

— Կը սիրե՞ս:

— Ո՛չ:

— Հապա ի՞նչ ուրեմն:

— Չգիտեմ:

Ելակներուն կարմիրը չըթներուն՝ սեւեռեցաւ հեռուն: Մոռցաւ զիս:

Շիւղի մը վրայ մըջին մը: Այդ շիւղը ձեռքիս մէջ: Ամէն անգամ երբ մըջինը ելքի մը համար շիւղը բռնած կողմիս կը մօտենայ, ձեռքս կը փոխեմ ու կը բռնեմ շիւղին միւս կողմը: Եւ մըջինը կը մնայ դարձեալ պարապին վրայ: Կը վերադառնայ վազն ի վազ, բայց հազիւ պին վրայ: Կը վերադառնայ վազն ի վազ, բայց հազիւ մօտեցած բռնող մատներուս, հազիւ քանի մը քայլ կը մնայ հաստատուն գետնին կապող կամուրջին, ինծի — մնայ հաստատուն գետնին — երբ նորէն կ'անցնիմ ձեռքէս մարմնիս՝ անկէ գետնին — երբ նորէն կ'անցնիմ հակառակ կողմը շիւղին՝ ձգելով հետապնդուած ծայրը հակառակ դիմաց: Ասիկա բազմաթիւ անգամներ: Մրպարապին դիմաց: Ասիկա բազմաթիւ անգամներ: Վրէնը յոգնութենէն կը հեւայ, այլ սիրտ չընէր ցատկել: Չար հաճոյքը քմայքիս:

Քէնսաք գրկած իր ծունկերը՝ կը սուլէր: Անլուծելի հաշիւի մը դժգոհութիւնն էր կարծես:

Թողուցի մըջիւնը որ երթայ իր բոյնը: Ու անխօս վերադարձանք:

Յուլիս 12

Մարիուսը մեծ, շատ մեծ թռուցիկ մը շինած էր: Ինծի նման միւս հետաքրքրուողներն ալ ըսին որ զօրաւոր հով մը պէտք էր զայն բարձրացնելու համար: Իսկ զօրաւոր հովի մը համար ունեցած կապը պէտք եղածին չափ հաստատուն չէր:

— Գիտե՛մ, ըսաւ:

Իրիկուան դէմ հովը ելաւ: Կէս ժամ կամ առաւելագոյն ժամ մը տեւող այն փոթորիկներէն մին որ կուգան ու կ'անցնին՝ ձգելով անտառին մէկ մասը զարմացած ու ուրիշ մաս մը ճղակտոր: Թռուցիկը բարձրացաւ, բարձրացաւ հազարաւոր մեղրներով: Ուղիղ, հպարտ, կատաղի: Երկու հոգիով հաղիւ կը զսպէին: Մարիուս կանչեց զիս ալ: Երեք եղանք չուանը բռնող: Բարտինները կը գոռային. գլխարկները կը թռէին հեռու ու կը զգայինք մեր մորթին ցաւով՝ մեր հագուստներուն տկարութիւնը: Ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ պիտի փրթի՛... Տեղի տուինք, վազեցինք հետը... Ի՞նչ ուժ էր փոթորիկին ուժը, կարծէք մեզ բոլորս միասին վեր տանիլ կ'ուզէր... Այլ տեղի կուտայինք, պինդ բռնած, ձեռքերնիս սկըթուելէն, գլորուելէն...

Եւ ահա փոթորիկը աւելի սաստկացաւ, ու աչքերնիս թռուցիկին, գրեթէ վերացած, մենք զգացինք որ վայրկեան մը, երկվայրկեան մը տեւող այդ պահը դէպի անհունը թռիչք մը եղաւ... (վը՛ղղ, ծառերը կը կքէին ճարճատուն): Եւ կապը կտրեցաւ, թռուցիկը գլուխը չարժեքով կորսուեցաւ. ձգելով մեր թշուառ ձեռքերուն

մէջ թոյլ կապի ծայր մը ու մեր սրտին մէջ չզմածութիւնը:

Նայեցայ Մարիուսին:

Երջանկութենէն կը վառէին իր աչքերը:

Խորհեցայ թէ իրապէս ի՞նչ արժէ հաստ ու անբեկանելի չուանով մը բռնուած շղթայել թռուցիկ մը առկախ, ու քնանալ նայելէն...

Յուլիս 13

Քանի մը օրէ ի վեր իրար չէինք տեսած, ես ու Միւսիկէն: «Լուսկեացը»: Ծաշի պահերուն իսկ կը զգուշանայի նայուածքով հանդիպիլ իրեն:

Անհանգստութիւն կը պատճառէ սրտիս: Հա՞րկ է շարունակել մտիկ ընել զինքը: Ընդունայն մաղձոտիլ: Ոչն ու այոն միեւնոյն ուժգնութեամբ կը պողան մէջս:

Ահա ինչո՞ւ երբ այս առտու քովս եկաւ ու ընկճուած փակաւ նստարանին, բարեւեցի, ապա մեղմութեամբ.

— Ի՞նչպէս էք, հարցուցի:

— Գէշ, միշտ դէշ:

— Տե՛նդ կ'ունենաք:

— Ձէ՛, կեանքին զգուանքը: Զգուանքը ամէն բանի հանդէպ որ զիս կը շրջապատէ:

Ձեռքերը ծունկերուն դրաւ. սովորական դողը չկար այսօր: Բայց շրթներուն ու քունքերուն քով ծալքերը շատցած էին:

— Կը տեսնե՞ս, վերսկսաւ երկար լռութենէ մը յետոյ, ամէնէն շատ ես ինձմէ կը գանիմ: Երբ զիս շրջապատողները անխտիր ատելի բան մը ունին, ատելի են պատուողները անխտիր ատելի բան մը ունին, ատելի են անպատճառ, ես ինքս իմ դիմաց զուրկ չեմ ատկէ: Խառնակ ու հակասական: Այո՛, պէտք էկայ ցուցնելու, յանալ կը զգամ այդ քայքայումը: Ու աւելի եւս կ'ատեմ շրջապատս:

Ծամբախ լեցուեցաւ նորէն քալողներով: Շարունա-

տաքցած, «... ձիւղէ է, ապուշ մըն ալ դո՛ւն ես...»:

Կը խորհէի թէ խրուած, դըդուղ բան մը կայ մոխիրի կամ կրակի տակ, յուսահատեցնող մուխով մը ցուցնելու համար աշտան հասարակ, մարդկային բնական իրողութիւններ, մեծն ու աննշանը հիւանդաբէն խառնակութեամբ մը միացուցած:

Պիտի յայտնուի ծածկուածը: Կասկած չկայ: Բայց եթէ շարունակէ երկարել այս թօնո՞վ...

Փոքրիկ լուրեր. — Ականջի վրայ՝ կալէնի T. S. F. ք լմացուց շահուած վիճակահանութեան թիւ մը: Բախտաւորը թիւ 3 սենեակը կը պառկէր. ջերմադին: Հիմա տէր 100,000 Ֆրանքի, ոտքի է արդէն. անճանաչելի: Լաւ ապաքինարան մը պիտի փոխադրուի վաղը:

Երկու դրեթէ առողջացածներ ալ մեկնեցան: Նըւազ ուրախ էին անոնք:

Հա՛, քիչ մնաց պիտի մոռնայի:

Գիւղէ գիւղ շրջող պուպրիկ խաղցնող մը եկած էր: Պահմարացի մը: Գացած էինք տեսնելու: Ոչ մէկ թատրոն ղիւս այնքան դրաւած էր: Ոտքի վրայ, մանուկներուն խառնուած, աղմուկով:

Թեւերէ կախ խամաճիկը ամէն բան ըրաւ. պարեց, ցատկեց, պատերուն հետ կռուեցաւ, խմեց ու դինով-ցաւ, արտասանեց, արտասուեց ու հայհոյեց: Ծիծաղելի՛, ծիծաղելի՛: Հիւանդ ալ եղաւ, ու տխուր — տխուր հառաչեց: Ապա ամէնուն վրայ խնդաց աշխարհակ աղմուկներով:

Բայց երբ վերջացուց, վարադոյրները լայնցան, տեսանք որ թեւերէ կախ խամաճիկ մըն էր: Միշտ միեւնոյն խամաճիկը:

Ասիկա երէկ գիշերուան երազս է:

14 Յուլիս: Տօն է:

Յուլիս 14

— Տղա՛ք հաւ պիտի ուտենք: Ծջմարիտ կ'ըսեմ, աչքերովս տեսայ:

Ոտքերուն վրայ ուժ դգացողը վաղեց խոհանոցին կողմը, ետեւէն, ծակէ մը դոնէ այդ հրաշքը ստուգելու:

Ասիկա առաւօտուն էր:

Եւ կէս օրուան «իշխանական» ճաշը փառաւոր աստիճանով մը ճաշելու համար եղան որ կէս ըրին նախաճաշը կամ բոլորովին անտեսեցին:

Ի՞նչ ալ երկար են ժամերը:

Վերջապէս սեղանները բռնուած են ժամանակէն առաջ: Պատառաքաղները պատրաստ եւ սպառնական: Ահա եւ հաւը: Հաւերը:

Եւ ի՞նչ հաւ, Քրիստոս: Եղի միսը ասկէ կակուղ է: Պատրաստութիւնը: Վզերուն վրայ փետուրներ կը կենան: Պոչերուն ալ:

Խեղճ հաւեր: Խեղճ տօն յեղափոխութեան:

Կէս կրծած ոսկորները յուսախարութեամբ ձգած սեղանին, դրան քով, հարցական ժպիտով մը կը նայէի Կապրիէին. ըսաւ.

— Զարմանալի: Ո՞ւրկէ կըցան հաւաքել այսքան պառաւցած հաւեր: Կարծիքովս այդ ալ իր դժուարութիւնը ունի:

— Եւ որ բնաւ չի դիւրացներ մեր մարսողութիւնը:

Մարիուս քիթը կախած հաւաստեց.

— Մեծաւորութիւն բուժանածներն են:

— Ա՛, ուրեմն հասկնալի է, եղբակացուց Կապրիէն ու թեթեւ սրտով դուրս ելանք:

Յուլիս 15

Ուղեցի քիչ մը հեռացնել իր սովորական ճամբէն, — ինչ խօսք որ Միւռիէն կարծածէս աւելի մտածումս կը խլէր, — աւելի ճիշդ ինքնիւրեն մօտեցնել: Խօսեցայ առողջութենէն, կեանքի քաղցրութենէն,

«Եւ հարկ էր կլլել մաղձը: Արթննալ՝ կաշկանդող
քունի մը մէջ: Նայել երկմտանքով կեանքին որ իմս էր,
մերը եղեր էր եւ որ կը հաճէին վերադարձնել:

«Բարեկամ, այսպէս, աղմկոտ, դինովութեամբ ու
երգով փրփրուն օր մըն էր, երբ ալ գրեթէ համոզուած
ու հպարտ հերոսի մը պատիւին, ու գէթ ուրիշներուն
աչքերուն մէջ յաղթութեան փառքը տեսնելէ յետոյ,
եկայ ու իմ չէմքէս ներս աւեր ու աւերակ, պարտու-
թիւն ու անպատուութիւն ստացայ:

«Կինս մերժեց վերադառնալ: Ես քեզի դրած էի, ը-
սաւ: Քա՛ծը: Կը ստէր. բողանալէն յետոյ: Ճիշդ է, դժ-
տութիւններ ունեցած էիք: Բայց աղջիկս, ու անկէ յե-
տոյ արիւնի հեղեղը մոռցնել տուած էին ինծի: Ես կը
սիրէի զինքը: Մերժեց: Բաւական փափուկ չէի եղած եւ
ոչ ալ վարպետ սիրող մը: Ի՞նչ կրնայի ըլլալ սպանդա-
նոցէն վերադարձին: Եթէ վերադառնայի: Մինչ երկար
ատենէ իվեր տառապած գլուխս կոտոշաւորուած էր:
Մերժեց: Սարսափեցաւ ձեռքս սեղմել. երեսնալ:

«Եւ խօսքերուս հետ արցունք կար: Ոչ մէկ ատեն
չէի զգացած սիրող սրտի մը, կնոջ գուրգուրանքին պէտ-
քը: 12 տարու աղջիկովս խնդրեցի: Անօգուտ:

«Գեղեցիկ էր այդ օրը, հէ՞... յաղթութեան ու
կեանքի: Եւ դեռ կ'ըսեն որ բնախօսօրէն թոքախտ մը
վիպական ըլլալու հակամէտ է... բայց հասաւ իրական-
նութեան վիպականութիւնը...

«Պատերազմի «վերջին օրերուն» մեր դիրքերէն կա-
զի ամպ մը անցած էր: Անկարելորդ: Սակայն բաւական՝
«վերադարձէն» յետոյ իր աւերը զգացնելու: Մէկ փոսէն
միւսը կարկինի քայլ մըն է յաճախ: Վիշտի հետ մեծ-
ցաւ, զիս անկողինին կապող համեմատութիւններ առաւ:
Դարձայ «մեծ վիրաւոր»ը, երկու նախորդ սպիներուս
հետ:

«Լրացա՞ւ այսքանով: Ո՛չ: Աղջիկս ունէի: Ամէն

բանս: Բայց աւա՛ղ, աւա՛ղ: Ան ալ շատ նման էր իր մօ-
րը, — հայրիկ ըսաւ, լաւ կ'ըլլայ հիւանդանոց մտնես,
սիրելի հայրիկ, քեզի համար, ինծի համար, չէ՞... —
Իրաւունք ունէր: Մօրը ձայնը, մօրը ժպիտը: Զիս հի-
ւանդանոցի խնամքին ձգած, զնաց մօրը. դէ՛հ, չգիտեմ
որո՛ւ...:

«Հիմա կը տեսնե՞ս, բարեկամ, ո՛րքան վատ եմ ես,
դիչերներ կան որ անքուն կ'անցընեմ, յուսալով, սպասելով
ուշացած նամակի մը, խորհելով խօսքի մը, լուրի մը
մասին... աղջիկ՛ս, աղջիկս... օ՛հ ինչ անգութ եմ, էս
երբեք այսպէս չսպաննեցի...»

Ձայնը թուլցաւ ու աչքերը դոցեց:

Տխուր ամպեր կային երկնքին վրայ:

Չմխիթարեցի: Արդէն չուտով զղջացած, չար լուռ-
թիւն մը կը պահէր:

Օրագիրը ձեռքիս մէջ:

Բարախներուն ստուերները կ'երկարին, կը խառ-
նուին ուրիշ ստուերներու, կը լուծուին աղջամուղջին
մէջ: Զարմացած թռչուն մը հեղ մըն ալ կը կշկշայ: Աղ-
ջիկ մը երգ մը մոլտալէն կ'անցնի: Լուսանքին վրայ
չորրորդ ստուերագիծը Միւռիէին, լրացաւ: Խեղճ մար-
դու մը աչքերուն շուքը տուի անոր: Ինծի կը թուի թէ
ամէնէն աւելի իրեն կը նմանի:

Մարիուս եւ Քէնսաք, պատին քով, երկու առանձին
չոր խոտի դէզեր կ'այրեն: Իւրաքանչիւրը կը ջանայ
բարձրացնել իր բոցը ու համոզել իրենց նայողը եթէ ոչ
իւր բոցին, գէթ ծուխին բարձր ըլլալուն...

— Ի՞նչ կ'ընես, կը հարցնէ ինծի Միւռիէ:

— Ոչինչ: Եւ կը գոցեմ տետրակս:

— Նայէ՛ ծուխին: Պատերազմի քիմիական կազերը
ատոր չափ իսկ տեղ չեն բռներ: Եւ որքան լա՛ւ կը մաք-
րեն: Օրինակ՝ գիշեր մը. գիշերուան մը մէջ երկու ժամ...

մէկ ժամ բաւական է մաքրելու համար այս տեղի աղ-
տեղութիւնը :

— Ո՛ր աղտեղութիւնը, կը հարցնեմ՝ չհասկնալով :

— Այս տեղի : Մենք, դուն, ես : Հիւանդները :

— Խենդ բաներ կ'ըսես խորէն :

— Կրնայ ըլլալ : Յիմը իրաւունք պիտի տաս ինծի :

— Ո՛չ եւ ո՛չ : Վաղը երբ նամակ առնես պիտիկ աղ-
ջիկէդ, որ ըսէ թէ պիտի գայ տեսութեան, ու համբու-
րէ իր մեղամաղձոտ հայրիկը, այն ատեն...

— Պիտի կրկնեմ :

Թոյլ է ձայնը :

— Allons! բարեկամս, պատերազմը չահողը չի տկա-
րանար այսքան :

— Ձե՞ս կարծեր որ ինքզինքդ քաջալերելու պէս կ'ը-
սես ատկա :

— Կը կարծե՞ս... ըսել որ քու տեղդ, քու թոշակդ
ունեցող մը կեանք պիտի ստեղծէր :

— Այո՛, եւ թերեւս ես ալ առանց այդ դրամին
«կեանք ստեղծէի...»

— Դժուար է փորձելը :

— Ուշ է :

Աւելորդ է պատասխանել :

Ձով է ու գեղիւն :

Ինչ յարմար պահ երջանիկ ըլլալու :

Կը չափեմ աջ ձեռքս, իր ամբողջութիւնը դուրգու-
րանքով կը քննեմ, եւ կ'երեւակայեմ կարելի վաղ մը
մարմինս զրկուած այդ մասէն : Այսօրը գերերջանիկ օր
մըն է անշուշտ :

Միւսիկ, բարեկամս, ո՛վ տկարութիւն, թշուա-
ռութիւնն ու թշուառականութիւնն ես դուն, գնա՛ ան-
կողինդ, կողիացիք եւ ջանա դոնէ իրական լուսկեացը ըլ-
լալ :

Գուցէ ներեմ այն ատեն քեզի :

ԺԲ.

«Խօսարանը զի՞ս կ'ուզեն : Այցելութիւն մը ինծի՞ :
Ո՞վ է արդեօք :»

Ահապարելով կ'իջնեմ վար :

— Դո՞ւն ես, Յարութիւն... Ի՞նչ անակնկալ...

— Արմենակն ալ : Իր Սիւզանն ալ :

Կը կենանք պահ մը, ձեռք-ձեռքի, անխօս. համ-
բուրելի՞լ պէտք է : Ձեմ համարձակիր : Ուստի իրենք ալ
չեն համարձակիր : Որովհետեւ վստահ եմ, բացի ինձմէ՝
իրենց մտքէն չանցնիր հիւանդութեան արդիւող պարա-
դան :

Սիւզանը դեռ անծանօթի վերապահութեամբ դրան
քով հեծելանիւնները կեցնելու, ճիշդ կեցնելու պատր-
ուակով ուշացած է : Կուգայ ու կը փրկէ մեզ :

— Ծանօթացնեմ, Արմենակն է, նշանածս Սիւզանը,
(ինծի դառնալով) եւ լաւագոյն ընկերներէս մին... :

Նուրբ, կարուհիի տաք ձեռքը կը սեղմեմ : Վարդա-
դոյն շրջադգեստին մէջ թարմ, գարնանային ծաղիկ մըն
է : Մեխակ կը բուրէ արդէն :

Ու քալելով դէպի պարտէզ, երեք Հայերս կը վերա-
կսինք մեր հայերէն խօսակցութիւնը :

Այնքա՛ն, այնքան բաներ ունէի ըսելիք, մինչ ահա
համբացեր, մտիկ կ'ընեմ միայն : Ամիսներէ ի վեր ա-
կանջներս չեն լսած այդ երաժշտութիւնը— մայրենի լե-
զու : Ականջներն ալ կը ծարաւան եղեր, ու իրենց պա-
ղաւ կ'ալին քով հողեխոտի համեմատութիւններ կ'առ-
նէ, ճշմարիտ կ'ըսեմ, խօսէ՛... Հոգ չէ Արմենակ, մի՛
նեղուիր, վայրկեան մը թող նշանածդ մեզ չհասկնայ,

Ի՞նչ կ'ըլլայ... գիտնայիր, ի՞նչ հեշտանքով կը լեցնէք
ականջներէս՝ հոգիս...

Սիւզան կը հարցնէ՝

— Հո՞ս ձեզնեք հեծելանիւները: Կարծես ուշադրու-
թիւնները իրեն դարձնելու, խօսակցութիւնը Փրանսերէ-
նի վերածելու մտադրութեամբ:

— Այո՛, կը պատասխանեմ հայերէն. եւ աւելի մեղ-
մութեամբ.

— Օրորդ Սիւզան, կը հասկնա՞ք հայերէնը, քիչ մը
գոնէ...:

— Օ՛ր քիչ, քիչ...

Այդքանը բաւական է հիմակուհիմա որ իրեն եղբօր
մը պէս նայիմ: Երախտագիտութեամբ չորս դիւս նայիմ,
ծաղիկ մը փնտռեմ, որ եւ է ծաղիկ մը՝ իրեն տալու հա-
մար:

Այլ դուն, Յարութիւն, ինչո՞ւ կը ժպտիս, ի՞նչ կայ
խնդալիք, ծօ մարդ, հայկական խօսէ՛, մի կենար, ի՞նչ
կայ չկայ, խօսէ՛ ընկերներէն, դործերէն, հայ ժողո-
վուրդէն, կեանքէն, կեանքէդ... գիտէ՞ք, հոս ճղնաւոր
եմ ես գրեթէ...

Կը մոռնամ որ տղաքը յոգնած են. կայարանէն մին-
չեւ հոս քայլելով եկեր են, հեծանիւններէն մէկը ծակուած
ըլլալով: Կը մոռնամ որ սենեակ վարձել պէտք է գիւղին
մէջ, քանի որ հինգ օրուան արձակուրդը հոս անցնելու
եկեր են...

— Տէ՛, ի՞նչպէս ես. ամէնէն կարեւորը կը մոռ-
նանք:

Յարութիւնն է:

— Ես չատ լաւ կը տեսնեմ, երեսին վրայ դոյն կայ:
Արմենակն է:

— Երեւցածին չափ չէ: Ուրախութենէս է ատիկա:
Ես եմ:

Այս ալ մէկ ուրիշ երեսն է մետալին: Չե՞ն գիտեր

հիւանդութիւնս, անձանօթներու առջե՞ւ եմ. ամէն կերպ
կը ջանամ առողջի տեղ անցնիլ: Իսկ իմ ինչներուս, բա-
րեկամներուս քով պէտքը կը դգամ կարծէք ասպաքինա-
րան մը պառկողի, դործող, շարժող մարդու շրջանակէն
դուրս եղողի վիճակս արդարացնել, ըսելով ճշմարտու-
թիւնը. աւելին, մեծցնելով դայն:

Մանաւանդ հիմա որ անոնց կայտառ կերպարանքը
անմիջականօրէն դիւս շրջապատող իրականութեան մաս
կը կաղմէ, ու տարտամ երեւակայութիւնս չի բաւեր ըզ-
կը կաղմէ, ու տարտամ երեւակայութիւնս չի բաւեր ըզ-
ձանքներս դոհացնելու, կարելի դարձնելով ամէն դժ-
ուարութիւն, հիմա որ արագութեամբ մէջէս կ'անցնի
ուսուցիչը, հիմա որ արագութեամբ մէջէս կ'անցնի
անոնց՝ դործող, պայքարող կեանքը, կը վախնամ. քա-
ջութիւնը կը լքէ գիւս: Այո՛, այո՛ վերսկսիլ կը սարսա-
փեցնէ գիւս. ու կատարեալ առողջութիւնը պայքարի ըն-
կերակցութեամբ կը դառնայ նուաղ փափաքելի բան մը:

Սիրտս կը սեղմուի, ու կրկին կը հանդարտի, այս
անգամ վատ համողումովը թէ այդ անկարելի վաղն է...

Յարութիւնը կը պատմէ թէ, ինձմէ վերջ հաճոյք-
ներուն կապը քիչ մը քաշեց, կարճացուց: Որոշ նպատա-
կով աշխատեցաւ: Հիմա առանձին դործի տէր է:

Կը նայիմ ձեռքերուն. կոշտեր կան: Նայուածքս կը
մարի իմ ինչներուս հիւանդոտ ճղճիմութեան վրայ: Այս
անգամ առանց յուզումի:

Արմենակը կ'ըսէ թէ, անսխառմառ իրենց հարսանի-
քին ներկայ ըլլալու եմ. — «Տեսնես ինչ գեղեցիկ յար-
կարածին մը ունինք, մենք մեզի, հսկելիս: Մայրիկս
երջանիկ է»:

Եւ Սիւզանը հակացող աչքերով, քաղցրութեամբ կը
նայի: Կը քննէ: Կը թուի ինձի թէ գիւս կը բաղդատէ
պատկերին հետ որ շինած է իմ մասիս, գիւս տեսնելէ ա-
ռաջ, խօսուածներէն: Արդիւնքը չեմ գուշակեր:

Անօթի եմ խօսքի, հայերէն խօսքի: Բայց լեզուս
վարժութիւնը կորսնցուցեր է, բառերը աճապարանքով,

օտար ձայներով դուրս կ'ելլեն կոկորդէս: Ինքզինքը մտիկ ընողի պէս եմ: Եւ դժգոհ: Ըսածներս ալ իմաստ չունին. աքիպալ հարցումներ: Օրինակ.

— Գո՞րծդ ըսիր... քանի՞ հոգի կ'աշխատցնես:

— Հարսանի՞քը... «գալիքէն» առաջ թէ վերջը պիտի ընէք...

Առանց անուելու նայուածքէս, որուն ուղղութիւնը Սիւղանին քիչ մը թանձրացած մէջքն է, կ'ըսէ Արմենակ պարզութեամբ.

— Գալիքէն առաջ:

Ու խորէն, այս անգամ լռութեամբ ու աչքերով կը պազատիմ իրենց.

— Խօսեցէ՛ք, խօսեցէ՛ք...

Այս գիշեր անձրեւ եկած ըլլալու է: Հողին խոնաւ հոտը կը խառնուի դովութեան: Ծառերուն տերեւները համբուրելիք կանաչութիւն մըն են առեր: Ահա արեւը խոշոր քայլ մը ըրաւ: Տերեւները շարժեցան: Զեփիւ՞ւն էր արդեօք թէ մեր շունչին ուրախ թրթռումը:

Տակաւ կարօտն ալ սակայն իր բնական հունէն դէպի հատնումը կ'երթայ: Հանդարտած ենք: Կարգով կը խօսինք: Սիւղանն ալ իր բաժինը կ'առնէ: Կը խօսի: Կը գտնեմ որ սիրուն է Սիւղանը: Մաքուր ու կանոնաւոր առամները թէեւ քիչ մը յաճախ բայց շնորհալի ու մեղմութեամբ կը ցուցնէ: Եւ գիտէ աչքերը անմեղութեամբ լեցնել:

Բայց չեմ հրապարակիր: Բայց նախկին գգուող կատուի խաղերէն ոչ մէկը կը շնորհեմ իրեն: Կին է չէ՞. յուսախար կը ձգեմ զինքը: Այո՛ կը տեսնեմ ատիկա: Ռոպիճետեւ, ի՞նչ հարկ ըսել թէ Արմենակը ինծի եղբոր մը պէս ըլլալէն չէ որ այդ արուի նուէրը — որ եւ է կնոջ տենչանքով նայիլը — կը զլանամ իրեն:

Փլածութիւն մը, յափրացած մարդու անկարողութիւն մը կայ վրաս:

Բարեբախտաբար լաւ աղջիկ է Սիւղանը: Ի՞նչ հոգ թէ յուսախար ձգեմ զինք երբեմն: Մանաւանդ, երբ ալ Արմենակը զինք սիրելու համար իր ընկերներու կարծիքը հարցնող շրջանը անցած է:

Յարութիւնը կ'առաջարկէ լուսանկարուիլ: Դիչ մը եւս կը հեռանանք, կը խառնուինք չկոխուած խոտերուն: Զը՛ք...

— Լրացա՞ւ:

— Այո՛:

— Աչքս դոցած էի ես:

— Լա՛ւ, նոր մը փորձենք:

Երկրորդ մը. երրորդ մը: Միշտ ձգելով պակաս մը, դժգոհ մը: Կը խնդանք:

Կը մոռնանք լուսանկարչութեան մեքենան. իր օրօմաւորիք: Կ'երկարինք խոտերուն: Սիւղան մարդարտածաղիկ կը փնտռէ:

Յարութիւնը կ'ըսէ ինծի.

— Գիտե՞ս, օր մը դեղինիդ հանդիպեցայ:

— Ո՞ր դեղինս:

— Շուտ կը մոռնաս եղեր: Քօլիդէօմի:

— Հա՛:

— Ուրիշ օր մը պատահմամբ կարմիրդ խանութս եկած էր:

— Երկուսո՞րը:

— Զէ՛, չըթուեցին խալովը:

Ասիկա մեր մէջ կերպ մըն է խօսելու: Հին սովորութիւն մը: Պարահանդէսներու մէջ ճանչցած կարճ բարեկամութիւններ, սիրաբանութիւններ կամ անվաղորդայն գիշերներ յիշելու դիւրութիւնը: Անանուն, միայն հագուստին գոյնով, կամ արտաքին նշանով մը զանազանուած:

— Քեզ հարցուց: Զըսի ուր ըլլալդ:

— Լաւ ըրիր:

րեւութեան ոչ մէկ ուշադրաւ պակասով, մանաւանդ սկիզբի շրջանին: Եւ խորէն, հիմէն մարդը կը փոխէ: Մարդուն, հիւանդ մարդուն մարդկութիւնը ըսել կ'ուզեմ:

Նարտը դոց է: Մեր արմուկները վրան: Աչքերնիս եղբօր սիրով մէկզմէկու յառած: Բայց չեմ համարձակիր դեռ ըսել:

— Սպաննելէ առաջ կ'այլասերէ'...

×

— Սիւզա'ն, հոգիս, սիրտս, ամէն բանս, երգէ', երգէ'... կ'աղաչէ Արմենակ իր նշանածին վրայ ծռած, գինով մարդու շաքարոտ ձայնով:

Աղջիկը փոքրիկ թռչունի մը երգը կ'երգէ, պղտիկ ձայնով մը: Իր կարմրութիւնը գինիէն է:

Յարութիւնը որպէս զի երկու գաւաթս երեք չըլլայ, արագութեամբ մէկը միւսին ետեւէն կը լեցնէ իր բաժակը ու կը կոնծէ: Գրեթէ գինով է:

Ներտասարդ ու գիրուկ տանտիրուհին ներողամիտ ու ժպտուն գէմք մը շինած, — քանի որ լաւ յաճախորդներ ենք, — կուգայ սեղանին վրայէն ճաշի մնացորդները մաքրել:

— Ափսո՛ս որ, սիրելի տիկին, Շիրակի օդի չունիք, կ'ըսէ Յարութիւն, թեւերը լայն — լայն շարժելով, դեղեւուն քայլերով անոր մօտենալով: Եւ համբուրելու շարժումով մը վրան կը ծռի:

Տիկինը կը խնդայ քաշուելով ու կ'ըսէ.

— Շիրա՞կ... Շիրակը ո՞ր է:

Լաւ յաճախորդներ ենք:

Իսկ Արմենակը գրկեր է Սիւզանը: Կը համբուրէ: Աթոռս դրան կողմը կը դարձնեմ, որպէս զի սրճարանի մասէն տեսնող մը չըլլայ:

Ես ալ ուրախ եմ: Սիրելիներու հետ լաւ ու ախոր-

ժահամ ճաշ մը ըրած եմ: Գինին ալ — կրո՞ղը տանի վնասը — տաքցուցեր է զիս:

— Երբ որ, mon vieux, արցունքոտ աչքերով, ձեռքը ուսիս կ'ըսէ Յարութիւնը ինծի, երբ որ դաս, վերադառնաս, քանի մը ամիսէն, բոլորովին, կը հասկնա՞ս բոլորովին առողջացած, հոգ չընես, խանութս քեզի համար է, քէյֆիդ ուզածին պէս ըրէ... չե՞ս հաւատար, — կը սրդողի — կը կասկածի՞ս պէ՞...

— Ինչո՞ւ կասկածիմ, նո՞ր կը ճանչնամ քեզ:

— Հա', շէօյլէ... պիտի ապրինք, արիւնս վկայ պիտի ապրինք, խօսք կուտամ, պիտի ապրինք...

Թուքուշիկ, մութուշիկ,

Քիւփէլի խօրօզում,

Գայլ օլտու...

Կը մօտենայ տան տիրուհին.

— Աստուած վկայ, տիկին, ձեզի աղուոր մատնի մը կը զրկեմ փարիզէն, մէկ մըն ալ նայիմ սա կատուն ճանկած մատին... հա', շէօյլէ' (չուշանորդի կնիկը ինչ ալ կարմրուկ շրթունքներ ունի). կրծե՛մ, կրծե՛մ... compris, madame?

— Չեմ հասկնար չիխարէն, կ'ըսէ տիկինը, խնդալով...

(Լաւ յաճախորդներ ենք, չէ՞...):

— Աֆ ես ըրեր, հաւս... ահ, ներողութիւն, ըսել կ'ուզեմ, չիխարէն չէ խօսածս, մեծասքանչ է, մտիկ ըրէք:

Խօրօզումում տէօրք փեմէսի,

Համբարբն էյլեմէսի,

Քիւփէլի միւփէլի

Ճամ խօրօզումում

Գայլ օլտու...

«Կը թողո՞ւք որ սապէս, պտտիկ... չեմ ցաւցներ, nom de Dieu, պտտիկ համբոյր մը փակցնեմ ճանկուած մա-

տիկին... տիկին, Աստուծոյ կոտորել վկայ, բժշկականն է... հի', հի', հի'...»:

Տիկինը բարեպաշտ է, Աստուծոյ անունը անարգանքով չի կրնար լսել, տիկինը ուրիշ պարագայի կը դայթակղի... բայց, հիմա կ'երեւի որ «տղան» գինով է... եւ յետոյ, լա՛ւ յաճախորդներ ենք. գիւղի այս անկիւնը քիչ կը սլատահի սեղանները շիշ ու պնակով լեցնող մարդ:

Սրճարանին կողմը մարդ չկայ, ամէն մարդ ճաշի դացած է: Տիկինը կը ձգէ որ Յարութիւնը մատին տեղ դաստակը համբուրէ, ա՛հ, չեղա՛ւ «սխալեցայ», նախարարուկը, մոտո բազուկը... չեղա՛ւ, չեղա՛ւ, ո՛ւսը...

Տիկինը կը պոստէ յօնքերը:

Յարութիւնը թէ՛

— Հի', հի', հի'...

Սրճարանին դուռը կը հնչէ: Տանտիրուհին հոն կ'երթայ: Կը նայիմ, Կապրիէլ Քէնսաքն է: Կոտորածութիւն մը դէմքին:

— Հոս եկուր, Քէնսաք: Ի՞նչ կայ, ի՞նչ ընելու եկար:

— Ոչինչ: Կիրակի է, դաւաթ մը խմեմ ըսի:

Յարութիւնը կը յարձակի.

— Ձեզմէ՞ է: Ամօթ պէ, նստեցուր, գինի՞ կը պակսի, ի՞նչ է, nom de Dieu, խնդրեմ տիկին գինի հասցուցէք, կը տեսնէք որ չկայ, օ՛, օ՛...

— Բայց տղաս կայ, կը բաւէ՛:

Մինչ մեր գինովը, բռնելով ձեռքը նորեկին.

— Ծանօթացնեմ, ե՛ս, ինքս, կաթնեղբայրը սա «արքայականին»... շատ ուրախ, nom de Dieu, շա՛տ, շատ ուրախ եմ ձեզի ծանօթանալու... Հայու պրինսս վրկայ...

— Նմանապէս:

— Allons, խմէ՛ հիմա:

Սիւզան ու Արմենակ կը քնանան, բաղմոցին վրայ, գրեթէ պլլուած մէկմէկու: Յարութիւն կը մօտենայ անոնց: Քայլերը քաշելէն: Կը նայի: Կը ժպտի: Աչքերը կը քթթեն, միտք մը ունի: Գաւաթ մը գինի կ'առնէ, աւելի եւս կը մօտենայ: Սրակելու շարժում մը կ'ընէ: Բայց կը կենայ: Կը դադրի ժպտելէ ու «չէ՛» կ'ընէ: Գլուխը շարժելով: Կը դեղեւի ետ առաջ: Պիշ — պիշ կը սեւեռի: Կը տրտմի ու ձեռքին գաւաթը կը ծռի, կը ծռի, կը ծռի: Կը թափի: Աչքերը արցունքով կը լեցուին: Կը պաղին: Կը դոցուին: Ձեռքի գաւաթը հանդարտութեամբ կը գլորի բաղմոցին վրայ:

Յարութիւն գլուխը կուրծքին կը քնանայ:

Բաց պատուհանէն դեմիւսը ներս կուգայ:

Քէնսաք շիշին տակը մնացածն ալ կը լեցնէ ու իբր թէ իր այդ ոկրամոլութիւնը արդարացնելու համար, կ'ըսէ.

— Լսեցի՞ր. Միշէլը տուն հասնելուն մեռեր է:

— Լրացած էր արդէն:

— Ես այդքան չուտ չէի սպասեր:

Ու պարապ շիշը զգուշութեամբ տեղը դնելէ յետոյ.

— «Ոստիկան»ն ալ նոր եկած երեք հոգիին մէջն է:

Երբ դնաց, առողջ էր գրեթէ. կամաք է դարձեր հիմա:

Ուրիշ շիշի տակ մըն ալ ես կը քամեմ: Կը զարնենք մէկզմէկու մեր բաժակները ու կը խմենք անխօս:

Առողջները կը քնանան: Մինակ ենք մենք:

X

Ամառնային թեթեւ զգեստներով կ'երթան պտոյտի:

Յարութիւնը, Սիւզանը, Արմենակը:

Ես չեմ կրնար ընկերանալ իրենց:

Երկու օրուան մէջ արեւին կրակը մերկ թեւերուն ու ճակատներուն վրայ թուխ մոխրիով կը հանդէս:

Ինչքան գեղեցիկ է առողջութիւնը, Աստուած իմ...

Ճշմարիտ թիթեռնիկ մը Սիւզանը: Երբեք այդքան

ուրախ աղջիկ մը չեմ տեսեր: Երեքն ալ երջանկութեամբ կեցուն են:

Ու հարկ է որ ես, ամենօրեայ դրացիս՝ շուրջի բընութեան սքանչելիքներուն, իրենցմէ լսեմ, հինգ քիւրմեր անդին գտնուող, անդունդի վրայ կախուած կամուրջին վեհութիւնը, ջրվէժներուն սարսափեցնող կաշնչը, ամպանալը: Իրենց քաջած լուսանկարներուն մէջ կը տեսնեմ ձորերէն լեռները երկարող վտանգաւոր կածանները, սառնորակ ալերը, ձիւնապատ դագաթներու մօտիկութիւնը:

Իրենցմէ: Ինչպէս կոյր մը, անդամալոյծ մը, բանտարկուած մը:

Հիմա աւելի յաճախ եւ աւելի սիրով կը թողուն զիս: Ինչո՞ւ չէ, ինծի կը թուի թէ Սիւղան ներկայութենէս կը խուսափի ալ:

Երբ կապրիէլի շինած ծածկոցներէն մէկը նուիրեցի իրեն՝ ուրախացաւ: Ապա խօսեցաւ իրենց մօտաւորաւ հարսանիքէն: Բայց չկրկնեց այս անգամ թէ «անպատճառ» ներկայ ըլլալու եմ:

Յարութիւն իր սիրային արկածներէն պատմեց: Յրուած էի: Անտարբեր: Չշարունակեց:

Քաջի մը լուսանկար ալ, քանի մը դաւաթ դինի ալ, երկու երգ ալ:

Պարզ ու հանդարտ սեղմեցի բոլորին ձեռքը ու գացին:

Վերադարձան քաղաք:

Առողջ ու թեթեւ իրենք: Թեթեւցած ես:

Այլ քիչ մը աւելի պարպուած...:

ԺԳ.

Պատուհանի մը քովն ենք, ես ու Արմանը:

Արմանը նոր դրացիս է, անկողնիս կից, մէկ ամիս է ի վեր: Երիտասարդ ու գեղեցիկ է: Հազիւ 25 տարու: Իր սեւ ու վէտովէտուն մազերը միացած նուրբ ու երկար յօնքերուն, աւելի կը շեշտեն իր ճակտին ու քիթին Փլրանսական գծերը: Իր կրակը զօրաւոր չէ ու թափանցիկ մորթը ոչ մէկ անկիւնով ձգտուած:

Մեր վերարկուները կը սարսռան աշնանամուտ հովին ընթացքէն: Առաջին կարմրած տերեւները կուգան պատերուն յենուել, մէկգմէկ գրկել, դողդալ ու տրտմապէս խշրտալ: Յուրտ է: Ու դորշ ամպեր երկնքի կապոյտէն կախ, ծանրօրէն կը յառաջանան: Կ'ըսես պիտի փրթին ու իյնան:

Դուրսը, գետինը խոնաւ է գիշերուան անձրեւէն:

— Այս գիշեր, կ'ըսեմ Արմանին, մտածկոտ ու փչող հովին տրամադրութեան տակ եղողի մը երազկոտութեամբ, այս գիշեր քու սիրոյդ մասին խորհեցայ: Ժամը 2էն մինչեւ 5, սովորական անքնութեանս անունդն էր: Որո՞ճացի:

— Իրա՞ն:

— Անվայել է արդեօք: Հաւատա՛, համակրութիւններ կան որ քալելու փոխան կը վազեն. ահա ինչու...

— Ի՞նչ էր մտածածդ, կարծիքդ, եղբակացու թիւնդ:

— Կ'ուզե՞ս որ անկեղծ ըլլամ, կոշտ ըսուելու աստիճան:

— Հետաքրքիր եմ:

— Լա՛ւ: Ինքնախաբէութիւն մը կայ: Պայմաններու

Անկեղծ ու համոզուած եմ այս անգամ, ձայնէս մինչեւ մտածումս. որովհետեւ ինք եւ ես մէկ հոգի կը կազմենք այս տեսակէտով. պարզ ու յստակ:

= Ըսել կ'ուզե՞ս:

— Եթէ դուն ըլլայիր կեանքին մէջ, վայելքին հետ, ու ինքը հոս, արդէն մինչեւ հիմա մոռցած չէի՞ր ըլլար: Լքած:

= Ձեմ կարծեր:

— Այդքա՞ն միայն. չե՞ս կարծեր...

= Բայց կը ջղայնացնես վերջապէս, քեզի կ'ըսեմ թէ կը սիրեմ, եւ թէ առանց իրեն կեանքս պարապ բան մը պիտի ըլլար, վերջացնելու յարմար. կ'ըմբռնե՞ս. եւ ապաքինելու յոյսն է զիս հոս կապողը:

— Երանի թէ սխալած ըլլամ. թէեւ այս վերջի ըսածդ չէր ժխտածս:

Երեկոյեան զանգերը կը հնչեն: Աղօթքի ժամ: Թեթեւ արձագանգ մը կը միանայ մետաղեայ հնչումին. մէկը շօշափելով լսողութիւնը, միւսը անցնելով շուքի նման:

Կովերը կը վերադառնան արօտներէն դանդաղութեամբ: Հովիւները վերադառնու ունին իրենց ուսերուն:

Ես կը սկսիմ սուլել մեղմութեամբ, ոգեկոչել ջանալով հեռացած անցեալին անցած զեփիւռի մը անհոգութիւնը: Զղջում կայ հնչումիս մէջ: Տրտում եմ:

Ձանգակները դադարեցան հնչելէ, ու միջոցին մէջ իրենց գծած ակօսին թրթռացումը կայ միայն: Սուրոցս մինակ կը մթայ, կը մերկանայ, մեղմութիւնը կը կորսնցնէ ու անհանդուրժելի կը դառնայ: Կը լռեմ: Կ'ըսէ Արման, հանդարտած, այլ վրէժխնդիր.

= Զիշդ բաներ կան ըսածներուդ մէջ, սակայն մեկնոյն արդիւնքին հասնելու մտահոգութիւնդ, որպէս միտքարութիւն մը, — որովհետեւ կանխակալ համոզումներ չինք ես կասկածամիտ ու երկդիմի նկարա-

դրովդ, — կը չափազանցեն երեւոյթները, ամէն բան: Այսպէս, ընդունինք թէ կէտ առ կէտ ճիշդ ըլլայ սկզբնաւորութիւնը, (իմ սիրոյս մասին է խօսքս), բայց բաւական չէ՞ զգացումի ու ազնուութեան տէր մէկուն համար այս վերջին ամիսներու փորձը որպէս զի սիրէ, հոգիով սիրէ: Սէրը կարելի՞ է չորս բառով արտայայտել, սահմանել, չափել ու կշռել: Ո՞ր կիներն էր որ պիտի կրնար այսքան երկար ժամանակ հաւատարմութեամբ եւ դորովով մնալ:

— Գթացող ու կիներն առաջ մօր մը նախասիրութիւնները ունեցող կին մը, — ընդհանուր կարծիքին հակառակ հաղուադէս է ասիկա, — սխալ հանդիպումներու արդիւնք, ու առաջին առթիւ երբ կիներ իր բնախօսական պահանջը պիտի ուզէ, արթննայ, պիտի ծնի հասութիւնը: Եւ դեռ ասիկա քուկիկիդ պարագան չէ, ոչ ալ կուսանոց մը դաստիարակուած ու աղօթագրքերով սնած «բարութեան» փորձիչը:

= Հասա՞ւ...

— ...

= Ըսէ՛: Այլապէս կը վշտանամ:

— Ունայնամիտ կնոջ փափաք: Զարդերու այլադանութիւնը... չէ՞ որ կրնաս զինք սիրած ըլլալուդ համար հիւանդացած ըլլալ...

= Կը հասկնամ: Կը սխալիս: Ձէ կարելի այսքան երկար ժամանակ ունայնամտութեան ծառայել:

— Այո՛, կին մը կրնայ:

= Յանուն ինչի՞...

— Դառնա՞մ նորէն: Պատասխանուած է: Եւ ինձմէ առաջ դուն տուիր...

= Օ՛հ, բաւական է, սատանա՞ն տանի այս ուծացածի խօսքերը. լռէ՛, մի՛ շարունակեր անպատկառութիւնդ, եթէ չես ուզեր որ վշտանամ... Ալիսս մաքուր է ինչպէս այն ձիւնը, կը տեսնես հոն, բարձունքին վրայ:

Ձեմ կասկածիր. կը սիրեմ ու կը սիրուիմ: Այս բաւա-
կան է:

Շատ քիչ հաւատք կայ այս խօսքերուն ետին, նման
տաքութեան որ իր պատկերին ձիւնները ունին: Բայց կը
լռեմ՝ ես ինձմէ դժգոհ:

Իր նայուածքը թախիծով լեցուն է, ուր վախ ու չա-
րութիւն փոխն ի փոխ կ'երեւին, շուարուն: Ու բունա-
ղուրկ ծիծեռնակները դեռ կը շարունակեն երթալ ու
դալ, իրենց բոյները փնտռել: Յուսալ:

Ամօթհար եմ: Կուրծքս տաք է: Ու խուսափելով
հանդերձ իր աչքերէն, կը տեսնեմ տժգոյն ճակտին ամէն
ատենէ աւելի դեղեցիկ հպարտութիւնը:

Կ'ուզեմ որ խօսի, յանդիմանէ ինծի չվերաբերած
բաներուն խառնուելու: Հայհոյէ: Այլ կերպ մը համոզէ
«սինիք» մը ըլլալս: Որով գուցէ հանգստանամ:

Երկար լռութենէ մը յետոյ միայն կը սկսի, զուսպ
դառնութեամբ.

— Կը սիրես քրքրել. մետաքսն իսկ բամպակի վե-
րածել: Քիչ չցնել: Քիչ առաջ կ'ըսէիր. «այս հիւանդութիւ-
նը կը սրէ մարդուն անձնասիրութիւնը...» կամ նման
խօսք մը: Ես չեմ բաժներ այդ կարծիքը: Ընդհակառակն,
առաջուրէն աւելի ունեցածներս բաժներու տրամադրու-
թիւնն ունիմ, ուրիշով կը հետաքրքրուիմ: Ու շատեր
գիտեմ որ չափաւոր, ընդհանուր գաղափարներու վե-
րադարձան՝ չափազանցութենէն: Այսքանը կրնայ հա-
կառակը փաստել:

— Ո՛չ, կ'առարկեմ. վշտագին վիճակովը մէկուն որ
ստիպուած է հակառակը ըսել, ո՛չ, ո՛չ ատոնք հակառա-
կը չեն ապացուցաներ. փոքրիկ բաներ, չափաւոր գաղա-
փարներ, ու իր հոգիին աղտը բաժներու տրամադրու-
թիւն... Իմ ըսածս է որ կ'ապացուցանեն: Ահա, հեռա-
ցիւր հունէն, դէպ ի արդիւնքը, պիտի տեսնես որ այլ եւս
ոչ թէ բնաղդական, այլ դիտակից անձնասիրութեան առ-

ջեւ կը գտնուիս: Եւ այնքան որոշ կը դառնայ այդ, վերջ
ի վերջոյ, որ չի հաւատար հակառակ գզացումի մը գո-
յութեան: Եւ կամ այո՛, կը հաւատայ, բերել տեղաւո-
րելով անձնագոհութիւնը հասարակ, աննշան, «պզտիկ
բաներով» վրայ... Օրինակ մը քեզի. գործք ըրէ օր մը,
եւ հարցուր հոս գտնուող 100 հոգիին՝ կաւատութեան
մասին իրենց բարոյական ըմբռնումը. վստահ եղիր որ
90 հոգին պիտի ըմբոստանայ... Կեղծ ըմբոստացումով
մը սակայն...

— Խնդրե՛մ...

Խղճալի, աղաչական դիրք մըն է առած:

— Ի՞նչ, բարեկամս:

— Հանգիստ ձգէ հոգիս, (կը պոռայ գրեթէ) միտքս
ալ չատ յոգնած է: Կը թուի թէ այս հիւանդութիւնը ու-
սումբասիրութեան նիւթ է դարձեր քեզի, մոռնալով
տառապանքդ ու մեր տառապանքը...

— Արդե՞ծ...

— Հերի՛ք է, հերի՛ք է, լռէ՛, կ'աղաչեմ: Գոցենք
այս տղամուտը ուր միշտ աւելի կը խրինք որքան դուրս
ելլելու, լուծումի մը յանգելու ջանքեր կ'ընես: Ձգէ որ
դիմադրեմ իրականութեան մոռայութեան յոյսիս լոյ-
սովը... Ահա, պիտի բժշկուիմ, կ'ուզեմ, ասիկա, կ'ու-
զե՛մ... կ'ուզե՛մ...

Կամքէ մը չէ այլ եւս բառերու այս արցունքոտ տա-
րափը:

... — Իրաւունք ունիս, քաջս, երբ բան մը կ'ու-
զես...

Քէնսաքն է, չես գիտեր ուրկէ, մեր առջեւ կ'ելլէ,
ու ծամածուռ, հեգնական դէմքով մը խօսքի կը խառ-
նուի: Խօսակիցս չի ժպտիր, մռայլ է: Տղան կը լրջանայ
դէմքով, բայց կը շարունակէ.

— Այսինքն, հը... ես փրկիստիայ չեմ, սակայն որ-
քան գիտեմ, գիտցածովս իրաւունք ունիս... առողջա-

նալու համար նախ պէտք է ուղեւ, ինչպէս դէպ ի կէյ-
եօթինը տարուող մէկը պիտի ուղէր կիյեօթինին չտար-
ուիլ... Երկրորդ, պէտք է ուղեւ ապրիլ, ինչպէս ջուրը
ինկած մը խեղդուելու մօտ կ'ուղէ որ ազատարար ձեռք
մը իրեն հասնի... Երրորդ՝ պէտք է ուղեւ ապրիլ, նման
վեցերորդ յարկէ մը արկածով վար գլորուողին, որ կը
բաղձայ գետին չհասած կակուղ անկողին մը եւ բարձեր,
դինք գրկելու պատրաստ... Զորրորդ՝ պէտք է ուղեւ...

— Ի՛նչ կ'աղաս, կապիկ...

— Նախ եւ առաջ, խոնարհաբար ձեր որպիսութիւ-
նով կը հետաքրքրուիմ, պարոն Արման, երկրորդ՝ ես կա-
պիկ չեմ, նայէ ոտքերս, եւ երրորդ՝ «ճշմարտութիւն»
կ'ածեմ, չեմ աղար: Մի՛ խառնէր, միեւնոյն բանը չէ:
Եւ ամէն մարդ աղատ է ածելու: Թէեւ ես ոչ երկրաչա-
փութեամբ, ոչ գիտութեամբ, ոչ իսկ բանաստեղծու-
թեամբ «ճշմարիտ» ճշմարտութիւններ — ինչպէս կ'ը-
սէր անցեալ օր մէկը T. S. F.ին մէջ — կ'ածեմ, բայց ա-
նօթի փորով, կամ թիմուած աղիքներով, ճգնաւորի
ծարաւութեամբ թէ երկաթապատ շաղախ պատրաստողի
մը չափ — օ՛հ, շատ խոնարհութեամբ, — օրինակներով
միայն կ'ածեմ: Եւ կը կարծեմ, — այս մէկը երեք կրամ
յաւակնութեամբ թէ, — իմ ալիւրէս ալ կարելի է հաց
չինել, եթէ ոչ լաւաշ... Գիտե՞ս ինչ է «լաւաշ», ...դուն,
հայկական, բացատրէ՛...

Բայց Արման մըմռալէն ու դժգոհ կը հեռանայ:

— Ի՞նչ ունի, կը հարցնէ ցած ձայնով Քէնսաք:

— Կ'երեւի սխալ է: Գեղեցիկ բլալու է սիրու-

հին:

— Գէշ հանգամանք մը աւելի:

Նորէն.

— Երբեմն յանկարծ ուրախութիւնս կը բռնէ, խոր-
հելով թէ գոնէ կոտոր չեմ կրնար ունենալ. ի՞նչ կ'ըսես,
բախտաւորութիւն չէ՞:

— Տժգոյն մխիթարութիւն: Յետոյ, ո՞վ ըսաւ,
պայման չէ խաբուիլը:

— Տարօրինակ ես: Պահեր ունիս ուր ախպատճառ
պիտի հակաճառես. հակառակը ըսես: Իբր թէ հիմա
ինձմէ լաւ չգիտնայիր շրջան ընող պատմութիւնները:
Սա ըսէ՛, հոս եղած ամուսնացեալներէն ո՞վ կոտոր չու-
նի...

Ո՛րՖ, ձանձրանալի ես, Քէնսա՛ք: Օդը, աշնանա-
մուտ օդը ոչ մէկ գեղին ծաղիկի բոյրով բեռնաւոր է,
ինչո՞ւ այսպէս գէշ ենք, չա՛ր:

ԹԴ.

Թմբիկի ծառին տակ խօսակցութիւն մը Ռաթայի եւ
Շառմէի միջեւ:

Շառմէ. — Կարդացի՞ր թերթը:

Ռաթա. — Ո՛չ, ի՞նչ կայ:

— Պատերազմ:

— Ո՞ւր:

— Չինաստանի եւ Ճապոնի միջեւ:

— Ինձի՞ ինչ:

— Քեզի՞ ինչ: Ա՞յս է ամէն ճաշի վրայ պատառ մը
միսի համար «Հաւասարութիւն», «արդարութիւն» պո-
ռալ կենալը... Յեղափոխութիւնը ըլլալու է ամէնէն ա-
ռաջ քուկինիդ պէս փայտ — գլուխները տաշելու համար...
Չե՞ս հասկնար, մա՛րդ, հապա եթէ կռիւի պահուն սահ-
մանները չփոթեն, ու Ֆրանսայի սահմանն արշաւելով
մեր վրայ դան, ի՞նչ պիտի ընես...

— Ես հանգիստ եմ այդ մասին, ինձի չի վերաբե-
րիր. նախ թող սա նոր եկող կարմիր երեսներովը, ի՞նչ
է անունը, ը՞... Ժիրօ կ'ըսեն, Ժիրար կ'ըսեն, երթայ
պաշտպանել... բայց ըսէ՛, մէկ անգամի համար չիտակը
ըսէ՛, ի՞նչ ունի սա մարդը, Մարիամ Աստուածածին,
սեղմես՝ կրակ կը հանէ. ոչ կը հազայ, ոչ կը թքնէ, գէր,
ուժեղ, ի՞նչ ունի... դործէ փախած մը պարզապէս, ճրի
հաց կայ, հէ՞...

— Օ՛րֆ, նորէն սկսար բամբասել, արդէն հաւասա-
րասիրութիւնդ տափակ մորթէդ անդին չանցնիր, քեզի
ի՞նչ կ'ըլլայ, քեզմէ բա՞ն մը կը պակսի, բան մը կ'ա-
ւելնա՞յ... եթէ տրտալու բան չգտնես, կ'ելլես օտա-
րականներուն բազմածնութիւնը ախ — վախ ընելէն կը

հաշուես, իբր թէ քեզի տուած ըլլային դանոնք մեծցնե-
լու հոգը:

— Գէշութեան համար չեմ ըսեր, ինչո՞ւ ըլլայ, Ծը-
րանսան ամէնէն առաջ Ֆրանսացիներուն է. սանաթօ-
րիոմն ալ հիւանդներուն:

— Եւ, լրացաւ. կարգադրուեցա՛ւ... «Ազատու-
թիւն, Հաւասարութիւն, Եղբայրութիւն»... Խելքիդ պը-
տուկը... Օտարականը մա՛րդ է որ արդիւն Ֆրանսան
Ֆրանսացիին ըլլալէ... Գալով՝ այդ «առողջ» տղուն, հա-
ւանաբար հոս աւելի անոր տեղն է քան քու:

— Իրա՛ւ ըսէ՛...

— Պըլքի չեմ նետեր քեզի պէս. դիտելի՛ր, առողջ
մարդը հոս չեն բերեր, եւ քանի որ անոր ապաքինիլը
աւելի հաւանական է քան քու, ուստի...

— Ուստի՛...

— Ուստի անոր իրաւունքը աւելի շատ է հոս, իսկ
դուն լրացած մարդ ես, փտած, բորբոսած, ոչ մէկ բա-
նի օգտակար, աղտ վերջապէս. հո՛ս, տունիդ մէջ թէ
փողոցին մէջ փշեր ես վերջին հոտած շունդ՝ միեւնոյնն
է...

— Քեզ կը խեղդեմ, բողի ձագ... չըսե՞ս փորիդ
ցաւը...

— Դէ՛հ, խղդէ, հը՛... դէ՛հ բամբասէ հասցէիս,
հը՛, դէ՛հ հաշուէ պատառներս, հը՛... հը՛...

Արիւնած քիթ մը, ուռած աչք մը, շնչասպառ երկու
կուրծքեր:

ԺԵ.

Դուրսը տեղատարափն է :

Լուսացարանին մէջ հաւաքուեր ենք :

Ես մտիկ կ'ընեմ ծերացած — ամուրիին՝ Պօռիօնը : Կը պատմէ շատ մը անգամներ կրկնած մէկ արկածը, ու ես մտիկ կ'ընեմ սովորականին պէս շահագրգռութիւն ցուցնող ուշադրութեամբ մը :

Անհանգիստ չեմ, կեղծիքս ալ չի ճնշեր զիս, որովհետեւ այս մշտապէս խաբուած բարի մարդուն մեծ հաճոյք մը կը պատճառեմ մտիկ ընելով : Մանաւանդ հիմա որ բերանը անիգէք կը հոտի :

Ի՞նչ, դուրսը տեղատարափ է. ընելիքս ի՞նչ է : Եւ յետոյ, ո՞վ ըսաւ թէ ինծի համար ալ բոլորովին անօգուտ է համբերութեամբ այսպէս մտիկ ընել, համեստութեամբ կրկնուած բան մը :

Մտիկ կ'ընեմ : Բայց նորէն ճիգիս ու դէմքիս հակառակ ուշադրութիւնս կը ցրուի : Արթննալու պէս ստէպ — ստէպ կը վերադառնամ իր խօսքի թելին, սխալածի պէս պատահական հարցում մը կ'ընեմ իր վերջին բառին վերայ ձեւուած, ատով խօսակցութիւնն աւելի երկարելով ու կը ժպտիմ կամ կ'ամպտտիմ՝ իր դէմքի արտայայտութեան հետ : Բացառականութիւններով իրաւունք կուտամ :

Յրուած եմ : Եւ դո՛ւ է ծեր Պօռիօնը : Լուսացարանը լեցնող միւսներուն աղմուկին տիրելու համար կը պոռայ գրեթէ, կարմրելով, յոգնելով :

Ներս կուգայ նաեւ Մարիուս : Աղմուկով կը գոցէ դուռը :

— Ամէնուն խաղաղութիւն : Վայրկեան մը լռութիւն : Մտիկ ըրէ՛ք :

— Գրաւ կը դնեմ որ տխմարութիւն մը ունիս տամիդ տակ :

Ոչինչ պիտի կրնայ արգելել Քէնսաքը մրցելէ Մարիուսին հետ, երբ խնդիրը միմոսութիւն է :

— Նայէ՛ որ մաս չուգես, Քէնսաք :

— Այդ կը պակսէր : Ըսէ նայինք :

— Նախ ընդունէ որ տխմարութիւնները միայն քու գործդ են :

— Ըսենք թէ ընդունեցի... քեզմէ յետոյ :

— Այդքան ալ բաւական է առ այժմ : Մտիկ ըրէ, վաղը սանաթորիումին տօնը պիտի կազմակերպեմ :

— Ի՞նչ է եղեր այդ տօնը. ի՞նչպէս, ինչո՞ւ վաղը եւ ոչ ուրիշ օր...

— Կարգ տուր, շատախօս :

— Ես չէի : Շարունակէ՛ :

— Ծայրէն սկսինք : Վաղը բժշկէն պիտի ուղեմ հին կառքը : Ահա ծրագիրս. ճակատին վրայ լայն դրօշ մը, վրան՝ խնդացող կմախքով մը...

— Լացող կմախք ալ կ'ըլլայ եղեր...

— Լո՛ւէ՛, Քէնսաք, կը պոռանք այս անգամ բոլորս :

Տղան բերանը կը գոցէ : Միւսը կը վերսկսի.

— ... Խնդացող կմախքով մը բաց գերեզմանի մը

քով : Կառքին երկու կողերուն վրայ երկու պատկերներ :

Մէկ կողմը խող մը, բերնին մէջ՝ «կեր զիս» խօսքը, իսկ

միւս կողին վրայ կարիճ մը, խոշոր, սարսափելի, «կը

խայթեմ»ով : Պիտի աշխատինք այնպէս ընել որ ասիկա

նշանակէ, — գերեզմանն է ընկերս. եթէ խող ըլլալը չես

նախընտրեր՝ կարիճ պիտի ըլլաս : Կառքին ետեւն ալ

պիտի գրենք գիրբը խոշորացոյցի մը տակ ու աղար-

տուած Քօթի միջրոպներով, — «Հոս մտնելն զիւրին

ու ելլելն դժուար ոչինչ կայ. փորձելը յիմարութիւն,

վախնալը իմաստութիւն, եւ իմաստութիւններուն իմաս-

տութիւնը — զգուշութիւն» :

«Կառքին մէջ, պատուանդանի մը վրայ ծակ - ծակ թոքերով կուրծքի վանդակ մը, անմիա: Անոր ետեւ թոքախտաւորներուն թագաւորը՝ շրջապատուած դեղի շիշերով, սեխի մեծութեամբ դեղահատներով, խողովակներով, դործիքներով: Խառն ի խուռն: Կառքին խորքը պահուած ֆօնօ մը որ երգէ. «Վա՛յ ձեր վրայ թառած հաւատքին...» երգը: Կառքին վարիչը պիտի հազնի հիւանդ քննելու պատրաստ բժիշկի մը ճերմակները, պիտի դնէ ակնոցներ: Իսկ դուրսը, կառքէն չորս քայլ հեռաւորութեան վրայ, երկու կողմէն դոյզ շարքով ցուցարարներս սուսերի տեղ մէկ - մէկ թքաման բռնած, ու ոմանք ալ վերտառութիւններ, գրուած, զոր օրինակ «Թողութիւն մեղքերուս, ոճիրներս շատ են՝ զի աններելի է՝ պատահած տեղը թքնելու սովորութիւնս», կամ «Ներեցէ՛ք թշուառականիս, դեռ չսորվեցայ առանց համբուրելու սիրել», եւ կամ «Տղէտ եմ, ահա ինչու տխուր եմ եւ հետեւաբար չար»: Նման խօսքեր, հիմա բոլորը չեմ կրնար յիշել»:

— Կարճ խօսքով կատարեալ մեռելաթաղ մը, կ'ըսէ մէկը:

— Ո՞վ ըսաւ, չե՞ս տեսներ, գլխութեանէ աւելի արհամարհանք պիտի ըլլայ ներշնչածս:

— Թերեւս. հասկցողին համար: Հեռուէն հեռու գիւղացիներուն հետ բարեւ մը կը փոխանակէինք, այն ալ պիտի դադրեցնեն:

— Անիրաւ ես, կ'ըսէ ուրիշ մը, — թող գիտնան թէ կը գիտակցինք եւ թէ ոչքամ - իրատեսներէն աւելի՝ կը ջանա՞ք դործնականին օգտակար ըլլալ, ծաղրելի ըլլալու դնով: Բայց ո՞վ պիտի ըլլայ «Թագաւորը»:

— Սօլը: 18 տարիէ ի վեր հիւանդ է եւ կրնայ ուզած ժամանակը աշխարհ լեցնող աղմուկով մը հաղալ, որովհետեւ չմոռնանք, գիւղին մէջ, ամէն անկիւնադարձի, կամ հրապարակի վրայ, խմբովին եւ մասնաւոր ե-

ղանակով մը հաղալ պէտք է: Գալով «Թագաւոր»ին, իր դասը ունի զոր պիտի պատրաստեմ:

— Առաջարկ մը... կը մոռնաք Լուսուէն. մարդը 20 տարի է թոքախտաւոր է, 85 քիլօ կը կշռէ ու 100 քիլօ կը շայ վերցնել փետուրի պէս: Աւելի կարեւորը, — հաղալու այնպիսի կերպեր գիտէ որ անկարելի է չգանիլ: Ըստ իս ճիշդ պէտք եղածն է:

— Կը փորձենք:

— Հապա ե՞ս: Ի՞նչ կ'ընեմ ես: Խնդրող շեշտով մը կ'ըսէ յանկարծ Գէնսաք:

— Դուն... դուն, կը պատասխանէ Մարիուս, սպասածիս հակառակ բնաւ իր յաղթանակէն չօգտուող շեշտով մը, դուն, քու դերդ քիչ մը դժուար է:

— Թող ըլլայ:

— Դուն կ'առնես հիւանդապահուհիի մը դերը, չէ՛, հիւանդապահ մայրապետի մը դերը. կը հազնիս դոդնոցը, ուսիդ ալ կը բեռնենք հասակիդ չափ ջերմաչափ մը: — Կ'ըլլայ: — Զըլար:

— Կ'ըլլայ... կ'ըլլայ...

— Զոյդ - դոյզ խօսեցէք... գլուխ մի՛ տանիք:

Առաջարկները կը շատնան. խանդավառ են. կը յուսացուի յաջող կերպով դուրս ելլել:

Սակայն խաղասրահ տանող միջանցքին մէջ դժգոհ մէկը կը մըմռայ.

— Ուրախացէ՛ք, ուրախացէ՛ք, յիմարներ՝ ուրախացէ՛ք, մինչ աշխարհ անդործութեան, թշուառութեան մէջ թող տուայտի: Բազմութիւններ չլիթայակապ հեծեն: Ուրախացէ՛ք, յիմարներ... —

Արդեօք պիտի ըլլա՞յ մէկը որ ըսէ իրեն.

— Անիրաւ ես, ամէն տեղի ու ամէն ատենի տղէտ բու: Անիրաւ ես: Հոս մենք, չենք թխտեր այդ, այլ կ'ապացուցանենք: Զե՞ս լսեր, վարը թիւ 3ին մէջ երիտապարզ Ալճերիացի մահամերձ է, ու վաղը գուցէ դուն, ես, մենք ու ասկէ դուրս միւսները, անոնք...

ԺԶ.

13րդ Ժամը սպասումի պահն է :

Առնուադն 20 հոգի խաղասրահին ու ներքնասրահին մէջ հաւաքուած կը սպասեն ցրուիչին :

Ան, օրը միայն մէկ անգամ կը հանդիպի հոս : Իսկ այսօր, անձրեւոտ օր, մռայլ ու տժգոյն, ոչ պարտէզին պտոյտը, ոչ անկէ երեւցող դաշտ ու լեռները եւ ոչ ալ սենեակներուն առանձնութեան դաղջ ու լոխ հանդիստը կայ :

Խտացող գորշութիւնը չի ձգեր մեր անձէն դուրս գալ, մէկըմէկու հաղորդուիլ : Պէտք է կրիայի պէս պատեանը քաշուիլ ու զգալ՝ զգայութիւններուն թմրելու ընդունակութիւնով՝ մօտալուտ սառոյցներուն պաղը :

Աշնանային :

Կ'անձրեւէ եւ չանձրեւեր, ձիւն է կարծես իջնողը. դանդաղութեամբ ու ամառէն յետոյ հողին մէջ պահուած արեւին հանդէպ օտարութեամբ : Յուրտ է :

Արդէն չըջակայ լեռները, նոյն իսկ մեծ անտառին բլուրը ճերմակ են շաբաթէ մը ի վեր : Զիւնը իջեր է : Եւ այս առտու խուզուած ու դեղին մարդերը, ճամբաներն ու լճացած ջուրերը սառոյցի խաւով մը արթնցան : Շոգի ու մառախուղ :

Ու չէնքէն ներս, — չըմբոստացնող, փնտռուած բանտ մը այլ եւս, — հաղերը շատցեր են, տժգունութիւնները շեշտուեր : Կատակներն ու խօսակցութիւնները կրճատուեր : Համ չունի կեանքը : Դառն ալ չէ : Թմրի՛լ պէտք է :

Բայց կը սպասենք : Յրուիչին :

Թէեւ այսօր երկնքէն կաթող խոնաւ ուժացումը ըս-

պասումն ալ ջլատեր է, սակայն առանձինն ըլլալուն նորէն, այս առօրեան յատկանշողը՝ իր ներկայութիւնը չօջափելի է :

Կան որ ստացան երէկ, առջի օր, կամ նախընթաց օր իրենց նամակները, բայց հոս են դարձեալ, ու կը սպասեն : «Է՛հ, թերեւս, ո՛վ գիտէ...» : Ի՞նչ ընեն հապա այս օդով. մանաւանդ այնքան դիւրին է այս մէկը, ձերբազատող՝ եսը տարբեր «ընելիք» : Մտածելէ :

Անհամբերութեամբ, տաքնապով սպասողներ ալ կան : Անխօս, տենդագին : Ա՛հ, եթէ անոնց գրողները գիտնային թէ ինչպէ՛ս կը սպասուի հոս...

Փոքրիկ ծախքերու, «անհրաժեշտութիւններու», կերակուրներու միօրինակութենէն հիւանդագինօրէն զգուածներուն համար ալ, ցրուի՛չ, պիտի բերե՞ս այն քանի մը Փրանքը... Ի՞նչ խղճալի բաղձանք...

Չորս հոգի թուղթ կը խաղան. հոն երկու հոգի նարտ : Չեն խաղար գրեթէ : Իրենցմէ երկուքը ստէպ կը կը դառնան հարցնելու. «Եկա՞ւ» : Կը պատուիրեն մէկուի՛կ կամ միւսին թէ «Շարլ կամ Կապրիէլ, ուշադրութիւն անունիս, առ ու հոս բեր...» : Իբր թէ առանց ատոր նամակը կորսուէր :

Արմանն ալ ամէն օրէ աւելի անհամբեր է : Զայրոյթով կը նայի խաղացողներուն : «Կամաց պոռացէ՛ք», կը շէնչայ ակռաններուն մէջէն, չես գիտեր որո՞ւ : Աննախընթաց է իր այս վիճակը : Բայց չեմ համարձակիր մօտենալ : Շատ մը օրերէ ի վեր կարծ ու պաղ խօսքեր միայն կը փոխանակենք : Ափսո՛ս, կարելի լաւ մտերմութիւն մը մեռցուցի յիմար խօսքերու կարկուտի մը տակ...

— Անպիտան մարդը կ'ուշանայ :

— Քառորդ Ժամ կայ սովորականին :

— Հապա ցո՛ւրտը, հապա խոնաւը... եթէ չգա՛յ...

— Կուգայ, կուգայ :

Հոգ ընելու օ՞ր է միթէ իր հանդարտիլը կամ ոչ :

ժէ.

Լիմօսցի Էմիլը ինծի կ'առաջարկէ երթալ Բէնսաքին տեսութեան:

Անհանդարտ տղան քանի մը օր առաջ անխոհմութեամբ ծանրութիւն մը փոխադրելով արիւն թքաւ: Կարելորութիւն չտուին: Ինքն ալ նոյնքան: Բայց շատցաւ, ջերմը բարձրացաւ. իսկ հիմա վարի թիւ 4 սենեակն է:

Երբ թիւ 3 սենեակին առջեւէն կ'անցնինք, կը լսենք Ռաթան որ վէճի բռնուած է մայրապետին հետ:

— Զըլլա՛ր, կ'ըսէ մայրապետը, ծանր է վիճակը: Յետոյ անթարթ դուռին յառած իր աղջկան կը սպասէ: Անօգուտ անցաւ մեր խրատը: Զուղեր մեկնիլ: Կը սպասէ: Բժիշկն ալ սրդողեցաւ...

— Ի՞նչ կ'ըլլայ եթէ տեսնեմ. թէեւ գոտուած էինք, կը պատասխանէ Ռաթա, բայց հոգ չէ, վնաս մը չի տար, իմ գիւղէս է ինք, թերեւս բան մը կ'ուզէ, բան մը կը փափաքի, ես զղջացած եմ սիրտը ցաւցնելուս, հաշտուիլ կ'ուզեմ, ձգեցէք, խնդրեմ...

— Հասկցէ՛ք պարոն, իր աղջկան կը սպասէ, հաշտուով դուռը կը բանանք, նուազ յուսախաբութիւն պատճառելու համար, կրնայ ըլլալ որ մէկ վայրկեանէն միւսը դայ, հասկցէ՛ք, մահամերձ է...

Ռաթան կը լռէ, ու կը մօտենայ մեզի:

— Ո՞վ է հիւանդը, կը հարցնեմ ցած ձայնով:

— Միւռիէն:

— Ո՞վ:

— Լոսկեացը:

— Հը՞մմ: (Որքան շուտ կը մոռնանք մէկզմէկ. ուրեմն խեղճ մարդը մահամերձ է եւ աղջկան կը սպասէ):

— Պիտի դա՞յ արդեօք, կը հարցնեմ բարձր:

— Գուցէ... երեք օրէ ի վեր հեռագիրը առած է. ձեռքին մէջ պինդ սեղմած, վայրկեան մը չի հեռացներ աչքը դուռնէն:

— Հապա ինչո՞ւ չգիտնալ կը ձեւացնէիր:

— Վստահ եմ, երկար չպիտի կրնայ տոկալ: Կ'ուզէի տեսնել... քանի մը իրեր ունի... շուրջիները չպահեն... գիւղացիս է. իրաւունքս է...

— Կարելի է փրկուի, եթէ դայ, կ'ըսեմ, անուշադիր իր խօսքերուն:

— Տղայամիտ ես:

Եւ վրայ կը բերէ չարութեամբ.

— Հոս հրաշքը չանցնիր: Արդէն կասկածն է որ կ'ապրեցնէ: Եթէ քովն երթայի, ո՞հնչ պիտի փոխուէր: Ընդհակառակն:

— Ո՞ւրկէ գիտես, Ռաթա:

— Առաջինը չէ, տեսած եմ:

Կը հեռանայ, ոչ թէ ըսածին կասկածելութեամբ, այլ ծիսատուի մը կամ ժամացոյց մը կորսնցուցած մարդու զժգոհանքով:

Մենք կը շարունակենք: Ահա Բէնսաքը: Նիհարցած աշտոսկրերուն վրայ վարդադոյն բիծեր: Շրթները չորցած ու կապտորակ:

Կը ժպտի յանցանքի մէջ բռնուած, ու պատիժէն չվախցող մանուկի պէս: Եւ ես կ'ամհնամ աւելի կանուխ իրեն տեսութեան չդալուս:

— Ոչինչ բան է, կ'ըսէ. տաքութիւնս իջաւ:

— Շուտով կուգաս նորէն առաջուան տեղդ: Կ'անցնի, հոգ մի ըներ: Միայն զգոյշ եղիր, քիչ խօսէ, մի շարժէ:

Այս խօսքերը հանդարտ, անտարբեր ձայնի մը կեղծ ծիւրով:

— Բնաւ չեմ խօսիր:

եւ կ'աւելցնէ .

— Հո՛ղս, շուտով ոտքի կ'ելլեմ, ձիւնն ալ եկած կ'ըլլայ, ձիւնագնդակ կը խաղանք : Հէ՞ք :

Արդեօք վիճակին վրայ ճիշդ կարծիք լսելո՞ւ համար է այս տղայական անդիտութիւն ձեւացնելը :

— Հարկա՛ւ, հարկա՛ւ, կազդուրուելուդ նայէ :

Մայրապետը կ'անցնի, ու մեղի նշան կ'ընէ դադարնօրէն, չյոգնեցնել տղան :

— Ասոր հետ մէկտեղ, կ'ըսէ Լիմօժցին, ղինքը լըռեցնելու ջանքով, այսուհանդերձ քիչ մը շատ կարեւորութիւն կուտանք արիւն թքնելուն . ի՞նչ կ'ըլլայ եղբր... շատ անգամ պարզ թուքը աւելի հիւանդագին է քան արիւնը... Զէ՞ք :

Կը նայիմ Գէնսաքին . չհասկցողի, մտացրիւ մարդու նայուածք մը ունի : Անժպիտ : Ինչպէս եթէ ըսել ուզէր .

— Բացարձակ երեւոյթ, բացարձակ վիճակ, բացարձակ ընթացք կա՞յ այս դարչելի հիւանդութեան քով... կը կարծէ՞ք խաբել ղիս...

Սխալած եմ սակայն : Նայուածքը կը վառէ, ու նախ դանդաղ, ապա գրեթէ հեւքով կ'ըսէ .

— Եկուր եւ հասկցուր սա մարդոց, մէկ կողմէն միւսին դառնալուս կը դողան, կը պոռան, կը սրդողին... բժիշկը հապա՛, երեսիս խնդացած չունէր առաջ, իսկ երէկ մեղմութեամբ կը հարցնէր թէ ի՞նչ կ'ուզեմ, ի՞նչ կը փափաքիմ... որպէս թէ դատապարտուած ըլլայի... ի՞նչ կ'ըսէք, խնդալիք չէ՞ք...

Աւա՛ղ, չէ, խնդալիք չէ : Բայց կը ժպտինք :

Ցած ձայնով .

— Զուրը կուտա՞ս ինծի :

— Մի՛ խմեր, լաւ չէ :

— Հոգ չէ՛, կ'այրլմ :

Ագահութեամբ կը խմէ : Կը լռենք :

Սենեակին միւս երկու բաղդատաբար աւելի լաւ վիճակով հիւանդները կը խօսին : Կը դառնանք անոնց :

Մին կ'ըսէ .

— Նորէն քահանայն կանչելու դացեր են :

Միւսը .

— Միւռիէի՞ն համար :

— Կ'երեւի : Ըսել որ երեք անգամ ղիս այդ փորձանքէն անցուցին : Բայց միտքս դրեր եմ յուսահատեցնել սա տէրտէրը : Զիս տեսնելուն դէ՛շ - դէ՛շ կը նայի . իբր թէ խաբող յաճախորդ մը ըլլայի...

— Կը չափազանցես : Մահուան վախն է այդպէս ցուցնողը : Եթէ չես սիրեր մարդը, ինչո՞ւ «Լուկեաց»ին պէս չես ընէր...

— Որովհետեւ անհաւատ չեմ :

— Կը հաւատա՞ս ուրեմն :

— Զեմ ալ հաւատար :

— Հապա ի՞նչ... Կը վախնա՞ս...

— Կը կարծե՞ս... այնպէ՛ս, վարժութիւն, եթէ Աստուած մը կայ, ինչո՞ւ բարկացնել յումպէտս... Թատերախաղ մը աւելի, թատերախաղ մը պակաս... այդ չէ որ պիտի յոգնեցնէ ղիս...

— Քու մա՞յրդ թէ հայրդ էր հրեայ...

— Կարծեմ պապուս պապը :

Եւ չեն խնդար : Զարմանալի լրջութեամբ մը :

— Ի՞նչ ըսած է «Լուկեաց»ը, կը հետաքրքրուիմ ծըռելով իրենց կողմը :

— Վռնտեր է քահանան, հայհոյելով իր Աստծուն ու Քրիստոսին . եւ բռնիքը երկարած առաստաղին, պայթող աչքերով մոնչեր է . «Այսպէս պէտք է փճացնել քեզ»...

Գէնսաք միշտ անկուշտ աչքը ջուրին կ'ըսէ .

— Կը հաւատայ... ի՞նչպէս կարելի է սիրել կամ ատել չեղած բան մը :

— Այո՛, իսկական անհատությունը գերբնականին, անտարբերությունն է. սիրոյ կամ ատելութեան ներկայութիւնը ուղղութիւն մը կ'ենթադրէ: Աղօթքն ու հայհոյութիւնը արտայայտութեան ձեւեր են միայն:

— Զո՛ւր:

Կոտամ առանց անդրադառնալու: Մեքենաբար:

Կ'որոճամ հաւատքներուն պայմանադրականութիւնը՝ վիճակներուն ու խառնուածքներուն դիմաց:

Կատարեալ լաբիւրինթոս, որուն խառնակութեան մէջ, եթէ մարդը իր մտքով ու զգայարանքներով յանձնուած է խորհուրդին — անշուշտ ի խնդիր ճամբու մը, ելքի մը փնտռողին — անկարելի է որ յենարանի մը չյանձնուի: Իր կուրութիւնը հովէն կ'առաջնորդուի ու լոյս կը տեսնէ: Եւ լուսաւոր է: Եւ դահալիժումի իսկ թուիչք մըն է անով: Աստուծոմով:

Մայրապետը կը հասնի երբ Քէնսաք այդ դաւաթն ալ պարպած է: Մեղ խստութեամբ կը հեռացնէ սենեակէն:

Ա՛հ, առանձնանալ ու կարենալ, հոգ չէ առանց հաւատքի իսկ աղօթք մը ըսել, խնդրել, աղաչել Քէնսաքին ապաքինումին համար. (գիտէ՞ք, շա՛տ հիւանդ է...): Աղօթել, ու ասլա բանալ գիրքը, կարդալ այն մասը ուր վաճառականները վռնտուեցան տաճարէն... Երիտասարդ կեանքի մը համար շա՛տ է միթէ...

Այլ դուրսը, չէնքին վրայ, չէնքէն անդին խոնավութիւնը կը թանձրանայ, կաթիլ — կաթիլ կ'իյնայ, կը սառի:

Մորթս ցաւագինօրէն կը զգայ այդ:

ԺԸ.

Այտոսկրերուն վրայ մորթն իսկ բարակցեր է, կ'ըսես պիտի հալի ու ոսկորները պիտի մնան իրենց կրային ճերմակութեամբը: Կարելի է գիծերու մէջ պարփակել այսքան թափանցիկ քիթ մը: Ու աչքերը դեղին ծիրով մը չըջանակուած են: Լաւ է որ մաղերը ծածկեր են ճակատը...

Մահամերձ է Կապրիէլ Քէնսաքը:

Իր մտաղերձ չրթները դժուարութեամբ կը գոցուին ատամներուն վրայ, որոնք չար են ու անշարժ հեւքին հանդէպ որ իրենց շուրջը կը մարի...

Ըսել որ երեք ամիս առաջ իր առողջական վիճակին կը նախանձէի... Այս չէնքէն ներս երեւոյթներուն տեւողութիւնն է ասիկա. նման աշնանային երկնքի մը մութնուլուսին: Փոփոխական:

Սակայն ինք կը ջանայ գէթ նայուածքով ցուցնել թէ արի է: Կը տառապի, բայց հեւքի մը ուժով կը շնչայ:

— Շաբաթէ մը ի վեր քնացած չունիմ... անպիտաններուն դործողութիւնը սպաննեց զիս...

— Մի՛ խօսիր, կ'ըսեմ սրտադող, կը յոգնիս...

— Օ՛հ... կարեւորութիւն չունի այլ եւս... միայն... միայն կ'ուզէի մեծ մայրս տեսնել... կը տեսնե՞ս, զարմանալի կարօտ մը ունիմ... պապա՛կ... իր խօսքին, յայուածքին... եւ աւելի ցած՝ լացի՛ն...

Կը հեւայ ու կը շարունակէ:

— Հոգիս իր միօրինակ երգերէն... երգ մը... օրօր մը կ'ուզէ, — ա՛հ...

— Կ'ուզե՞ս որ ֆօնոյի մը վրայ փորձենք. մինչեւ երեկոյ կրնանք ունենալ սկաւառակը:

— Չէ՛... նոյն բանը չէ... շնորհակալութիւն... իրա՛ւ... իրա՛ւ պիտի վերջանայ...

Ճերմակ ու խոնաւ ձեռքը ձեռքիս կը կառչի, կը սեղմէ, կը փակի՝ օգնութիւն պոռալու պէս...

Կը լռեմ. վախով: Ձեռքերս շղային փութկոտութեամբ կը քաշուին իրմէ ու վերմակը շտկել կը ձեւացնեն:

Ի՞նչ պատասխանել. ըսէ՛ք ապրողներ, առողջ ապրողներ... որ այս պահուստ ուրախ կամ տխուր էք ձեր ապրելուն համար ու ամենաչնչին պահասները, աննշան վիշտերն իսկ ձեզի մեղամաղձոտ հառաչանքներ արձակել կուտան... Ի՞նչ պատասխանել. ո՞չ ըսել, ստե՞լ վատաբար... կամ միտիթարել, յո՞յսը տալ կարելի անդենականի մը ... Բայց չէ, շատ դժուար է մահամերձը խաբել...

Եւ կը ժպտի՛... ծամածուռ չէ, ոչ ալ հայհոյանք ատիկա այս մերկ ոսկորներուն վրայ: Ես կը տեսնեմ, անոր, արի տղու այդ արտայայտութեան ետին արցունքի ծովը ... Ի՞նչ վեհ տառապանք ...

Փանկիս մէջ չորցած աղբիւրներ կը հեղուն, մինչ պէտք է սեւեռել աչքերը կէտի մը ու զսպել. պաղեցնել ամէն գնով: Ո՛վ բախտակից եղբայր, մանուկ ընկեր, խօսք կուտամ չանարգել վերջին ընթացքէ: Տե՛ս, նայ-ուածքս չոր է — այսինքն քեզի պէս եմ, ապրիլս առաւելութիւն մը չէ, ու հետքերուդ վրայ եմ...

Ի՞նչ փոյթ թէ մեր մէջէն ամէնէն սկեպտիկն իսկ չի կրնար տաժանելի կեանքը վայել լրջութեամբ, մեծութեամբ ձեւել... շարունակէ զսպել տքալդ, ու թող մարմնիդ պաղը միսերուս թափանցէ... Երկուքով դէթ ամբողջ մը կազմենք... կանգուն ամբողջը...

Աչքերդ կը պաղին: Աչքերդ կը չափեն փոսը, որ

մօտդ է, բոլորովին մօտդ է այս անգամ ուր կը տեսնես ամբողջ երկտասարդական ճիգերուդ, թափիդ մօխիւրը: Եւ սեւը որ կայ կոպերուդ շուրջը. վախը, նոր չէ... այլ չես ըսեր, ու չպիտի գիտամ ողբադին...

Կծկուած աթոռին, այս դրեթէ մերկ պատերով սենեակին մէջ, քովդ, ու քովը գիշերասեղանիդ որ ծախ է շիշերու, խառն ի խուռն իրերու տակ, ես մոլորուն՝ «ի՛նչ փուճ, ի՛նչ յիմար բան է կեանքը» կ'ըսեմ, կը կրկնեմ, կ'երրորդեմ մտովի ու անմիջապէս յետոյ կ'ափա-րիչի մը պէս, ինչպէս հորիզոնը անհունութեան վրայ, կ'աւելցնեմ, գոցելով. «աւա՛ղ, աւա՛ղ, աւա՛ղ...»:

Կը ժպտի՛ս. ցաւագին ծամածուռ... ոչ կը ժպտի՛ս... մի ջանար խօսիլ որպէս թէ ուզէիր հիւր մը դրաղեցնել. կը գուշակեմ թէ ինչ պիտի ըսես. դարձեալ մեծ մայրդ պիտի կանչես տրամօրէն, կամ պիտի ըսես — «այնպէ՛ս, պարզ քմայք մը, դիտե՛ս...» — ինչպէս անցեալ օրն ալ ձախ կողմն էիր ուզեր...

Ա՛հ, մի խօսիր... չըսի՞. տե՛ս:

Կը հագայ, կիսատ, անզօր չարչարանքէն... Սիրտս պիտի պայթի խեղդուող թռչունի այս տեսարանէն:

Կ'իյնայ բարձին զգայազիրկ:

Գրտինքի կաթիլներ կը շարունին մագերուն տակ, յօնքերուն քով:

Եւ դուրսը արեւ չկայ. մուշ ու մշուշ:

Ո՛ւշ է, ո՛ւշ է: Զիւնագնդակ չպիտի կրնաս խաղալ. չպիտի խօսիս, պոռաս, երգես ու սիրես... չպիտի ապրիս... վաղն առտու բան մը չպիտի մնայ քեզմէ... կա-րելի՞ բան է...

Ապրի՛լ, ապրի՛լ, ապրի՛լ:

Չարչարանքով, անկողնին դամուած թէ մահա-մերձ...

Միայն տեսնել որ պատուհան մը կայ, պատուհա-

նէն անդին լոյս կամ մառախուղ, ու հով մը որ հաճի երբեմն փեղկերը սարսել:

Այսքանը բաւական է:

Այլ չես ըսեր: Չպիտի գլխամ ողբադին:

— Օգնէ՛... դառնամ... կամաց...

Կը հեւայ. կը հատնի ու հատկտեալ, ցած ձայնով կը մըմնջէ.

— Միշէլին սա դաշտանկարը տեսնել ուզեցի... ո՛ւՖ... լա՛ւ է... որքան տարբեր է միւս կողմէն... եւ կ'ըսեն թէ հիւանդներ կան... տարիներով անշարժ...

— Այո՛, Քէնսաք, բարեկամս, կը պատասխանեմ ինծի անծանօթ ձայնով մը, այո՛, հիւանդներ կան, տարիներով անշարժ, ես մէկը գիտեմ 7 տարի, դո՛հ էր վիճակէն... սիրուհի մըն ալ ունէր...

(Բերա՞նս թէ դործիք մըն է ասոնք ըսողը):

— Շա՛ն կեանք...

— Հա՛:

Կը համբուրն քայլերը որ կը հեռանան: Կարելի է ճանչնալ իր ձայնէն կառքը որ հեռացաւ: Գլուխս կը դառնայ դեղի մը հոտէն որ միայն հիմա ուշադրութիւնս գրաւեց իր քնացնող հանդամանքով: Օգը ծանր է. սենեակն ալ կը հեւայ:

— Գէթ սա արեւը... դուրսն ալ... ըլլար...

Նկարին է:

— Կ'ըլլա՞յ...

— Ե՞րբ:

— ...

— Դողէ՛ վարագոյրը... միայն այս արեւը... տեսնեմ...

— Բայց, բայց մութ պիտի ըլլայ, առանց պատուհանին...

— Իրապէ՞ս... ձգէ՛, ուրեմն ձգէ՛... խեղճ Միշէլ, աշխատանքիդ ոչ իսկ... մշուշ լոյսը կընայ յաղթել...

Կը շարունակէ.

— Մտիկ ըրէ, Արամ... զինք չէի սիրեր երբ... երբ դեռ աշտպէս չէի, հիմա՛... հիմա՛... բոլոր այս խառնակութիւնը... կը...

Աչքերը կը լեցուին: Ձիւս չի տեսներ: Ձեռքը կը դողայ սաւանին վրայ: Ու եղունդները կապոյտ մեղանի մէջ են թաթիսեր կարծես:

Տակաւ հեւքը զոր անասելի դժուարութիւնով, — կրեմքն է ճնշողը — կը բարձրացնէ ու կ'իջեցնէ վերմակը: Ես կը լուծուիմ մահամերձին սենեակը դրաւող լուծեան մէջ: Լուծութիւն չէ այլ եւս, հրէշային ներկայութիւնն է, լեզու առնող ամէն ինչն է, աւելի զգալի մըճահարող քուքերուն քալուածքին հետ՝ քան որ եւ է պայթում, որ եւ է արիւնող հպում: Կը պղտրկեամ ինքս իմ մէջ ոչնչանալու տարօրինակ բաղձանքով, սարսափով: Եւ շունչս բռնած, կը դդուշանամ խանդարել, միշտ մեծցող, ծաւալող այս գոյութիւնը որ ականջներուս թմբուկներուն վրայ այնքան թեթեւ — ի՞նչ կ'ըսեմ — այնքան թմբուկները իրեն քաշող, լսողութիւնս կեդրոնացնող է որ ահա, ահա պիտի խլանամ...

Կ'ուզեմ կանչել, մոնչել... այլ կը սարսափիմ, շարժում մըն ալ ու երկինք մը պիտի փլի վրաս...

Բայց բոլոր գերագոյն չափով լարուած վիճակներուն նման, անվիշտ ու անցաւ վերացում մը կը յաջորդէ, կը տիրէ ինծի... ու մեռելութեան խորէն խօսքերը մարմին կ'առնեն.

... Ո՛վ դուք, միւսներդ, առողջներ, քաղաքներուն թէ գիւղերուն, երկնքին թէ դործարաններու առաստաղին տակ, դո՛ւք, որ կը շինէք, կը քանդէք, կ'աշխատի՞ք, կընաք խմել երբ ծարաւ էք... Ի՞նչ երանութիւն՝ կարենալ առանց հազի լիաթօք ծխել, գինովնալ, սիրել, քալել, վազել, կարենալ գրկել մանուկ մը, գգուել, համբուրել, երգել, դաւաթներ կոտրել, ապրի՛լ...

Գիտցէ՛ք թէ ինչ որ ալ ըլլայ ձեր ընկերային վիճակը, երբ ձեր ձեռքը ուժն ունի բոռնցք շինելու, երբ ձեր թոքերը անբիծ են — ի՛նչ գեղեցկութիւն — ու կրնան պոռալու, պահանջելու տրամադրուիլ, հպատակիլ կամ ջի՛ն ... Բայց դուք Ազատութիւնն էք, Երջանկութիւնը...

... Քէնսաք, եղբայրս, կրնա՞յ ըլլալ որ անողուտ տեղը մեռնիս, կրնա՞յ ըլլալ որ արեւը ճանչցած, ծլած, ծաղկած ու յետոյ այսպէս պոկուած ըլլաս՝ ընդունայն...

Լուութիւնն է ըսողը, ես «խուլ» ունկնդիրն եմ պարզապէս...

Կը հեծկտայ ու կը մարի Քէնսաքը.

— Մեծ — մայրի՛կ...

ԺԹ.

«... Եւ բանակները, սիրելի թոռներս, վերադարձան յողնած ու անօթի:

Անօթի՝ հաճոյքի, փառքի ու մոռացութեան:

Որովհետեւ զրկանքը աւերող չափազանցութիւններուն կը տանի, եւ արիւնին աղտը ամէնէն թանձրն է յուսախաբութիւններուն:

Սկսաւ արշաւ մը պարի, գեղխութեան, չահադիտութեան ու անկարգութեան:

Չափերը կորսուեցան: Կորսուած երէկի մը համար այսօրն ալ վատնեցին: Անմտօրէն: Խելադարօրէն:

Յափրացածներ կային որ «խաղաղութիւն» կը պոռային — նոր պատերազմի կամ փառքի համար որ միեւնոյնն է — եւ քաղաքակրթութիւնը կ'անարգէին կարեւր բոլոր կեղծիքով, անարգարութիւնով:

Անհատները անօթի էին: Ազգերը ամէն ժամանակ աւելի մոռցած իրենց մարդկայնութիւնը: Եւ լսող չկար: Եւ պզտիկ չկար:

Նոյնպէս պարտուածները արիւն կ'երազէին վրէժի կամ փառքի համար, որ յաճախ նոյն բանն է:

Այդ ամէնուն լծակը, բնականօրէն դարձեալ Ոսկին, գերիներ շինեց: Շղթայեց: Անօթութիւններ անարգելով, անօթութիւններ սրելով՝ ապականեց: Ամէն ժամանակ աւելի: Այլ բոլոր գծերուն վրայ, ցրուած թէ խումբով, կը վազէին թուղթի ու պարահանդէսներու ուղղութիւնով, կադի մուխով, կառքերու արագութիւնով: Հասնելու ինչի՞ր... Խթանն էր շնագին հաճոյքը, վայելքը, յղփացումն ու փառքը:

Ուստի հիւժուամբ ընդհանուր էր: Այս կամ այն կերպ:

Անխուսափելին :

Եւ Ան եկաւ : Միւսներէն առաջ : — Յեղափոխութիւնը ժամանակները կանխողն է — անկէ ալ առաջ :

Նախ գողունի, անվնաս դէմքով, ապա համարձակ ու տիրող :

Պարահանդէսներէն, դործարաններէն ու դաշտերէն իր ղոհերը հազարներով ինկան :

Կանգունները, — աւելի անոնք որ կը պարէին ու կը ճառէին — հազիւ հաճեցան տեսնել : Մինչ ամէնն ալ անոր քովն էին, անոր շունչին տակ :

Ան, քայլերը մեծցուց. երիտասարդ ու դինով սերունդը իր սիրելին էր :

Մանկութիւնն ալ դեղնեցուց : Եւ տարիքները կորսնցուցին իրենց նշանակութիւնը :

Տարածուեցաւ, վարակեց, խրեց ճանկերը պիրկ :

Մինչ ճառողներուն ու պարողներուն ուշադրութիւնը հազիւ կեղծ հառաչանքին հասաւ, հազիւ մուրացկանի մը դանձանակին վայել գոհողութեանը : Գիտութիւնը սակարկեց :

Մինչ ամէնը անոր քովն էին, անոր շունչին տակ :

Մաղապուր փրկուածները անոր ճանկերէն — հրաշքով — հողիի ու մարմնի սպիներով կը վերադառնային : Յաճախ կրկին իյնալու համար :

Բայց պարողներն ու ճառողները չտեսան :

Նախճիրը որ ան կը գործէր, վեր էր որ եւ է պատերազմի, որ եւ է ջարդի արդիւնքէն :

Եւ երբ զգացին օր մը թէ մարդկային ամէն արժէք, բոլոր սրբութիւնները հողիի ու մտքի — արուեստ, հայրենիք, կրօնք — անոր շունչին տակ հիւծելու դատապարտուած էին — որովհետեւ պատուհասային մահն էր ինք — այդ օր արդէն ան տէրն էր ամբողջութեան :

Հիւժախտը :

... Կը դողդղամ ու կ'այրիմ : Զերմ ունիմ :

Դժուար թէ կարենամ այս գէշ երազէն յետոյ, որ գէշ հէքեաթ մը չէ միայն, քնանալ :

Մօտակայ եկեղեցիին ժամացոյցը փշրեց սառած օդը ապակիի պէս : Կէս գիշերը անց է, ըսաւ :

Անլուսին : Բայց մութին սեւեռելով կրնամ թանձր ձիւնը տեսնել : Նախ ճերմակ նշոյլներով, ապա պատուն ամբողջ : Պաղ օդը պատուհանէն կը խուժէ, կը նստի ինքնին, ինչպէս փեղկերը ծածկող ձիւնը :

Իսկ ոտքերուս տակ՝ տաք ջուրի ամանը գրեթէ պաղեր է : Կը կծկուիմ : Կը դառնամ, կը հեւամ, կը հաղամ ու կը կծկուիմ :

Ինձի կը թուի որ Արմանն ալ արթուն է : Զմրթկուող թուղթի՞ թէ հեծկտուքի ձայն էր... Չէ', սխալած եմ : Կը քնանայ :

Եւ տակաւ, չառ սովորական ճամբու մը վրայ եղողի պէս, աչքերս կը դոցեմ ու կը «նայիմ» : Մեռածներուն ու ապրողներուն : Որքա՛ն դերեղման :

Ա՛խ, եթէ կարելի ըլլար վերադարձնել : Կարդ մը դնել :

Իսկապէս ինչպէս պէտք է կոչել այն, ինչպէս պէտք է սիրել այն որ պիտի գտնէ յաւիտենական ու բացարձակ խաղաղութեան միջոցը :

Եւ այն որ պիտի տայ անմահութիւնը :

Ո՛չ, ներողութիւն : Շատ է ասիկա : Նոյն իսկ չափազանցը : Եւ անկարելին : Ըսենք.

— Ո՛վ է որ պիտի գտնէ այս հիւանդութեան դարմանը :

Հիմնական դարմանը կ'ըսեմ : Որ չխաբէ :

Ի՛նչ յիմար եմ : Ժամերով կ'երազեմ բարեբախտ մէկ դիպուածին վրայ որ պիտի սորվեցնէ ինձի գլանիկի մը ծուխով մահամերձ թոքերն իսկ բժշկել : Դիպուածով, հրաշքով :

Քանի՜ միլիոնաւոր երիտասարդներ, մանուկներ, բեղմնաւոր կեանքեր, քայքայուող, քանդուող տուններ, ժողովուրդներ պիտի փրկուէին:

Ծա՛տ է: Թող գա՛նձ մը գտնեմ, բոլոր հիւանդները լաւագոյն պայմաններու մէջ դնելու, վարակուած սահմանափակելու համար:

Որքա՛ն տղայական եմ:

Բայց գոնէ փրկեցէ՛ք մանկութիւնը, առողջ երիտասարդութիւնը, անոնք որ դեռ ոչինչ ունին: Գրեթէ ոչինչ ունին: Ա՛ս ալ շատ է, ապրողներ: Ա՛յս ալ անկաբեւր է:

Ներքինինե՛ր...

... Ա՛հ, ջերմ ունիւմ, նորէն ջերմ ունիւմ քոյր իմ... գիտնաս որքան խղճահար եմ, գիտնաս որքան մեղապարտ եմ առջեւդ... Դեռ մինչեւ ե՞րբ, հէ՞...
Ի՞նչ կրնամ ընել:

Ո՛ր կ'ուզես որ վազեմ, ո՞ր վերջնական կռիւի՛ն: Հերոսութիւն չէ բաղձանքս, միայն արդարանալի՜ ձեռով մը վերջացնեմ: Հաւատա՛, ձանձրացայ...

Հարկաւ մեղաւոր եմ, անարժան, ծնողքիս, վիրաւոր հայրենիքիս ու մարդկութեան առջեւ, որովհետեւ...
Ձերմ ունիւմ քո՛յր իմ: Ըսէ՛, աղօթէ որ քնանամ...

... Այտերուս վրայ երկու մեծ կաթիլներ հեռու չեն սառել: Աւելի կ'արթննամ: Կը սարսռամ:

Ո՞վ էր դուրս ելլողը: Արմա՞նը: Այո՛, անկողինը պարապ է:

Ինչո՞ւ չվերադարձաւ: Քայլերն ալ խիստ զգուշաւոր էին: Ինչո՞ւ չվերադարձաւ:

Չար նախադրացումներու յանկարծահաս մտրակի՛ն տակ ամբողջովին կ'արթննամ: Կը նստիմ անկողնիս մէջ: Միւսները կը քնանան: Տաշուած լուսին մը ձիւնե-

րուն մէջն է խրեր ու դժուար է որոշել, ելեկտրական, հսկող լո՞յսն է, թէ լուսնի շողը, ննջարանն այսպէս մեռելական պարզութեամբ պայծառացնողը:

Արմանին անկողինը չարագուժ լքումի մը շշուկը կը պահէ: Կզակս կը սեղմուի: Լաւ է խաբուիլ երազի մը մէջ քան այսպէս անորոշութեան մէջ գալարուիլ:

Կ'ուշանայ:

Կը բարձրանամ անաղմուկ, ու դողալէն կը մօտենամ իր անկողնին: Կը շօշափեմ ծածկոցները: Կը նշմարեմ դիւերասեղանին վրայ դոց նամակ մը:

... Հարկաւ նախապէս ես պատրաստուած էի. որոշած ամէն մէկ քայլս... ե՞րբ. չեմ յիշեր... որովհետեւ գինովի նման թէեւ, այլ շատ զգոյ՛՝ փորձ մը կրկնելու համոզումով՝ դրան կ'ուղղուիմ: Սրունքներս պաղէն կը գրկուին:

Լուացարար տանող դուռը տեղի կուտայ: Պաղը կը մեղմանայ:

.. Իբր թէ եղած, անցած իրողութեան մը վերադարձը ըլլար. դոց սորվածի սէս: Անծանօթ չեմ պատահածին, չէ՛, անծանօթ չեմ... տե՞ղը. գրեթէ գիտեմ. ընելիքս. առաջինը չէ՛...

Վասն զի սանդղակալին պլլուած — ընդարմացած սրբունքներուս անկարողութիւնը քաշելու համար — աստիճանները երեքական, սահելով կ'իջնեմ: Կը խուժեմ:

Կոտրած լամպը չարգիլեր ճամբաս տեսնելէ. թէեւ աչքերուս ետին կատաղի մրճահարում մը յամառութեամբ փլցնել, խոռնել կը ճգնի ամենատարրական շարժումներուս ռեփլէֆները: Արդէն վերջին աստիճանին վրան եմ. կօշիկներու խոնաւ սրբիչը ոտքիս կը փակի:

Կ'անցնիմ առաջին դուռն ալ: Կը ծռիմ ներքնայարկը դատող պատուհանէն դուրս...

Պատշգամին վրայ, անոր ճերմակներով մարմինը

ահաւոր կերպով երկարած՝ գետինը կը միացնէ առաստաղին...

Լուսնին լոյսը պատանքի մը պէս կը կախուի քովի սինէն...

Ձեմ զարմանար, կրկին տեսնողի պէս եմ. բայց սարսափը կը կաշկանդէ զիս. կը քարացնէ... ցո՛ւրտ է. եւ իրականութեան զգայութիւնը՝ երեւակայութեան պատրաստած հոգները կ'աւելէ...

Եւ ետ կ'իյնամ. հարուած ստացածի պէս: Պիտի փախիմ. սակայն դուրս մէկ հատիկ մտածումի մը գերին է, թէ եւ ականջներս կը խժան, կուրծքս պայթելու աստիճան լեցուած է, ու աչքերս շմորած...

Վայրկեան մը: Ապա մութը նորէն կը տեսնեմ: Գըլուխս միշտ գերին է աճապարանքին...

Կը յառաջանամ եւ նախ քան դուրս ելլելս, թեւերուս ծանրութիւնը չզգացող ուսովս կը հրեմ թիւ 1ի դուռը. ուր հսկող մը ըլլալու է անշուշտ:

— Ա՛... ո՛ւ...

— Ի՞նչ կայ... Աստուածածին...

Ձեմ կրնար խօսիլ. լեզուս ատամներուս է փակեր: Միայն աչքերս դամուած են այն պատին որուն ետին «ճերմակ ստուեր»ն է:

— Ի՞նչ ունիս...

Ուրեմն չի՛ հասկնար...

Այս բաւական կ'ըլլայ որ զգամ ձեռքերուս գոյութիւնը, ու ոտքերս շարժին:

Ձիւնը թանձր է: Մռնկի ու քաջջուրէն կը մօտենամ:

Աթոռակի մը վրայ Արման չուանը վզին, ճերմակ ձեռքերով կապ մը յարմարցնելու, քակելու կամ նման բան մը ընելու շտապով բռնուած է:

Երեսը ձիւնոտած է կարծես, մազերն ալ գլխուն վրայ կեղծամ մըն են այլ եւս...

Վերջին թափով մը կը նետուիմ իր մէջքին մոնչելէն: Եւ յանկարծ թեւերս է որ ուժիս գումարը խլած են, եւ մարմնիս մնացեալ մասը օտար ծանրութեան մը նման վզէս, ուսերէս կը կախուի...

— Ա՛... Ա՛...

Կախուած եմ իր մարմինէն:

Սակայն առաստաղը կը փլի ճակատիս, ու լուսինէն կախ պատանքը կը սեւցնէ ձիւները...

Ի.

Իմ անկողինս հիւր չուրի: Իսկ անոր, Արմանին քով, խիտ, շագանակագոյն վարսերով աղջիկ մը, ձեռքերը միացուցած, նազելի դէմքով՝ կը նայի: Սեւեռուն, գորովազին: Իր մեղմ ժպիտին մէջ գուրդուրանքի ու տրտմութեան երգը կը մարմնանայ...

Գեղեցի՛կ է:

Իր շրջագեստին ծալքերը, վճիտ ալիքներով մինչեւ տախտակամածին կը հասնին, եւ արշուք աթոռը կը թուի գահի մը փոխուած ըլլալ:

Տօնական:

Մսկոտ արեւը ճերմակ վարդեր կը ցանէ այդ պատկերին խորքը կազմող պատին վրայ, ու սիրոյ, ներդաշնակութեան հմայքը, խունկի ալիքներով կը ծաւալի չբանող ժամացոյցին, վերմաններուն ու տղուն գունատ դէմքին վրայ:

Ձեն խօսիր:

Պահ մը Արմանին աչքերը կը դատուին աղջկան անուշ ժպիտէն ու կը հանդիպին ինծի:

Կը ներեմ իր ուրախ անգթութեան: Թէեւ իր «յաղթանակը» ոչ մէկ թշնամութեան դիմաց կը դտնուի:

Մայրապետը ինձի պատմեց մնացեալը :

Երբ դրեթէ զդայադիրէ, ու պլլուած Արմանին, ան-
դիտակցօրէն զինք իսկապէս չուանէն կախուելու կը մը-
ղէի, — քանի որ տասը վայրկեանէ ի վեր չէր յաջողած
պարզ կապը շինել, եւ գուցէ տեւէր մինչեւ առտու, —
այդ պահուն ոտքի ուժգին հարուածով մը, ճակտիս,
զիս հրեր էր մէկ կողմ :

Եթէ քիչ մը ապաքինիմ, օր մը ամբողջ պիտի խն-
դամ ասոր համար :

Արդեօք չծաղրեցի՞ն միւսները :

Չամչցներ զիս ատիկա :

Բայց որոշեցի .

— Երթալ, հեռանալ, հոգ չէ թէ քաղաքին ցեխին,
թէ մօտալուտ մահին : Փախի՛ւ, հեռա՛նալ այս տեղէն...

Իսկ շքեղ վարսերով, արեւ նայուածքով դէմքը աղ-
ջկան կը խոնարհի :

Չորս ձեռքեր իրար կը դդուեն : Եւ մրմունջ մը յու-
սատու, երգ կը դառնայ, համբոյր կը ցանէ, երկնային
պղպղակներ, աստղեր, կենսատու պտուղներ...

Բախտաւոր տղայ... :

ՓԱՅԼԱԿ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

(Վ Ե Ր Չ)

ՎՐԻՊԱԿ

էջ 15, տող 9, «Հասկցայ», կարդալ «հասկցուց» :

էջ 16, տող 15, «ուխտաւորի», կարդալ «ախտաւո-
րի» :

էջ 16, տող 29ը կարդալ սապէս .

(որովհետեւ ամէն գնով, գիտութեամբ ու վարձ-

Imp. A-Der, 17, Rue Damesme, Paris (13^e)

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0352429

44272

ՆՈՅՆ ՀԵՂԻՆԱԿԵՆ

ԵԻԱ, (արձակուրդի բացիկներ), գին 5 ֆրանկ:

ԳԻՆ՝ 10 ՖՐԱՆԿ